

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor: 15. Teorie kultury, umění a umělecké tvorby

Vnímání češtiny lidmi s nebinárními
genderovými identitami

Andrej Bružeňák

Brno 2023

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

VNÍMÁNÍ ČEŠTINY LIDMI
S NEBINÁRNÍMI GENDEROVÝMI
IDENTITAMI

THE PERCEPTION OF THE CZECH LANGUAGE
BY PEOPLE WITH NONBINARY GENDER
IDENTITIES

AUTOR Andrej Bružeňák

ŠKOLA Gymnázium Brno, třída Kapitána
Jaroše, p. o.

KRAJ Jihomoravský

ŠKOLITELKY Mgr. Hana Žižková, Ph.D.; Josefína
Paloudová

OBOR 15. Teorie kultury, umění
a umělecké tvorby

Brno 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že svou práci na téma *Vnímání češtiny lidmi s nebinárními genderovými identitami* jsem vypracoval samostatně pod vedením Mgr. Hany Žižkové, Ph.D., a Josefíny Paloudové a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou všechny citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce.

Dále prohlašuji, že tištěná i elektronická verze práce SOČ jsou shodné a nemám závažný důvod proti zpřístupnění této práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění.

V Brně dne: _____

Andrej Bružeňák

Poděkování

V první řadě bych chtěl poděkovat své školitelce Mgr. Haně Žižkové, Ph.D., za vedení mé práce, otevřený přístup, podporu všech mých nápadů a za mnoho dlouhých přínosných konzultací. Rovněž děkuji i své konzultantce Josefíně Paloudové za cenné připomínky a rady. Děkuji i svým blízkým za jejich podporu, toleranci mého zaneprázdnění výzkumem i nemalou inspiraci, již jsem od nich čerpal.

Tato práce byla vysázena za použití softwaru L^AT_EX s využitím autorem upravené volně dostupné neoficiální šablony pro práce v soutěži SOČ vytvořené Vojtěchem Bočkem a dalšími.

Abstrakt

Práce se zabývá jazykovým problémem osob s nebinárními genderovými identitami v češtině. Jejím cílem je odbornými poznatky přispět do aktuální společenské diskuse. Hlavní náplní výzkumu je dotazníkové šetření provedené se vzorkem 193 lidí s nejen nebinárními, ale obecně queer genderovými identitami. Byla získána a interpretována data o českých jazykových prostředcích s genderovým zabarvením; důležitosti jazyka pro vyjadřování, chápání a objevování genderové identity; komunikačních situacích; o přístupu nebinárních osob k jednotlivým jazykovým řešením a o jejich úzu. Dále se práce věnuje jazykové kreativitě a diskusi o ní. Je provedena internetová rešerše jazykových experimentů jako je zájmeno *one* navrhovaných českými mluvčími, jejich analýza prostřednictvím otázek v dotazníku a nakonec vlastní tvůrčí rozšíření jednoho z nich.

Klíčová slova

čeština; gender; jazyk; jazyková kreativita; jazykový problém; nebinární čeština; nebinární genderová identita

Abstract

The thesis deals with the language issue of individuals with nonbinary gender identities in the Czech language that has grammatical gender. Its objective is to contribute to the public discussion. The main part of research comprises of a questionnaire with 193 respondents of not only nonbinary gender identities, but transgender in general. A volume of data has been obtained and interpreted analyzing the Czech language means of gender expression; the importance of language for voicing, exploring and understanding one's gender identity; communication issues; the attitude of nonbinary people towards possible language solutions and the language use of such solutions. The work continues with a discussion on the topic of language creativity. In connection to that, internet search is proceeded on the language experiments such as the *one* pronoun suggested by Czech speakers, adding their analysis using questions included in the questionnaire and concluding with a creative contribution to one of the proposals found.

Keywords

Czech language; gender; language; language creativity; language issue; non-binary Czech language; nonbinary gender identity

Obsah

Úvod	1
1 Uvedení do problematiky	6
1.1 Vyjadřování genderu jazykem	6
1.1.1 Gramatický rod (nejen) v češtině	7
1.1.2 Gender v jazyce	12
1.2 Genderové identity	13
1.3 Jazykový problém	17
2 Návrh a realizace dotazníkového šetření	21
2.1 Návrh formuláře	21
2.2 Podoba formuláře	24
2.3 Realizace dotazníkového šetření	26
3 Zkoumané jevy	29
3.1 Genderové identity vyplňujících	29
3.2 Vyjadřování genderu českým jazykem	34
3.3 Význam jazyka obecně	43
3.3.1 Prostředek vyjádření genderové identity (II-1)	46
3.3.2 Chápání genderové identity ostatních (II-2)	49
3.3.3 Objevování vlastní genderové identity (II-3)	50
3.3.4 Pocit přijetí nějakým prostředím (II-4)	53
3.3.5 Důraz na výstižnost vlastního vyjadřování (II-5)	55
3.4 Komunikační situace	56
3.4.1 Preferovaná varianta	57

3.4.2	Komunikace preferované varianty ostatním	59
3.5	Jednotlivá řešení jazykového problému	66
3.5.1	Vnímání omezení češtiny	69
3.5.2	Přechod z češtiny do jiného jazyka	75
3.5.3	Vyhýbání se gramatickému rodu	77
3.5.4	Mužský, ženský rod a jejich střídání (A)	83
3.5.5	Střední rod (B)	88
3.5.6	Množné číslo, onikání (C)	90
3.5.7	Grafická řešení, vypouštění koncovek (D)	93
3.5.8	Experimentální gramatické kategorie (E)	98
3.6	Porovnání jednotlivých řešení	103
4	Celkové vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření	110
5	Jazyková hra	117
5.1	Motivace	117
5.2	Nalezené návrhy	121
5.2.1	One šle	122
5.2.2	Novorod oň	123
5.2.3	Slovenské návrhy	124
5.3	Data z dotazníku	125
5.4	Vlastní návrh	130
5.4.1	Skloňování zájmena one	131
5.4.2	Odvozené tvary	136
5.4.3	Přivlastňování, zvrtná zájmena	138
5.4.4	Slovesa, jmenné skloňování adjektiv (řád, pln, schopen)	139
5.4.5	Přechylování a závěr kapitoly	140
Závěr		144
Literatura		148
Seznam grafů		154
Seznam obrázků		155

Seznam tabulek	156
Příloha	157
Všechny textové odpovědi na otázku II-22a	157
Úplná podoba formuláře	165

Úvod

Za předmět svého výzkumu jsem si vybral velmi specifický jazykový problém v češtině.

Mnozí z nás se už někdy dostali do situace, v níž nedokázali nějaký pojem nebo úsloví přeložit z angličtiny nebo jiného jazyka, v níž si nedokázali na správný výraz vzpomenout nebo v níž potřebovali slovo, které vůbec neexistovalo. Většinou nezbyvá, než své myšlenky zkrátka vyjádřit opisem. V případě překladu také můžeme výraz z cizího jazyka přejmout do češtiny. Někdy si nové slovo dokonce vymyslíme – třeba v podobě různých okazionalismů jako *mlčitel* nebo *znepřekvapivnit*¹. Můžeme tím někomu zamotat hlavu, můžeme si tím vytvořit několik slov, kterým budou rozumět jen naši blízcí, nebo můžeme vytvořit nový pojem, jako se to stalo slovu *rozhlas*, které se Čechům zalíbilo více než do té doby používaná slova *radiofonie* nebo *broadcasting*. Někdy se nová slova neujmou, jako se to stalo podobně utvořenému slovu *rozvid* pro televizi, nebo vedle slov *vodík* či *kyslík* jiným vymyšleným českým názvům prvků: *kostík* (fluor), *nebesník* (uran), *vralík* (lithium) a dalším.²

Do jazykových obtíží, jimiž se budu zabývat, se člověk dostane dejme tomu ve chvíli, kdy jinému člověku chce říci prostou větu „Mám tě ráda!“, ale necítí se být ani mužem, ani ženou. Lze totiž říci *rád*, nebo *ráda*, ale pokud ani jedno není pravda? Můžete se pokusit sáhnout k opisu a říci něco

¹Slovo *mlčitel* uvádí Internetová jazyková příručka [1], *znepřekvapivnit* je slovo vytvořené již dříve autorem – pro vlastní potřebu při jedné náhlé změně jistého plánu z chystaného překvapení na předem oznamovanou věc.

²Vznik slova *rozhlas* zmiňuje [2] a [3], Preslovy názvy chemických prvků uvádí [4].

jako „Jsi moc sympatický člověk a je mi s tebou dobře,“ nebo „Miluji tě,“ ale snad se mnou budete souhlasit, míním-li, že pak už neříkáte úplně totéž.

Ne každému musí pochopitelně na přítomnosti hlásky *a* na konci zmíněného slova záležet. Někomu ovšem ano³, a tak by mohlo být zajímavé se zamyslet, jak třeba dříve zmíněnou myšlenku nebo jakékoliv jiné sdělení vyžadující gramatický rod vhodným způsobem vyjádřit. Dokázali bychom pořádně mluvit o člověku, aniž bychom byli nuceni sdělit i jeho rod, nebo vůbec myslet na to, zda je to žena, nebo muž?

Můžeme zkusit psát *rád/a*, *rád*a*, říci *rádi*, *rády*, *rádo*, *rád-a*. Jaká další řešení ale existují a jaké jsou jejich možnosti a úskalí? Kdo a v jakých situacích takový problém řeší? Pokud bychom třeba jen pro legraci chtěli své blízké požádat, aby nám říkali v jiném rodě, než jsou zvyklí, a oslovovali nás *slečno* místo *pane* nebo naopak, jaké by to bylo? A byli by ochotní nám vyhovět? Může v tom hrát roli zvyk, otevřenost novým věcem a možná i představa ostatních o tom, jestli jsme *borec* nebo *kočka*.

Čeština vyjadřuje gramatický rod velmi často, na rozdíl od angličtiny i při mluvení o sobě (*šla jsem tam*), a to nejen koncovkami, ale klidně celými slovy: *bratr* × *sestra*, *strojvůdce* × *strojvůdkyně*, *chirurg* × *chirurgka*, *letuška*, *zdravotní sestra*. Funkce takových slov často souvisí i třeba s tím, zda danou práci vykonávají historicky spíše muži nebo ženy. Vyjadřuje čeština mužskost a ženskost ještě jinak? Co když někomu budeme chtít říci, že je pánem situace a „má koule“, ale on je žena? Jak všelijak je možné si s touto stránkou jazyka hrát a tvořit výpovědi jako „milé čtenářstvo,“ (místo čtenářky a čtenáři) „one má ráde,“ (místo ona/on má ráda/rád) nebo „dámuje tam klid“ (panuje tam klid)?⁴

³Kdo se nad tím ještě nezamýšlel, může zkusit mluvit v duchu sám o sobě v jiném rodě, než je zvyklý, a položit si otázku, zda je při tom ve své kůži a zda opravdu mluví sám o sobě. Proč na tom někomu záleží a že takoví lidé skutečně jsou, rozvádím dále v práci.

⁴Některé příklady v odstavci jsou převzaty z [5]. Slovo *dámovat* zmiňuje daný zdroj jako citaci knihy Dcery Egálie od Gerd Brantenberg. O možnosti *One má ráde*, mluvím v poslední kapitole.

Má středoškolská odborná činnost se bude věnovat jazykovému problému českých mluvčích s nebinární genderovou identitou, tedy těch, kteří se necítí být ani čistě mužem, ani čistě ženou, a s nimiž, dalo by se snad říci, český jazyk jako by ani nepočítal. Prostor ovšem budu věnovat i mluvním problémům transgender osob obecně.

I když mnohý člověk běžně příliš nepřemýšlí o tom, v jakém rodě koho osloví, natož aby si lámal hlavu s tím, jak ostatním sdělit, který mají použít, může být situace lidí s queer genderovou identitou mnohdy odlišná. Lze pochopitelně předpokládat, že (binární) transgender člověk, který už nějakou dobu v běžném životě vystupuje jako kýžený gender, je obvykle schopen z jazykového hlediska fungovat bez obtíží stejně jako cisgender člověk. Problematické jsou ovšem právě situace během objevování vlastní genderové identity, během společenského přechodu, během sdělování něčí genderové identity ostatním a při žádání o komfortní gramatický rod nebo také v případě, kdy například transgender osoba vzhledem stále připomíná pohlaví připsané při narození, a tak ji lidé, kteří ji neznají, oslovují špatně.

Na začátku práce zkráceně představím pojmy jako *transgender*, (*nebinární*) *genderová identita* a další a také poukážu na množství míst v češtině, v nichž je nutné vyjádřit gramatický rod.

Hlavním použitým výzkumným nástrojem bude v této práci dotazníkové šetření prováděné na vzorku transgender českých mluvčích. Zde nám rozšíření výzkumu na transgender osoby a jejich jazykové problémy umožní získat nejen lepší přehled o dané problematice a pohled na širší souvislosti, ale také větší vzorek pro dotazníkové šetření, a to jak v případě otázek, které jsou relevantní i pro binární transgender osoby, tak snad i v případě otázek cílených jen na nebinární osoby v důsledku řetězového šíření formuláře mezi transgender lidmi.

Do celkového záběru této práce zasáhnou i mnohé z obecných souvislostí jazyka s genderem a genderovou identitou. Prozkoumám význam ja-

zyka jako nástroje pro objevování vlastní genderové identity a uvažování o ní. Vyšetřím jazykové prostředky nesoucí genderové zabarvení, zejména pohledem trans* osob na ně. Dřívější práce v českém prostředí se věnovaly nejčastěji problému překladu textů o nebinárních osobách z jiného jazyka do češtiny, má středoškolská odborná činnost bude zkoumat jazykový problém napříč komunikačními situacemi a bude se věnovat i samotným komunikačním situacím, do nichž se lidé s queer genderovou identitou mohou dostat, jako je zmíněné žádání okolí o použití komfortních mluvních prostředků nebo význam akceptace jazykových přání nebo potřeb pro budování pocitu přijetí sociálním prostředím. Zkusím zjistit, jak často nebo jak silně je pro transgender osoby problematika gramatického rodu nepříjemná.

Zkoumat budu dále možná mluvnická řešení nastíněných jazykových překážek, a to nejen shromážděním existujících návrhů zmiňovaných literaturou, ale především průzkumem postupů používaných nebinárními lidmi; pokusím se tedy zmapovat jazykový úzus v této oblasti. Porovnáám jednotlivé možnosti, které čeština v tomto ohledu poskytuje, a zjistím něco o pohledu nebinárních osob na ně.

Dotazník se vzhledem k jeho širokému zacílení budu snažit zpracovat nejen ze zobecněného nebo širokého pohledu, ale také drobnohledem vyšetřujícím každou z dílčích výzkumných otázek a interpretujícím pro ni získaná data. Ostatně, u zkoumané oblasti je možné očekávat nemalou individualitu.

Z krátké rešerše mezi existujícími publikacemi zabývajícími se touto problematikou v českém prostředí, o nichž se zmíním v první kapitole, stejně jako z průzkumu internetových zdrojů je zřejmý tvůrčí přístup některých trans* lidí k danému jazykovému problému. Objevují se různé způsoby neotřelé a kreativní práce s jazykem od používání gramatického rodu pro změnu společenského zabarvení po, a tomu se budu věnovat především, vytváření nových slov nebo slovních tvarů umožňujících využít stávající jazykové prostředky vyjadřující rod bez nutnosti rozhodovat se mezi mužským a ženským rodem – tedy vlastně navrhování nových gramatických kategorií vedle muž-

ského a ženského rodu. Příkladem budiž dříve v tomto úvodu zmíněná věta *one má ráde*.

Samotná skutečnost, že různí lidé se někdy pokouší vědomě vytvářet nová česká slova a především gramatické tvary je vlastně dalším dokladem toho, jak palčivý pro někoho jazykový problém může být, nebo chcete-li projevem vyšší rychlosti změn v kulturním uvažování než v používaném jazyce.

Této jazykové hře věnuji poslední kapitolu práce i část dotazníku. Budu se věnovat průzkumu jednotlivých návrhů nových slov a slovních tvarů zveřejněných na internetu, mapování jejich obecné známosti mezi queer lidmi a také zjišťování jejich používanosti. Posledním cílem mé práce pak bude ke tvorbě českých mluvčích přispět a rozšířit diskusi o jazykové hře a možnostech jazykové kreativity. V návaznosti na nadšenecky vznikající gramatické kategorie se pokusím sestavit vlastní propracovanější návrh, který se bude věnovat o trochu větší části případů, v nichž čeština gramatický rod vyjadřuje, a který se bude pokoušet vhodným způsobem zapadat do struktury flexe zbylých českých slov, zejména zájmen.

Kapitola 1

Uvedení do problematiky

Cílem prvních dvou sekcí této kapitoly je podat základní informace o problematice queer genderových identit, gramatického rodu zejména v češtině a vyjadřování genderu v jazyce obecně. Témata budou podána stručně a ne vždy formálně. Třetí sekce kapitoly se vyjádří k tématu práce, uvede jej do kontextu již zveřejněných publikací a definuje dále používaný pojem *gramaticky nebinární osoba*.

1.1 Vyjadřování genderu jazykem

Přirozené jazyky jsou nástrojem, kterým lidé nejen pojmenovávají svět kolem sebe, ale také o něm přemýšlí. Jazyk nějakého lidského společenství často odráží velmi dobře jeho způsob života a strukturu jeho společnosti. Mnozí z nás se jistě setkali se situací, kdy název nějakého pokrmu, řekněme halušky s bryndzou, nebylo možné přeložit z jednoho jazyka do druhého, řekněme z češtiny do angličtiny, zkrátka proto, že mluvčí druhého jazyka tento pokrm nevaří a nemají pro něj tedy jméno. Nejenom při vaření jídla je ovšem možné nepřeborné množství možností, které náš svět skýtá, rozdělit různými způsoby, které poté najdou odraz v jazyce. Je to tak téměř se všemi oblastmi lidské činnosti a se strukturou lidské společnosti obzvláště. Dnes už pro nás máloco znamenají pojmy *páže*, *komoří* nebo *rychtář*, protože jimi

označovaná společenská postavení už zanikla. A podobně je to s rozdílem mezi slovy *slečna* a *paní*, kterými se už dostáváme ke genderové reflexi jazyka – sice je dnes stále téměř každému znám rozdíl významu těchto dvou slov, stále méně se ovšem používá, což souvisí s řadou změn ve společnosti. A právě konflikt jazyka, jehož jádro je obvykle velmi staré, se společenským řádem, který se zejména v moderní době velmi rychle mění, bude úzce souviset s hlavními oblastmi výzkumu této práce.

1.1.1 Gramatický rod (nejen) v češtině

Tato pasáž má na příkladech ukázat, kde všude čeština gramatický rod používá.

Snad každý kdo čte tento text, a je tedy téměř jistě mluvčím češtiny, ví, že v ní existují tři gramatické rody: mužský, ženský a střední; mužský se dále dělí na životný a neživotný. My se budeme věnovat zejména použití těchto rodů při označování osob, což je případ, kdy se používají nejčastěji rody mužský životný a ženský. (I když existují výjimky: kupř. *to děvče*, *dítě* a již zmíněné *to páže*.)

Všimněme si, kde všude se v češtině musíme rozhodovat, který gramatický rod použijeme. Vyjadřuje jej slovesné přičestí činné i trpné, pročez gramatický rod dáme najevo pokaždé, když použijeme minulý čas nebo podmiňovací způsob:

Podala bys mi prosím tužku? Dnes jsem byl nakoupit.

Obžalovaná byla odsouzena. Pachatel byl dopaden.

Byl jsem tam včera. Byla jsem tam včera. Bylo to teprve včera.

Čeština na rozdíl třeba od angličtiny ve většině vět nepoužívá zájmena, což nám v přítomném a budoucím čase umožní vyjadřovat se bez gramatického rodu:

Tančí radostí. He/she/it is dancing for joy.

Bude už tou dobou pryč? Will he/she/it be gone by then?

Udělám to zítra. I'll do it tomorrow.

Poletíš se mnou? Will you fly with me?

Hned s tím přestaň! Stop it immediately!

Anglická zájmena rod vyjadřují jen ve třetí osobě; naproti tomu v češtině záleží na čase – jak je vidět na první skupině příkladů, česká přičestí vyjadřují rod bez ohledu na osobu, v níž jsou použita, tedy i když člověk mluví sám o sobě (v první osobě), což je oproti angličtině podstatný rozdíl.

Když už ovšem i v češtině zájmena použijeme, rod pochopitelně vyjadřují a stejně jako v angličtině jen ve třetí osobě:

A kdo je ona? On tam nepojede.

Já to dělat nebudu. Ty buď z ticha!

Je mi ho líto. Mám z ní radost.

Existují ovšem i jazyky, které nevyjádří gramatický rod ani zájmenem pro třetí osobu, například finština se svým neutrálním osobním zájmenem *hän*. Finská věta:

*Hän rakastaa häntä.*¹

tedy může znamenat *on miluje ji, ona miluje jeho, on miluje jeho i ona miluje ji*.

Gramatický rod vyjadřují také přivlastňovací, vztažná a další zájmena:

Je tam úplně sama. Ne, já sám! Děti sem nesmí chodit samy.

Její tričko. Jeho šála. Sašova kniha. Sašina kniha.

To přece vidí každý! To přece vidí každá!

Zná někdo Sašu, který byl včera na večírku?

Zná někdo Sašu, která byla včera na večírku?

Alex, jenž umí hrát na housle. Alice, jež hraje na klavír.

¹Zdroj finské věty: [6]

Všimněte si na prvním řádku, že při přivlastňování vlastnímu (i obecnému) jménu dochází ke shodě nejen s rodem přivlastňované věci: *Sašův stůl* × *Sašova kniha*, ale i s rodem jména: *Sašín stůl* × *Sašův stůl*.

Rod vyjadřuje také slovo *rád* užívané v platnosti příslovce [1] a další adjektiva skloňovaná podle jmenného vzoru:

To jsem rád! Máš mě ráda? Děti zpívají velice nerady.

Byl neschopen slova. Je převelice šťastna.

Gramatický rod vyjadřují také tvrdá přídavná jména v přívlastku:

vysoká, mladá, zodpovědná vysoký, mladý, zodpovědný

vysoké, mladé, zodpovědné vysocí, mladí, zodpovědní

A to dokonce i v množném čísle, jak je patrné na druhém řádku. V množném čísle se tedy rodu také zcela nevyhneme tak, jako s anglickým *they*.

Oni sami plakali. Ony samy přišly. Kuřata měla ráda zrní.

They are happy. Oni/ony/ona jsou šťastní/šťastné/šťastná.

Ačkoliv je pravda, že *oni šli* je možné použít i pro smíšené skupiny, nese tedy i generický význam kromě mužského rodu.

Když už jsme u množného čísla, je možné si všimnout, že pravidla pro shodu přísudku s podmětem dávají přednost mužskému životnému rodu.

Dámy i pánové plakali. Žena a pes odešli z místnosti.

Podobně funguje například francouzština, kde *elles* označuje skupinu žen a *ils* mužskou nebo smíšenou skupinu.

Mužský rod figuruje v roli „neutrální“ varianty častěji:

Nikdo nepřišel. Každý ví, že... Komu není rady, tomu není pomoci.

Mužský rod se také jako jediný dělí na životný pro označování osob a zvířat a neživotný pro označování předmětů (byť ne výhradně: *Sněhuláci roztáli.*²), zatímco u ženského rodu se životnost nezohledňuje:

Byli mnozí muži, kteří přispěli. Byly mnohé hrady, které vyhořely.

Byly i mnohé ženy, které darovaly. Byly i mnohé knihy, které se zalíbily.

Ti moudří pánové, již psali eseje. Ty moudré ženy, jež psaly knihy.

Čeština patří k jazykům, které gramatický rod přisuzují všem podstatným jménům. Nejen podstatná jména používaná pro lidské bytosti, ale dokonce všechna se dělí do kategorií ženského, středního a mužského životného či neživotného gramatického rodu. Ten pak ovlivňuje přívlastky, slovesa či zájmena odkazující na dané podstatné jméno – všimněte si, že v následujících větách je na *muže* a *sloup* odkázáno stejným zájmenem:

Modrá kniha ležela chvíli na stole a pak ji někdo odnesl.

Vysoký muž stál u dveří, když tu ho někdo zahlédl.

Vysoký sloup stál už sto let, ale dnes ho někdo strhnul.

Němčina například funguje velmi podobně jako čeština a používá stejná zájmena pro osoby jako pro předměty:

Ich habe einen neuen Tisch gekauft. Er ist aus Holz.

Ovšem například angličtina přechyluje jen některá podstatná jména označující osoby, např. *waiter, waitress, hero, heroine*, mnohá rod daného člověka nerozlišují, např. *friend, teacher, singer* a ostatní podstatná jména *table, lamp, tree* včetně zvířat gramatický rod zkrátka nemají a používá se pro ně zájmeno *it*.

A brown cat appeared at our doot. It seemed lonely.

²Takto uvádí životnost internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český: [1].

(Ačkoliv i v angličtině je možné gramatický rod přisoudit, třeba pokud máme k domácím mazlíčkům nebo důležitým předmětům zvláštní vztah.)

Když už jsme zmínili přechylování, není snad nutné připomínat, že to v češtině téměř u všech obecných jmen pro osoby vyjadřuje rod (*učitel/ka, řidič/ka, ...*), a někdy může být dokonce problematické hledat rodové protějšky (*letuška*).

Cílem této pasáže bylo především poukázat na to, kde všude čeština gramatický rod vyjadřuje a tedy i kde všude je nutné se o rodu nějakého člověka rozhodnout, pokud o něm nebo s ním mluvíme. Na závěr bych rád ještě uvedl několik zajímavostí o světových jazycích obecně pro rozšíření kontextu.

Rody v jazycích mohou rozlišovat gramatické rody různě (např. francouzština nebo italština mají jen mužský a ženský oproti českým třem, resp. čtyřem rodům), nemusí jej používat vůbec, jak jsme se přesvědčili na příkladu angličtiny. Existují také jazyky, které dělí podstatná jména do skupin podobných gramatickým rodům češtiny ve smyslu gramatické shody s okolními částmi věty a někdy i souvislosti s významem, aniž by toto dělení bylo spojeno s pohlavím. Například svahilština³ dělí svá podstatná jména do asi osmi skupin, zohledňujících občas do jisté míry význam (osoby, zvířata, rostliny, plody, ...), ne však maskulinitu nebo feminitu. Dělení navíc souvisí více s předponami než s příponami (oproti českému: *ta kráva, ta kniha, ta žena* či německému: *die Übung, die Bedeutung, die Kreuzung, ...*).

V úvodu této kapitoly jsem zmínil, že jazyk je odrazem způsobu, jakým jeho mluvčí uvažují o světě. O souvislosti jazyka a způsobu přemýšlení bylo vedeno mnoho sporů, zejména o otázce, zda může (mateřský) jazyk ovlivnit něčí způsob uvažování. V současné době už existují i experimenty pokoušející se tuto oblast zkoumat empiricky [8]. Ověřována byla například souvislost schopnosti rozlišit některé barvy s tím, zda je slovy rozlišuje jazyk dané osoby. V kontextu této práce je potom zajímavé spojení gramatického rodu podstatných jmen s jakousi všeobecnou představou maskulinity a feminity.

³Zdroj: [7]

Často může panovat názor, že gramatické rody jsou podstatným jménům přiřazovány náhodně, s výjimkou logických případů jako *kočka* a *kocour*. Mnou uváděný zdroj popisuje experiment, podle nějž německý rodilý mluvčí popíše *most* (bridge, v němčině feminimum *die Brücke*) častěji slovy jako *beautiful*, *elegant*, *fragile*, *peaceful* a *pretty*, zatímco španělský (ve španělštině je *most* maskulinum) slovy *big*, *dangerous*, *long*, *strong* a *sturdy*, a to přestože je měření s oběma skupinami prováděno celé v angličtině. Zajímavé také je, že na představě obecné maskulinity a feminity existuje někdy širší shoda, protože i angličtí rodilí mluvčí dokážou třeba u neznámějších zvířat odhadnout, jaký gramatický rod jim bude v (příbuzných Evropských) jazycích přiřazen. [9]

1.1.2 Gender v jazyce

Jazyk ovšem s genderem pochopitelně není spojen jen skrze gramatický rod. Na používání jazyka je možné si všimnout lidských zvyklostí, norem, tradic, stereotypů i předsudků.

Nejjednodušeji je možné podobné jevy pozorovat na přechylování. Už jsem zmínil slovo *letuška*, podobně se chová *zdravotní sestra* nebo *servírka*. Jak označit muže v těchto profesích? Nebo naopak, je žena chirurg, chirurgyně nebo chirurgka? Vnímáte mezi slovy *kuchař* a *kuchařka* i jiný rozdíl ve významu než pohlaví? Česká vzdělávací soustava například registruje obor „číšník/servírka“, namísto dřívějšího „číšník/číšnice“ – znamená ovšem *číšník* a *servírka* totéž? Kromě přechylování souvisí tradiční představy o mužích a ženách i s obraty jako *pochlapit se*, *zbabělec*, *oženit se* × *vdát se*, nebo idiomy jako *muž činu*, *mít koule*, *něžné pohlaví*, ...⁴

Souvislostí genderu a jazyka se zabývá mnoho zpravidla interdisciplinárních oborů, jako je genderová nebo feministická lingvistika.

Obory jsou v [5 s. 27] J. Valdovou popsány takto: „*Feministická lingvistika* (...) též *genderová lingvistika* se začala rozvíjet v průběhu 70. let 20. století na základě feministického hnutí v USA a v Evropě. Zkoumá jazykové

⁴Většina příkladů byla převzata z [5].

konstrukty hierarchizovaného sociálního pohlaví, ženství, mužství a dalších identit, a kromě toho navrhuje, testuje a prosazuje do praxe alternativy stávajícího vyjadřování na podporu jeho genderové vyváženosti.“

Valdřová v úvodu své knihy navrhuje také pojem lingvistika genderových a sexuálních identit, pod něž by bylo dle mého názoru dobře možné i zařadit mou práci, protože se zabývá právě lingvistikou queer genderových identit.

Bakalářská práce [10 s. 29] uvádí jako oblast zkoumání genderové lingvistiky také toto: „Zejména v zahraničním kontextu genderové lingvistiky je stěžejním tématem vztah genderové identity, role a jazyka. Analyzují promluvy a rozhovory žen a mužů a popisují rozdíly jak z pohledu mluvčího, tak i z pohledu příjemce. Zajímají se tedy jak o recepci, tak i o percepci komunikátu.“

Dostáváme se tak od samostatné lingvistiky k sociologii, genderovým studiím a v některých případech také k aktivismu usilujícímu o rovné jazykové pojednávání mužů, žen a genderů obecně či o korektnost vyjadřování, stejně jako k jazykovědnému zkoumání mluvních možností schopných tyto cíle v naší řeči umožnit.

Vzhledem k aktivistické rovině dané problematiky a k navrhování společenské změny nebo ke snaze o ni není příliš překvapivá také kontroverznost dané oblasti a objevující se negativní reakce odborné i laické veřejnosti. Ne zcela otevřené přijetí tohoto oboru bude možná spojené také s jeho celkovou novostí a průkopnictvím, přinejmenším v českém prostředí.

1.2 Genderové identity

Pro pochopení hlavních částí textu je nezbytné mít alespoň nějakou představu o queer genderových identitách. Práce se ovšem na obecnou problematiku genderu, genderové identity a transgenderu ani na její výklad nezaměřuje, proto je tato pasáž pojata stručně – formou komentovaného slovníčku, který si klade za cíl výkladovým způsobem popsat termíny používané v práci, což kromě zpřesnění vyjadřování může i podat základní náhled na zmíněnou pro-

blematiku.

Termíny vykládám tak, jak jsou uvedeny v glosáři, který vytvořila v rámci své práce Michaela Čudová [11]. Její přesné definice jsem parafrázoval a doplnil o další vysvětlení nebo příklady vycházející z bakalářské práce Kateřiny Stachové [12]. Některé zjednodušující příklady⁵ jsem sám dodal pro názornost textu, která se může hodit někomu, kdo se s tématem seznamuje poprvé.

Biologické pohlaví je označení pro soubor tělesných charakteristik a znaků člověka určujících jeho pohlaví (angl. sex, biological sex), jako jsou kombinace chromozomů, hladiny hormonů nebo genitálie a další.

Gender je *společenská* charakteristika. Jde o sociální roli, která zahrnuje vlastnosti, chování, sebeprezentování, zájmy, ... které společnost tradičně dělí na mužské a ženské, mezi mnohými zmiňme například styl oblékání. Gender je charakteristika nezávislá na tělesném pohlaví. Dělení společnosti striktně pouze na dva gendery, muže a ženy, není znakem všech lidských společností, příkladem mohou být například *muxe* (ani muž, ani žena) v mexickém prostředí nebo *femminielli* v tradiční kultuře italské Neapole.⁶

Genderová identita je označení vnitřního prožitku svého genderového já, označení konstrukce vlastní identity. S ohledem na gender existující ve společnosti může být členěna stejným způsobem – řekneme například, že se někdo *cítí být mužem*. Genderová identita ovšem obvykle není chápána jako binární charakteristika, ale spíše jako složení velkého množství různých, i protichůdných, aspektů (někdo může kupř. tvrdit, že je *muž s ženskou náturou*); přičemž pojmů, jimiž je možné něčí genderovou identitu popsat a s nimiž má člověk možnost se ztotožnit, je mnohem více než dva (některé zmíním níže). Ne každý se navíc vůbec pokouší svou genderovou identitu nějakými termíny charakterizovat.

Pohlaví připsané při narození (v anglickém prostředí *sex assigned at birth*) je pohlaví, které bylo dítěti při narození zdravotnickým personálem

⁵ *cítit se být mužem a muž s ženskou náturou*

⁶[12 s. 16, 17]

přiřazeno a zapsáno do dokumentů a které je například v Česku vždy buď ženské, nebo mužské. Kateřina Stachová používá v podobném významu také termín *matriční pohlaví*.

Transgender je označení pro člověka, jehož prožívaná genderová identita není shodná s pohlavím připsaným při narození. Protikladem je **cisgender** osoba – taková, jejíž pohlaví připsané při narození je shodné s její prožívanou genderovou identitou. Transgender osoby zahrnují zejména transženy a transmuže. **Trans žena** je člověk s matričním pohlavím *muž* a genderovou identitou *žena*, používá se pro ni zkratka MtF (angl. male to female) **Trans muž** je obdobně osoba s matričním pohlavím *žena* a genderovou identitou *muž* (zkratka FtM).⁷

Například nebinární genderová identita může také ovšem být v nesouladu s pohlavím určeným při narození (český systém dokonce vůbec nepřipouští nebinární matriční pohlaví), takže pod termín transgender nespadají jen dvě předešlé možnosti, ale celé spektrum lidí.⁸

Někdy se ve významu slova *transgender* používá slovo *transsexualita*, od čehož se však upouští mimo jiné kvůli tomu, že se zakončení *-sexualita* používá pro sexuální orientaci (srov. *heterosexualita*). Ta přitom s genderovou identitou nemusí být nijak svázána.

Nebinární označíme osobu, jejíž genderová identita není ani striktně *mužská*, ani striktně *ženská*. *Nebinární genderová identita* se může nacházet někde mezi těmito dvěma póly, přiklánět se mírně k jednomu, může být kombinací obojího nebo stát zcela mimo osu muž – žena. Je možné ji přesněji spe-

⁷Glosář M. Čudové označuje ovšem toto pojmenování za zastaralé a připouští, že mají trans ženy a trans muži možnost označovat se jen slovy *žena* a *muž* coby označení jejich genderů a vyhnout se tak důrazu na neshodu s pohlavím určeným při narození. Já jsem se rozhodl tato slova i tak uvést a používat proto, že je důraz na neshodu s pohlavím určeným při narození vhodný vzhledem k charakteru této práce, a také pro souvislost s pojmem „trans*“ uvedeným pod *queergender* identitou.

⁸Je také možné si všimnout, že definice pracuje pouze s pojmy prožívaná genderová identita a pohlaví připsané při narození, použití termínu tedy není přímo svázáno s biologickým pohlavím, respektive s jeho případnou chirurgickou změnou.

cifikovat za použití pojmů jako jsou *bigender* (oba gendery), *agender* (žádný prožívaný gender), *genderfluid* (genderová identita mění se v čase) a mnohé další.

Queer je označení používané jako zastřešující pojem pro všechny sexuální orientace a genderové identity, které jsou menšinové nebo vnímané naší společností jako netradiční, tedy gayové, lesby, bisexuální lidé, transgender osoby a další. Dříve bylo slovo *queer* (angl. přibližně *podivný*) používané jako nadávka, dnes už bývá častěji používáno neutrálně nebo naopak jako vyjádření hrdosti.

V této práci budu slovo queer používat zejména pro označení queer genderové identity, společně s označením trans* člověk, které v českém prostředí používá spolek Trans*parent v podobném významu a v němž má hvězdička znázorňovat zahrnutí spektra možných genderových identit.

Genderová dysforie je označení pro přetrvávající úzkost z nesouladu mezi prožívaným genderem a při narození připsaným pohlavím. Je jednou z motivací, která může někoho vést k tomu, aby sám sebe začal považovat za transgender člověka⁹ či se rozhodl ke společenskému přechodu (změna jména, vzhledu, ...). Obecně ovšem genderovou identitu nelze popsat jen přítomností, či nepřítomností genderové dysforie, stejně jako není možné kategoricky říci, že by genderová dysforie byla nezbytná pro ztotožnění se s některým ze slov charakterizujících genderovou identitu (transgender, nebinární, ...) nebo pro touhu po společenském přechodu.

Může být na místě otázka, jak častý je výskyt trans* osob v naší společnosti. V této oblasti neexistuje dostatek statistik. Jejich vytváření navíc zásadním způsobem ztěžuje skutečnost, že většina trans* lidí svou identitu tají, někdy i před sebou samými. Je tedy možné předpokládat, že různorodost genderových identit ve společnosti je vyšší, než napovídá běžná zkušenost.

⁹Obvykle se ovšem neuvádí, že by člověk začal být transgender teprve ve chvíli, kdy se tak sám popíše – termín se používá spíše tak, že člověk byl transgender vždy, jen na to musel přijít, což vyplývá i z definice spočívající v nesouladu připsaného a prožívaného bez ohledu na uvědomění nebo přiznání si tohoto nesouladu.

Existují výzkumy odhadující výskyt genderové dysforie v nizozemské populaci na jednotky procent [12], jiné výzkumy (zmiňované tamtéž) provedené na izraelské populaci vykazují až desítky procent respondentů, kteří se „do určité míry cítí jako jiný gender, oba gendery nebo žádný gender“. Dalším problémem vyčíslování těchto údajů je skutečnost, že hranici mezi transgenderem a cisgenderem není vždy možné přesně stanovit.

V minulosti medicínského i psychologického posuzování transgender lidí převažují období, kdy byla genderová diverzita konceptualizována jako duševní porucha a v důsledku toho i patologizována a znehodnocována. V poslední době se projevuje trend k přijetí genderové diverzity, uznání biologických základů genderové identity a lékařské zákroky měnící tělesné pohlaví přestávají být považovány za nezbytné ke společenské změně rolí. Změny se projevují také v lékařských klasifikačních příručkách, konkrétně DMS (Diagnostickém a statistickém manuálu mentálních poruch) a MKN (Mezinárodní klasifikaci nemocí). [12]

Já se v této práci nicméně biologickými ani jinými vlivy ovlivňujícími něčí genderovou identitu zabývat nebudu, pro jazykové pojednání queer osob a výzkum jejich vnímání jazyka totiž není podstatná příčina jejich identifikace ani to, zda jim byla udělena příslušná diagnóza; ani jedno ostatně dle mého pohledu na věc není nezbytné ani pro obecné přijetí jejich identity naší společností.

1.3 Jazykový problém

Hlavním jazykovým problémem, kterým se v této práci budu zabývat, je jazykové zachycování lidí s nebinární nebo podobnou genderovou identitou (tedy osob, které se necítí být ani čistě ženou, ani čistě mužem) v češtině, a to jak při jejich mluvení o sobě, tak při mluvení ostatních na ně nebo o nich. Protože nelze paušálně předpokládat, že si nikdo identifikující se jako agender nebo třeba genderfluid nebude schopen vybrat z českých gramatických rodů, budu v rámci této práce používat termín *gramaticky nebinární* osoba pro

označení někoho, pro něhož není možné vybrat buď mužský, nebo ženský gramatický rod tak, aby volba podle jejich názoru nebo pocitu *vystihovala jejich genderovou identitu*. Nejde tedy o rod, který nakonec používají, ale o rod, který by vnímali jako výstižný. Opakem je *gramaticky binární*. Na některých místech budu také používat zkratky GB a GN.

Jak bylo možné se přesvědčit v dřívější sekci, český jazyk vyjadřuje gramatický rod opravdu často. Na rozdíl třeba od angličtiny je v češtině nutné vyjadřovat rod, i když mluvíme sami o sobě v první osobě. Neexistuje ani neutrální přechýlení obecných jmen (*učitel* × *učitelka*) nebo způsob, jak gramaticky nebinární lidi formálně oslovit (*paní* × *pane*). Takový člověk se tedy dostává do situace, kdy s ním jazyk vůbec nepočítá, i označení *nebinární genderová identita* je vlastně relativně nové a pro mnoho mluvčích češtiny možná neznámé.

Role jazyka je jistě i mezi queer lidmi vnímána různě a pro každého gramaticky nebinárního člověka bude jazykový problém různě palčivý. Pro mnohé však hraje jazyk velkou roli, jak zmiňuje například bakalářská práce zkoumající nebinární genderové identity v prostředí sociální sítě Tumblr [13 od s. 52] nebo jak dokládá autor rozsáhlé anglické práce soustředící se na jazyk v oblasti queergenderu [14]. Jazyk je nástrojem, jímž téměř v každé druhé větě člověku připomínáme, jako který gender jej vnímáme, čímž můžeme člověka neustále ujišťovat, nebo naopak jeho identitu zpochybňovat. Ostatně také proces hledání „nálepky“ pro své pocity spojené s genderovou identitou je v případě mnoha lidí podstatnou částí jejího objevování, což zmiňuje například [15 s. 57].

Jak jsem uvedl v úvodu, prostor bude věnován také jazykovým problémům trans* osob obecně, nejen lidí s nebinární nebo podobnou genderovou identitou, respektive nejen gramaticky nebinárních osob.

Na začátku práce jsem provedl rešerši mezi už existující literaturou a zejména realizovanými průzkumy v českém prostředí.

Jedním z nejrozsáhlejších průzkumů spojených s trans* lidmi je průzkum

provedený v roce 2018 spolkem Trans*parent, z. s., publikovaný pod názvem Obavy a přání trans lidí [16]. Během několika měsíců při něm bylo shromážděno 396 platných odpovědí zabývajících se širokou škálou témat od vnímání vlastní identity, zkušeností s přijetím českou společností nebo naopak šikanou a také pohledem na českou zdravotní a legislativní soustavu. Jazykovým problémům se nicméně nevěnovala ani jedna z jejich otázek.

Dále již existuje množství literatury zabývající se feministickou a genderovou lingvistikou, z autorů a autorek věnujících se tomuto tématu v práci cituji Janu Valdřovou a Víta Kolka.

Práce, které by se přímo zabývaly nastíněným jazykovým problémem v českém prostředí, jsem našel tři: bakalářskou, diplomovou a článek v časopise *Gender and Language*. Obě studentské se věnují problematice překladu cizojazyčných textů o nebinárních lidech do češtiny, což je situace, v níž řeší tentýž jazykový problém, ovšem jen v jedné vybrané komunikační situaci.

První z prací, z roku 2020, se jmenuje *Breaking the Silence: Translating Non-binary Identities in Literary Texts from English to Czech* [Toby Wehle, 17]. Diplomová práce popisuje jednotlivá překladatelská řešení, kterých vymezuje devět a dělí je do skupin *acceptance*, *resistance* a *middle* podle toho, nakolik respektují dlouho zavedené používání jazyka. Dále byl v rámci práce proveden průzkum na vzorku 31 nebinárních dotazovaných, kteří popisují své pohledy na vybrané tři z devíti popsanych překladatelských strategií.

Druhou z prací je *Questioning the Gender Identity: The Awareness of Non-binary Language Amongst the Young Czech Generation* [18] od Lucie Kotyzové. Práce se zabývá rovněž především překladatelským problémem. Bylo v ní provedeno šetření mezi 62 dotazovanými, kteří měli za úkoly sami překládat anglické texty o nebinárních identitách do češtiny.

Probíhající diskusi o „nebinání češtině“ pak nedávno popsal Vít Kolek ve svém článku [19] v časopise *Gender and Language*. Analyzuje jednotlivé internetové zdroje a vyšetřuje celkový charakter probíhající společenské debaty.

Vzhledem k tomu, že se mi mezi českými průzkumy, které se přímo jazykem trans* lidí zabývaly, podařilo nalézt jen dva, a ty se navíc soustředily na překladatelský problém, jsem se rozhodl provést vlastní dotazníkové šetření, které by se soustředilo pouze na (český) jazyk trans* lidí, na jeho význam a na vnímání možností daných češtinou, a to v co nejširším spektru komunikačních situací; nikoli jen při překladu textů o nebinárních lidech. Dotazníkové šetření a zpracování získaných dat bude hlavní náplní mé středoškolské odborné činnosti; pokusím se v něm pokrýt všechny oblasti zahrnuté do výzkumných cílů této práce.

Při sestavování formuláře pro dotazníkový průzkum navážu na již existující výzkum o genderových identitách, zejména ten v českém prostředí. Pokusím se zmapovat co nejvíce problematických mluvních situací, do nichž se dotazovaní mohou dostat, a věnovat jim prostor ve formuláři. Protože se dotazník bude zabývat mnohdy abstraktními otázkami nebo dotazy mířícími na zákoutí jazyka, o nichž nemuseli úplně všichni odpovídající dosud přemýšlet, budu se snažit otázky doplnit návodnými texty a příklady, které podložím literaturou a dalšími odbornými zdroji.

Už z citované literatury, např. [19], stejně jako z mé vlastní rešerše podobné té v citovaném článku, je zřejmý tvůrčí přístup mnohých trans* lidí k dané problematice. Objevují se různé způsoby neotřelé a kreativní práce s jazykem, zmiňme kupříkladu používání gramatického rodu pro změnu společenského zabarvení: jeden z účastníků článkem [19, s. 273] rozebírané diskuse popisuje, že když pracuje jako učitelka češtiny, mluví v ženském rodě, ale v soukromí se chová jako „hospodské hovado, a k tomu se mužský rod hodí lépe.“

Práce se bude věnovat především jednotlivým experimentálním gramatickým kategoriím. Jednotlivé na internetu nebo v literatuře zmiňované návrhy pak uvede poslední kapitola nazvaná Jazyková hra, která se bude dále věnovat tvůrčímu rozšiřování jednoho z nich.

Kapitola 2

Návrh a realizace dotazníkového šetření

Kapitola se bude zabývat metodikou realizovaného dotazníkového šetření. V první sekci popíšu cíle dotazníkového šetření, zkoumané oblasti, obecný postup při navrhování otázek a výběr cílové skupiny. Ve druhé sekci popíšu celkovou strukturu formuláře a vyjádřím se k instrukcím, které dotazovaní před vyplňováním obdrželi. Ve třetí sekci popíšu, jak probíhal sběr odpovědí a jejich zpracování.

2.1 Návrh formuláře

Cílů dotazníku bylo hned několik. První motivací bylo získat nějakou statistiku o tom, která z možných řešení binární volby mezi mužským a ženským gramatickým rodem lidé s nebinární genderovou identitou preferují či skutečně používají, případně jak velká část z nich považuje za pohodlnější přejít z češtiny do jiného jazyka. Možná řešení jsem rozdělil do několika okruhů, od grafických řešení (byl/a) přes používání středního rodu až po experimentální gramatické kategorie, které si komunity trans* osob a jim blízkých lidí vytváří. Jistý důraz byl kladen právě na experimentální gramatické kategorie – dotazník zkoumal jejich rozšířenost, zda by pro odpovídající byla

taková jazyková možnost přínosem a zda by vznik něčeho takového podpořili.

Dalším cílem bylo prozkoumat vnímání jazyka trans* osobami obecně. Dotazník zkoumal, jaké jazykové prostředky s genderovým zabarvením jsou pro dotazované jak důležité a jak důležitý je obecně jazyk pro expresi nebo objevování vlastní genderové identity i chápání genderových identit ostatních lidí. Některé části dotazníku se také vztahují na různé komunikační situace související s problematikou používání češtiny trans* lidmi. I u jednotlivých řešení práce s gramatickým rodem v češtině tedy neměla být zkoumána pouze jejich používanost, ale také vnímání jednotlivých vlastností, například schopnost významově zahrnout spektrum genderových identit nebo urážlivost a další.

Dotazník se zaměřoval pouze na vnímání jazyka trans* lidmi a vnímání jednotlivých jazykových řešení gramaticky nebinárními lidmi, nikoliv na praktickou použitelnost jednotlivých řešení nebo na pohled nezúčastněné (cis) veřejnosti na popisovanou jazykovou problematiku.

V oblastech vnímání a používání jazyka v queer prostředí existuje v obecném povědomí mnoho různých tvrzení, například že střední rod je lidem nepříjemný, protože se obvykle používá pro předměty, děti nebo zvířata, a může tedy mít urážlivé zabarvení. Průzkum se proto také snažil ověřit tato tvrzení. Při vytváření dotazníku jsem vycházel ze znalostí získaných jak z doslechu, tak z literatury; předpokládaná tvrzení, z nichž jsem vycházel, se budu v jednotlivých případech snažit doložit právě odkazy na odbornou literaturu.

Právě proto, že bylo cílem ověřit tradovaná tvrzení, se dotazník vyhýbal otázkám směřujícím na okolí dotazovaného člověka a jeho představy a znalosti o ostatních trans* lidech a soustředil se místo toho pouze na jeho vlastní pohled a cítění. Má úvaha byla, že tím na jednu stranu v jistém smyslu zúžím testovaný vzorek, protože pokud bych se ptal na okolí respondent*ky, získal bych s každým vyplněním dotazníku nějaké informace o několika lidech; zato ale data na stranu druhou zpřesním, a navíc se alespoň částečně vyvaruji

potvrzování tradovaného narativu tradovaným narativem.¹

Vzhledem k výše uvedenému byla pro informace o jazykovém problému binární volby mezi mužským a ženským gramatickým rodem nejdůležitější skupina gramaticky nebinárních dotazovaných. Rozhodl jsem se ovšem do dotazníkového šetření zahrnout lidi s queer genderovou identitou obecně, a to ze dvou důvodů. Prvním z nich je, že na otázky týkající se genderu v češtině mohou odpovídat stejně tak dobře, a druhým, že pomohou s řetězovým šířením dotazníku mezi gramaticky nebinární lidi.

Počítal jsem s možností, že dotazník vyplní i jistá skupina cis osob. V malé míře to výsledkům vůbec nebude vadit; navíc není možné exaktně vymezit, jaká genderová identita už spadá pod termín queer a jaká ještě ne.

Dotazník byl pochopitelně adresován pouze mluvčím češtiny. Dotazník byl anonymní, data umožňující přímo identifikovat odpovídajícího (jméno, e-mail, ...) nebyla sbírána.

Otázky byly psány tak, že mnohdy vyžadovaly hlubší zamyšlení, což se později odráželo i ve zpětné vazbě.² Mým cílem bylo využít skutečnosti, že většina trans* osob musela nad svou genderovou identitou již delší dobu přemýšlet a mohla by mít oblast genderu lépe prozkoumanou či by mohla být v této oblasti více uvědomělá než většina cis osob, z nichž někteří se nemuseli ani setkat s pojmem *genderová identita*. To dělá nejen z části dotazníku porovnávací vnímání jednotlivých jazykových prostředků specifický zdroj informací pro studium genderu v jazyce obecně.

Protože mnoho otázek předpokládalo informovanost odpovídajících, byly otázky v dotazníku často doplněny návodnými texty a především příklady a ukázkami.

Náročnost dotazníku mohla zvyšovat také má snaha formulovat otázky jednoznačně a co možná nejpřesněji, což vedlo společně s návodnými texty

¹Nelze ovšem popírat, že tradovaný narativ měl i tak na výsledky velký vliv. Je to už ovšem z větší části proto, že má vliv i na samotné odpovídající.

²Někdo se na konci dotazníku vyjádřil dokoce slovy „vybuchl mi mozek“ bez dalšího upřesnění, ale objevily se i reakce jako „dotazník mi pomohl se nad sebou zamyslet“.

k celkově velkému objemu textu ve formuláři. Myslím si ovšem, že jednoznačnost i přesnost formulací je při neosobním formátu šetření nutná, kromě vyhnutí se víceznačnosti otázek i proto, že odpovídající nemají možnost se doptat, pokud otázce neporozumí.

2.2 Podoba formuláře

V této sekci shrnu celkovou strukturu formuláře. Jeho přesnou podobu včetně nabízených odpovědí a všech doprovodných a návodných textů je možné si prohlédnout v příloze práce.

Na začátku formuláře byl text obsahující informace o účelu a obsahu dotazníku, informace o anonymitě, vymezení cílové skupiny a jméno i e-mailový kontakt na mne jako autora dotazníku. Uvedení těchto informací ve formuláři zaručilo, že budou šířeny společně s ním.

Byla zde také uvedena přibližná časová náročnost vyplnění formuláře. Tu jsem odhadem stanovil na 12 minut se záměrnou tendencí odhad spíše podcenit, abych zvýšil motivaci dotazovaných pustit se do vyplňování.

Na druhé stránce formuláře, kterou viděli ti, kteří zahájili vyplňování, ještě před otázkami I. části, byly přesnější instrukce. Uvedl jsem zde, kolik částí dotazník má a čemu se věnují. Vyzval jsem dotazované, aby formulář vyplňovali někde v klidu, aby se nenechali zaskočit, pokud se nad některými z otázek dosud nezamýšleli, a aby se v takovém případě zamysleli nyní. Dále jsem je instruoval, aby odpovídali upřímně a soustředili se na svůj pohled na věc a ne na to, co považují za obvyklé mezi ostatními, v souladu s metodikou dotazníku popsanou v předchozí části.

Na druhé stránce byli navíc dotazovaní vyzváni, aby charakterizovali svou genderovou identitu. Bylo možné označit jedno nebo více z následujících polí: *trans žena (MtF)*; *transfemininní*; *trans muž (FtM)*; *transmaskulinní*; *trans* člověk*; *žena*; *muž*; *nebinární*; *agender*; *intersex*; *genderfluid*, nebo v kolonce *Jiná...* použít vlastní slova.

Sociodemografické charakteristiky dotazovaných jsem neskoumal, protože jsem je nepovažoval za důležité pro jazykový problém.

Na úplném konci formuláře byla připojena stránka s poděkováním a opakovanou výzvou k šíření dotazníku. Vyplněným byl také poskytnut prostor pro zpětnou vazbu, společně s (podruhé uvedeným) kontaktem na autora dotazníku.

Formulář byl rozdělen na tři části:

I. část se věnovala porovnání jednotlivých jazykových prostředků, kterými může český jazyk gender vyjádřit.

II. část se soustředila nejprve na důležitost jazyka pro expresi, vnímání, chápání i objevování genderové identity a poté na jednotlivé komunikační situace a okolnosti práce trans* osob s jazykem.

III. část se věnovala postupně jednotlivým okruhům možností práce s českým gramatickým rodem při označování gramaticky nebinárních osob včetně jejich vymezení; také poskytovala možnost mezi nimi označit preferované jazykové řešení.

Formulář byl automaticky upravován do dvou variant, protože k části III se měli vyjadřovat pouze ti, komu činí výběr mezi mužským a ženským gramatickým rodem problém, tedy pouze gramaticky nebinární osoby. Konkrétně byli odpovídající rozdělení reakcí na následující výrok:

II-13 Z dvojice mužský, nebo ženský gramatický rod je možné vybrat * jednu možnost, která dobře vystihuje moji genderovou identitu.

- ne
- ano

Podle odpovědi na tuto otázku označují odpovídající jako *gramaticky binární*, nebo *gramaticky nebinární*, v souladu s definicí v kapitole Uvedení do problematiky.

O vlivu odpovědi na podobu formuláře byli dotazovaní informováni.

Odpověď ano vedla k přeskočení většiny třetí části dotazníku. V části III se gramaticky binární vyjádřili pouze k experimentálním gramatickým kategoriím. Odpověď navíc upravila některé otázky ve II. části.

Otázkám v dotazníku jsem pro usnadnění práce přiřadil kódy sestávající z římského čísla části dotazníku, pořadí otázky v dané části a písmene v případě podotázek. V části třetí byla na místo římské trojky použita písmena rozlišující jednotlivé vymezené varianty práce s gramatickým rodem v češtině, díky čemuž se mohla opakovat čísla u otázek pokládáných opakovaně ve vztahu ke každé z variant.

2.3 Realizace dotazníkového šetření

Pro realizaci dotazníkového šetření jsem použil prostředí Google Forms, které je zdarma, má přívětivé uživatelské rozhraní a poskytuje všechny technické možnosti (co do druhů otázek, forem odpovědi, a zejména podmíněnosti otázek), které jsem potřeboval. Získaná data jsem zpracovával v podobě Google Tabulky (obdoba programu Excel) s využitím funkce kontingenční tabulka. Google Tabulky jsem také využil pro tvorbu grafů.

Hotový formulář jsem šířil řetězovým předáváním mezi osobními známými a prostřednictvím vyvěšování na sociální síti: Na síti Instagram jsem jej rozslal zejména mezi své jednotlivé známé (řádově desítky lidí), na síti Discord jednak do několika širších zájmových skupin (řádově desítky až stovky členů) a jednak na discordovou skupinu spolku Trans*parent o několika desítkách členů, do které je možné se po souhlasu s pravidly skupiny připojit skrze webové stránky spolku. Dále jsem odkaz na dotazník vyvěsil do Facebookové skupiny Transgender BEZ hranic, kterou mi doporučil*a někdo ze členů Discordu Trans*parentu a která má asi 700 členů.

Společně s dotazníkem jsem kromě upozornování na cílovou skupinu vždy vyzýval k dalšímu šíření dotazníku, k němuž v mnoha případech docházelo. Výhodou bylo, že velká skupina trans* lidí je poměrně aktivní na inter-

netu, kde se často queer lidé vzájemně podporují, informují o queer tematice a vytváří tak propojenou komunitu, což pravděpodobně přispělo k vysokému počtu lidí, kteří nakonec dotazník vyplnili.

trans žena (MtF)	20	Doba sběru odpovědí:
transfemininí	11	4. 1. – 24. 1. 2023 (20 dní)
trans muž (FtM)	46	počet vyplnění:
transmaskulinní	37	193
trans* člověk	22	z toho gram. nebinárních:
žena	27	94 (49 %)
muž	18	Z 99 gramaticky binárních
nebinární	81	vystihuje ženský rod:
agender	27	38 lidí
intersex	0	a mužský rod:
genderfluid	34	61 lidí

Tabulka 1: Tabulka se základními údaji o dotazníkovém šetření

Překvapivá se může zdát velká účast gramaticky nebinárních osob. Té přisuzuji dvě příčiny: v první řadě bylo téma dotazníku zjevně cílené na osoby s nebinární a podobnou genderovou identitou; formulář byl ostatními dokonce někdy šířen pod označením „dotazník o nebinární češtině“, takže měli gramaticky nebinární osoby větší motivaci dotazník vyplnit a častěji se k nim dostal. Druhou vysvětlením by také mohlo být, že se velké množství trans* lidí obecně vyhýbá striktnímu dělení do škatulek a vnímá gender jako spektrum, a tak mají u otázky, zda jsou schopni se striktně přiřadit k mužskému, nebo ženskému gramatickému rodu, větší tendenci odpovědět, že ne, než by tradiční heteronormativní společnost mohla očekávat.

O průběhu svého dotazníku uvádí [18], že přestože byly reakce na šířený formulář především pozitivní, objevily se (byť ne v očekávané míře) i nega-

tivní reakce; někteří ze vzorku byli „takovým nápadem dotčeni“ (*offended by the idea*). Přestože byl můj vzorek větší, negativních reakcí se objevilo ještě méně. Objevil se jeden člověk, který dotazník vyplnil (zřejmě) smyšlenými žertovnými daty³, ale ne útočnými komentáři, a snad nejkritičtější hlas pouze uváděl, že „není sranda“ vytvořit experimentální gramatickou kategorii, „odmítá je používat, protože v konverzaci nefungují“ a jejich tvůrci „nevládnou rodnou řečí.“ Zmíněný vyplňující také kritizoval skutečnost, že můj formulář nesbírá informace o věku, což bude „výsledky zkreslovat z hlediska roviny emocionální, znalostí nebo osobnostní“.⁴

Nevelké množství kritických hlasů přičítám skutečnosti, že můj formulář na rozdíl od šetření v [18] cílil pouze na queergender osoby, které budou nejspíš zpracovávanému tématu přisuzovat menší kontroverzi. Objevila se díky tomu i řada pozitivních hodnocení, zdůrazňujících důležitost oblasti, na níž průzkum cílil, i kvalitu provedení formuláře.

³Identifikuje se jako jistý model kombajnu, kterému v češtině chybí označení pro náhradní díly a kterému vadí genderově zabarvený přívlastek „ta kurva dederonska“.

⁴Domnívám se, že absence věkového určení je zároveň výhodou, protože předchází znevažování nebo napadání některých výsledků průzkumu na základě „nevypěstlosti“ dotazovaných, což byl (kromě zkrácení formuláře) důvod, proč jsem se rozhodl jej během šetření nesbírat. Není mi známo, proč ve výzkumu nebrat v potaz jazykové vnímání kohokoliv, jehož mluvní znalosti stačí na vyplnění písemného formuláře podaného v češtině, navíc poměrně dlouhého. Kromě toho můžeme ze skutečnosti, že byly odpovědi sbírány i v zájmových skupinách s dle mého odhadu pestrým věkovým složením (Transgender bez hranic na FB, Discord registrovaného spolku Trans*parent), a z toho, že se někteří z dotazovaných vyjadřovali v textových vstupech o tom, jak jazyk používají „v práci“, soudit, že získaný vzorek velmi pravděpodobně nesestává jen z neplnoletých osob.

Kapitola 3

Zkoumané jevy

Kapitola se bude zabývat všemi zkoumanými oblastmi v pořadí většinou přibližně totožném s jejich výskytem ve formuláři použitém v dotazníkovém šetření. U každé oblasti budou uvedeny zvolené formulace otázek, předpoklady vedoucí k jejich volbě společně s odkazy na literaturu a další podklady a dále diskuse nad získanými odpověďmi včetně porovnání s předpoklady a uvedení do souvislostí. Shrnutí výsledků výzkumu napříč všemi zkoumanými oblastmi provádí následující kapitola.

V této kapitole budu za účelem grafického zřehlednění zejména některých grafů a tabulek pro termíny gramaticky nebinární a gramaticky binární osoba definované v první kapitole občas používat zkratky GN a GB.

3.1 Genderové identity vyplňujících

Ještě v úvodních instrukcích jsem zařadil do formuláře otázku **I-0** mapující genderovou identitu vyplňujících. Bylo možné označit jednu nebo více z následujících charakteristik:

trans žena (MtF); transfeminní; trans muž (FtM); transmaskulinní; trans člověk; žena; muž; nebinární; agender; intersex; genderfluid*

Dále bylo možné využít kolonky *Jiné...* a použít vlastní charakteristiku.

Termíny muž a žena jsem do možností zařadil jednak proto, že se s nimi mohou ztotožňovat i transgender osoby [11], a jednak proto, že jsem se nepokoušel hledat přesnou hranici mezi queergenderem a cisgenderem (jak zmiňuji v předešlé kapitole).

Termín agender je označení pro člověka, který necítí příslušnost k žádné genderové identitě, genderfluid zase člověka, jehož genderová identita je proměnlivá [11].

Termín intersex označuje osobu, jejíž biologické znaky nedokáže euroamerická společnost a medicína určit jako mužské nebo ženské [11]. Jde sice z definice o charakteristiku biologického pohlaví a ne genderové identity, i tak jsem ji ale do výčtu pro jistotu zařadil. Stejně postupovalo šetření Obavy a přání trans* lidí [16].

Dále jsem přidal označení transfeminní (transmaskulinní), které označuje osobu, jejíž pohlaví připsané po narození je mužské (ženské), ale genderová identita ženská (mužská), nebo se projevuje feminně (maskulinně) [11]. Podle stránek mapujících anglickou queer terminologii [20]¹ mohou tyto termíny označovat nebinární, transgender nebo genderfluid osoby, které se z části nebo z větší části pohybují na ženské (mužské) části spektra.

Na následujících stránkách uvádím grafy znázorňující celkovou četnost označení jednotlivých možností v otázce I-0 a také srovnání mezi gramaticky binárními a nebinárními odpovídajícími.

V kolonce *Jiné...* se objevily následující vlastní charakteristiky (v lomných závorkách jsou uvedeny další daným člověkem zaškrtnuté možnosti společně s gramatickou (ne)binaritou):

- Polygender /transmaskulinní, nebinární; gramaticky nebinární/
- Demiboy /transmaskulinní, nebinární, agender; gramaticky nebinární/

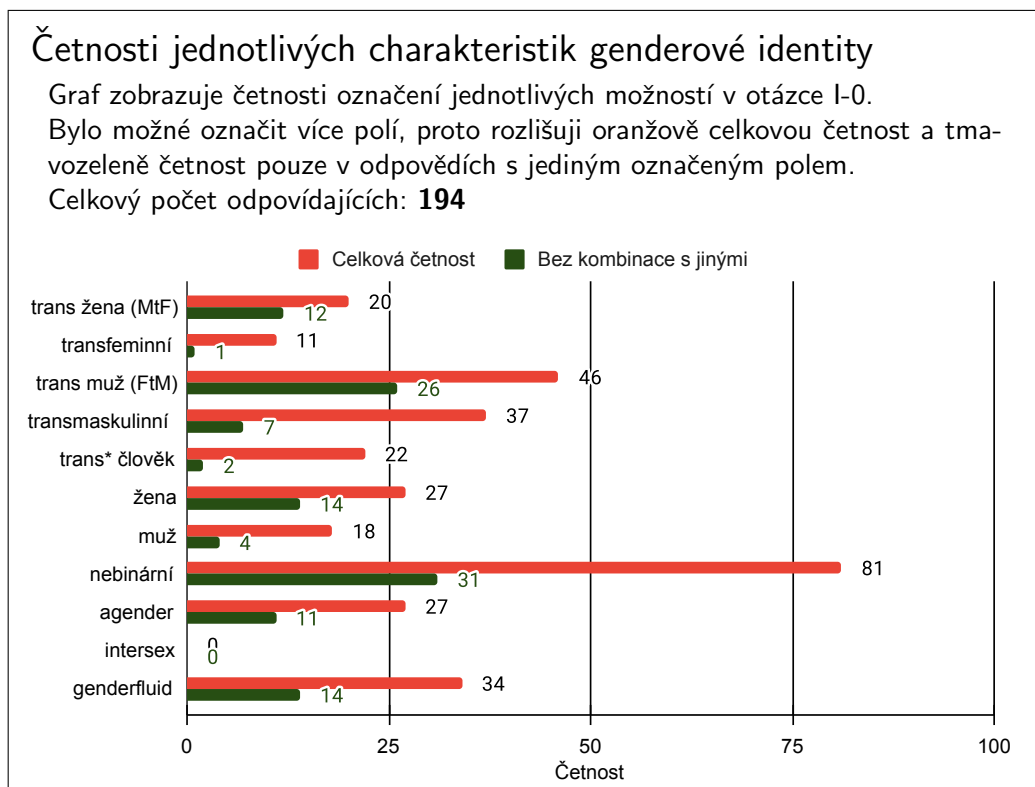
¹Jde sice o anglické prostředí, je však jednak možné očekávat, že bude shodné s českým, a jednak odhaduji, že právě z anglického prostředí (a možná i právě z tohoto webu) čeští trans* lidé znalosti o těchto termínech čerpají.

- rozlitá po spektru, všechny zaškrtnuté termíny jsou někdy pohodlné a někdy ne /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, žena, muž, nebinární, agender, genderfluid; gramaticky nebinární/
- neumím to nijak pojmenovat, ale jsem to já /transfeminní, nebinární; gramaticky nebinární/
- genderflux /žena, agender; ženský gramatický rod/
- konkrétněji agenderflux /transmaskulinní, agender; gramaticky nebinární/
- sklízecí samohybná mlátička E512 /gramaticky nebinární/
- queer /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, muž, nebinární; gramaticky nebinární/
- pro upřesnění - jsem genderfluid ve smyslu jednoho genderu, jehož intenzita se pohybuje mezi 100% (binární muž) a 0% (agender), ale většinou blíže ke 100%; za FtM a nebinární osobu se považuji trvale /trans muž (FtM), muž, nebinární, agender, genderfluid; mužský gramatický rod/
- na nebinární-mužské části genderového spektra /trans muž (FtM), trans* člověk, muž, nebinární, genderfluid; mužský gramatický rod/

Polygender dle glosáře [11] znamená identifikaci s více než jedním genderem. Slovo *demiboy* glosář neuvádí, web o queer tematice [20] uvádí, že předpona demi- znamená částečné, ale ne úplné ztotožnění se s daným genderem, bez ohledu na pohlaví připsané při narození. Genderflux podle glosáře znamená v čase se měnící intenzitu vnímání nějaké genderové identity.

Označení sklízecí samohybná mlátička E512 považuji za žertovné, podobně jako další odpovědi tohoto člověka (nebo řekněme stroje)².

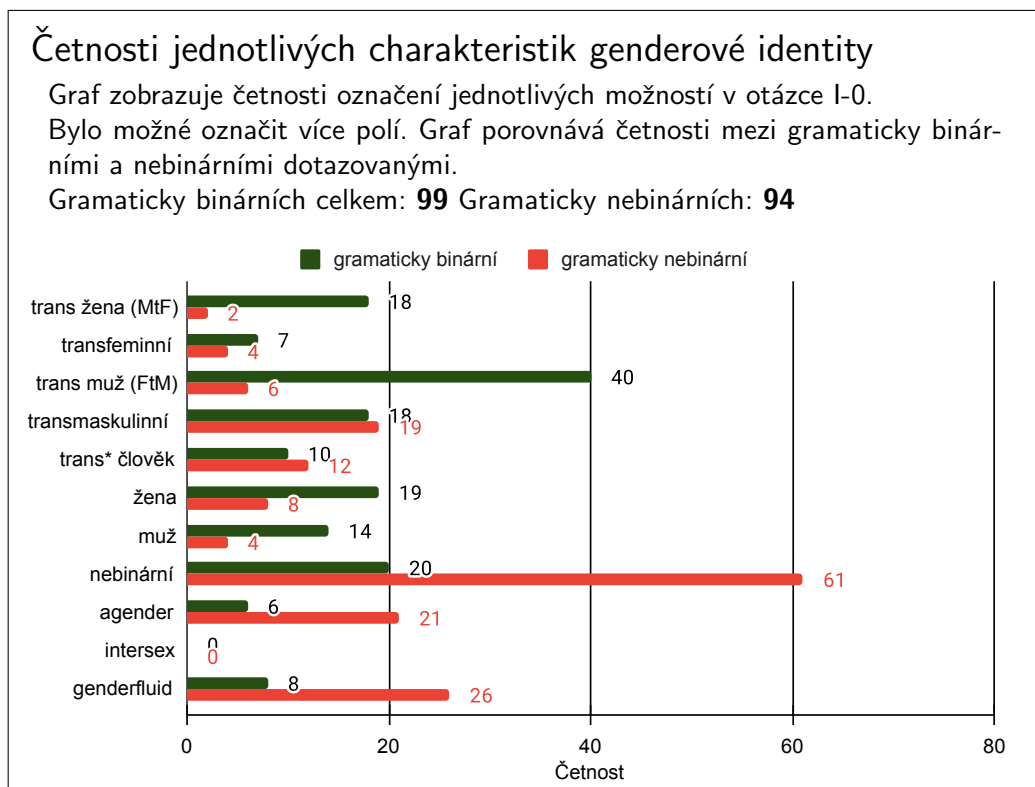
²Obrátíme-li se zde stejně jako u ostatních termínů na internetové zdroje, zjistíme, že termín sice není zmiňován webem o queer tematice, ale podle wikipedie je Fortschritt E 512 skutečné označení pro model kombajnu (tedy samohybné sklízecí mlátičky) vyráběného v NDR od šedesátých do osmdesátých let.

Graf 1: Genderové identity vyplňujících

Nikdo z dotazovaných neoznačil možnost intersex. V šetření Obavy a přání trans* lidí [16] to byli 3 lidé, naproti tomu se v něm objevilo pouze po jedné agender a genderfluid osobě. I tak jsem ovšem získal mnohem větší vzorek osob identifikujících se jako nebinární, genderfluid nebo ageder: zmíněné šetření uvádí jako nebinárních 51 osob (včetně těch, které volili označení nebinární současně s možností trans muž či trans žena), zatímco v mém vzorku vystupuje 56 osob, které se označily právě jediným z těchto tří termínů a žádným jiným, a 110 osob, které se označily alespoň jedním a případně kombinací s ostatními.

V grafu 1 si můžeme všimnout, že termíny trans žena a trans muž byly v mém vzorku v průměru v 58 % případů uvedeny jako jediná zaškrtnutá možnost, zatímco nebinární se obešli bez další charakteristiky jen ve 38 % případů.

Graf 2: Porovnání genderových identit gramaticky binárních a nebinárních vyplňujících

Získal jsem také odpovědi od 14 žen a 4 mužů, u nichž je možné se domnívat, že se považovali za cis-člověka (jedna z žen dokonce uvedla ve zpětné vazbě, že doufá, že přispěla i jako cisgender žena). Rozhodl jsem se je ze statistik nevyřazovat. Postupuji tak v zásadě opačným způsobem, než v případě šetření v práci [17], kde byly zkoumány pouze odpovědi osob, které se označily jako nebinární.

Já navíc, jak jsem popsal dříve, odděluji na základě otázky II-13 binaritu něčí genderové identity od binarity jazykové. V grafu 2 je možné pozorovat porovnání četností jednotlivých identit v mezi gramaticky binárními a nebinárními. Jako gramaticky nebinární se označilo pouze 94 osob z oněch 110, které použily alespoň jeden z termínů nebinární, agender, genderfluid.

Nepochybuji, že gramatická nebinarita úzce souvisí se ztotožněním se

s pojmy nebinární, agender nebo genderfluid, jak je možné porozovat i v grafech. Očekával jsem ovšem, že i tato souvislost bude podobně jako ostatní aspekty něčí identity velmi individuální a nechtěl jsem bránit dotazovaným, kteří se identifikují binárně, tvrdit, že jim i přesto binární volba mezi gramatickými rody nevyhovuje nebo nepostačuje.

Výjimky ze shody gramatické a genderové binarity se pak v nevelkém počtu skutečně obejvily. Vyskytli se dva dotazovaní, kteří popsali svou genderovou identitu jen slovem nebinární, ale přitom v otázkách II-13 a II-19 uvedli, že jeden z dvojice mužský, nebo ženský gramatický rod vystihuje jejich identitu, a to v obou případech mužský; stejně tomu bylo v případě osoby, která se označila /trans* člověk, nebinární, agender/. Podobně jeden /nebinární, agender/ člověk, jedna /genderfluid/ osoba a dvojice lidí /nebinární, genderfluid/ uvedli, že je vystihuje ženský rod.

Dále se objevily případy tří žen, trans ženy, transfeminní osoby a transmasculinní osoby³, v nichž byla v otázce II-13 zvolena gramatická nebinarita.

Celkem jsem tedy ve svém vzorku 194 lidí zaznamenal 7 genderově nebinárních ale gramaticky binárních osob a 6 osob genderově binárních a gramaticky nebinárních.

3.2 Vyjadřování genderu českým jazykem

Vyjadřováním genderu českým jazykem se zabývala pouze první, nejkratší část dotazníku. Otázky si kladly za cíl zjistit a porovnat, jak důležité jednotlivé způsoby vyjádření genderu (českým) jazykem pro dotazované jsou; její umístění na začátku formuláře pak mělo návodnou funkci – vyplňujícím byly díky ní představeny všechny prostředky, jimiž čeština gender vyjadřuje, ještě před tím, než odpovídali na ostatní otázky, které se jazyka týkají.

Vyplňující měli u jednotlivých vymezených oblastí jazyka na stupnici ohodnotit, jak jsou *důležité pro jejich genderovou identitu*. Návodný text

³Opět jde o případy, v nichž byla v otázce I-0 označena jen jedna odpověď, včetně zmíněné trojice gramaticky nebinárních genderově binárních žen.

navrhoval, že se mohou zamyslet nad tím, zda jim vadí, když se o nich někdo v dané oblasti vyjádří nesprávně, nebo jak často danou část jazyka pro vyjádření vlastní identity používají.

I-1 Mé jméno, přezdívka či obecně to, jak mi lidé říkají. *

I-2 Gramatický rod, kterým hovořím o sobě *

I-3 Gramatický rod, kterým o mně hovoří ostatní *

Prvními jazykovými prostředky bylo jméno nebo přezdívka a gramatický rod, který jsem navíc rozdělil na použití rodu při mluvení o sobě a na situaci, kdy o člověku mluví někdo jiný. U těchto prostředků nebylo nutné dodávat vysvětlující příklady.

I-4 Pro mne použitá obecná jména *

Obecným jménem se myslí podstatné jméno, které je pro Vás použito namísto vlastního jména, například *pán, paní, slečna, člověk, osoba*; ovšem včetně hovorových či expresivních: *borec, kočka, týpek, osůbka, ...*

Příklad: „**Slečna** z publika se nám představila jako Alex.“ „Saša? To je jeden takovej **týpek** ze školy...“ „Chcete na to tašku, **mladá paní**?“ „Tak jak jste dopadli, **borci**?“

Dalším prostředkem byla **obecná jména**, která jsou použita pro označení člověka bez použití jeho jména. Může jimi být *člověk*, nebo *osoba*, ale také *pán, paní, slečna*, nebo hovorová a expresivní *borec, kočka, týpek, osůbka, ...* Zde, stejně jako u všech následujících jazykových prostředků, jsem už otázku doplnil vysvětlujícím textem a příklady.

Těžko říci, zda je možné předem odhadovat, že bude na tuto oblast jazyka kladen menší důraz, protože se používá méně často a ve srovnání třeba s gra-

matickým rodem se při zmínce genderu v jazyce nevybaví tolika lidem, anebo jestli naopak očekávat větší důraz, protože obecná jména jsou více spojená se společenskými rolemi (vizme *slečna × paní*) – použitím obecného jména člověka často zcela společensky zařadíme (*madam × kočka*), tedy včetně genderu (*dámy × pánové*), a takové zařazení může v případě špatné volby obecného jména působit velmi nepříjemně. Naproti tomu gramatická kategorie rodu je, jak se i vyjádřil* a někdo z dotazovaných,⁴ jeden z poměrně mála způsobů, jak vyjádřit gender bez jakéhokoliv odkazu na stereotypy, nebo i genderové role. Zmíněná úvaha tedy také souvisí s tím, zda jsou pro něčí genderovou identitu důležitější genderové role a společenská očekávání, nebo holá a možná abstraktní mužskost a ženskost.⁵

Trend stále výraznějších odkazů na genderové role nebo stereotypy už nám zůstane: dalším jazykovým prostředkem je volba mezi **hrubým nebo vulgárním vyjadřováním** a naopak **spisovným či úpravným**. Argumentovat budu v této oblasti stejně jako v návodném textu ve formuláři: sdělení jako „Ovšem pane, takto se přece nemůžete vyjadřovat v přítomnosti dámy.“ možná někdo ze čtenářstva přímo slyšel, někdo jej zná jen ze starých knih nebo filmových snímků, nicméně zachycuje právě míněnou genderovou roli.

S probíhajícím bojem se stereotypy je dnes pravděpodobně rozdíl mezi gendery v této oblasti velmi malý, nemyslím si ovšem, že už by nám tento společenský konstrukt byl zcela cizí. Zkusme se třeba zamyslet, zda nám promluvy jako „Tak jak se vede, vole?“, zní stejně v mužských a ženských ústech. Mou další myšlenkou navíc bylo, že by se tímto způsobem mohl nějaký trans* člověk za použití jazyka subjektivně „vymanit“ z ženské společenské role.

⁴Konkrétně se v otázce II-6 objevila odpověď:

k II-3: Jazyk pro mě byl při objevování genderu dokonce nejdůležitějším aspektem, protože ho považuji za jediný způsob, jak svůj gender vyjádřit nezávisle na stereotypech.

⁵A právě v případě uvedené výpovědi jde spíše o abstraktní mužskost a ženskost a ne o přístup ke stereotypům. Nepředpokládám ovšem, že by to bylo možné zobecnit.

I-5 Hrubé × zjemnělé vyjadřování *

Někdo může hrubé, nespisovné či vulgární vyjadřování chápat jako expresi maskulinity, zatímco zjemnělé či úpravné jako expresi feminity.

Některým (nejen) ženám může například hrubé vyjadřování subjektivně pomoci „vymanit“ se ze společensky předepsané role.

Vizte například situaci, kdy někdo na vulgární výraz reaguje slovy „Pane, takto se přece nemůžete vyjadřovat v přítomnosti dámy.“

Můžete se také zamyslet nad tím, zda vnímáte hrubé výrazy (třeba „Tak jak se vede, vole?“) jinak v ústech ženských než v mužských.

Posledními dvěma oblastmi, do nichž jsem jazykové prostředky vyjadřující gender rozdělil, byly **genderově zbarvené přívlastky** a pak **idiomy, frazémy, ...** a podobně. Zde už velkou měrou přecházíme z oblasti čistě gramatické do prostoru společenských zvyklostí, předsudků, stereotypů a genderových rolí.

I-6 Genderově zbarvené přívlastky *

Některé přívlastky mohou být používány převážně ve spojitosti s jedním genderem. Říká se například častěji „pohledný mladík“ a „krásná dívka“ než naopak.

Můžete se zamyslet třeba nad tím, zda Vám některé přívlastky z genderového hlediska vadí, jsou-li použity v souvislosti s Vámi.

V oblasti genderově zbarvených přívlastků je možné se odkázat na souvislost se známým anglickým příkladem slov *beautiful* a *handsome*, kde první se používá častěji pro ženy a druhé pro muže, ačkoliv mají obě podobný význam. Ukázalo se, že podobné příklady je kupodivu nejspíš skutečně možné nalézt i v češtině. V korpusu [21] se mi podařilo doložit významnou kolokaci slova *pohledný* se slovem *mladík* a méně často potom se slovy *mužský*, *chlapík*, *hoch* a *muž*, zatímco slovo *krásný* se nejčastěji používá v blízkosti slov *dívka* a *žena*. Možná by bylo možné najít i další takové přívlastky, v tomtéž korpusu

se mi namátkou podařilo najít také kolokaci slova *hysterický* se slovem *žena*. Výhodou slov *pohledný* a *krásný* je ovšem to, že přímo nesouvisí s genderovými stereotypy, označují přibližně tutéž vlastnost, takže jejich uvedením dotazovaným odkaz na společenské stereotypy tolik nepodbízím⁶.

I-7 Idiomy, frazémy, ...

*

Některé idiomy se častěji používají ve spojitosti s jedním genderem než s druhým, nebo gender přímo vyjadřují.

Příklady: *muž činu*; *chytrá horákyně*; *holka krev a mlíko*; *maminčin mazánek*; ...

Jako příklady idiomů nebo frazémů spojených s genderem jsem do formuláře uvedl spojení *muž činu*, *chytrá horákyně*, *holka krev a mlíko* a *maminčin mazánek*⁷. Bylo by možné hledat i fráze přímo odrážející genderové stereotypy, například *mít koule*, *něžné pohlaví*, nebo *dlouhé vlasy*, *krátký rozum*.

Poslední dvě oblasti jsem chápal trochu jako experimentální a ve formuláři jsem k nim dotazovaným dal v podotázkách **I-6a** a **I-7a** prostor uvést nějaký další příklad, pokud je napadá.

Dále jsem tuto sekci formuláře zakončil otázkou **I-8** umožňující vyplňujícím doplnit další oblast jazyka spojenou s genderem, pokud jim v seznamu chybí.

Tuto část dotazníku jsem považoval za důležitou, protože jsem všechny otázky nastavil jako povinné a umožnil hodnotit na sedmibodové stupnici.

⁶Jako zajímavost bych chtěl zmínit, že je v tomto ohledu souvislost mezi angličtinou a češtinou poměrně velká. Jak v češtině, tak v angličtině je právě od ženské varianty odvozeno obecné substantivum: *krása* – *beauty*. Zdálo se mi také, že se slovo *pohledný*, stejně jako *handsome*, používá především ve spojitosti s mužským vzhledem, zatímco *krásný/beautiful* má širší význam. U slova *pohledný* tomu napovídají kolokace v korpusu [21], v obou případech je ovšem můj dojem v rozporu se slovníkovými definicemi ([1], [22]).

⁷Existenci spojení *holka krev a mlíko* zmiňuje [23] a *chytrá horákyně* zmiňuje [24]. Spojení *muž činu* a *maminčin mazánek* jsou uvedeny dokonce v Internetové jazykové příručce: [1].

Ve formuláři byly uvedeny tyto instrukce a použita následující podoba stupnice:

V první části sekce je uveden seznam prostředků, kterými čeština vyjadřuje gender.

Vyjádřete se prosím u každého z nich, jak je důležitý pro Vaši genderovou identitu.

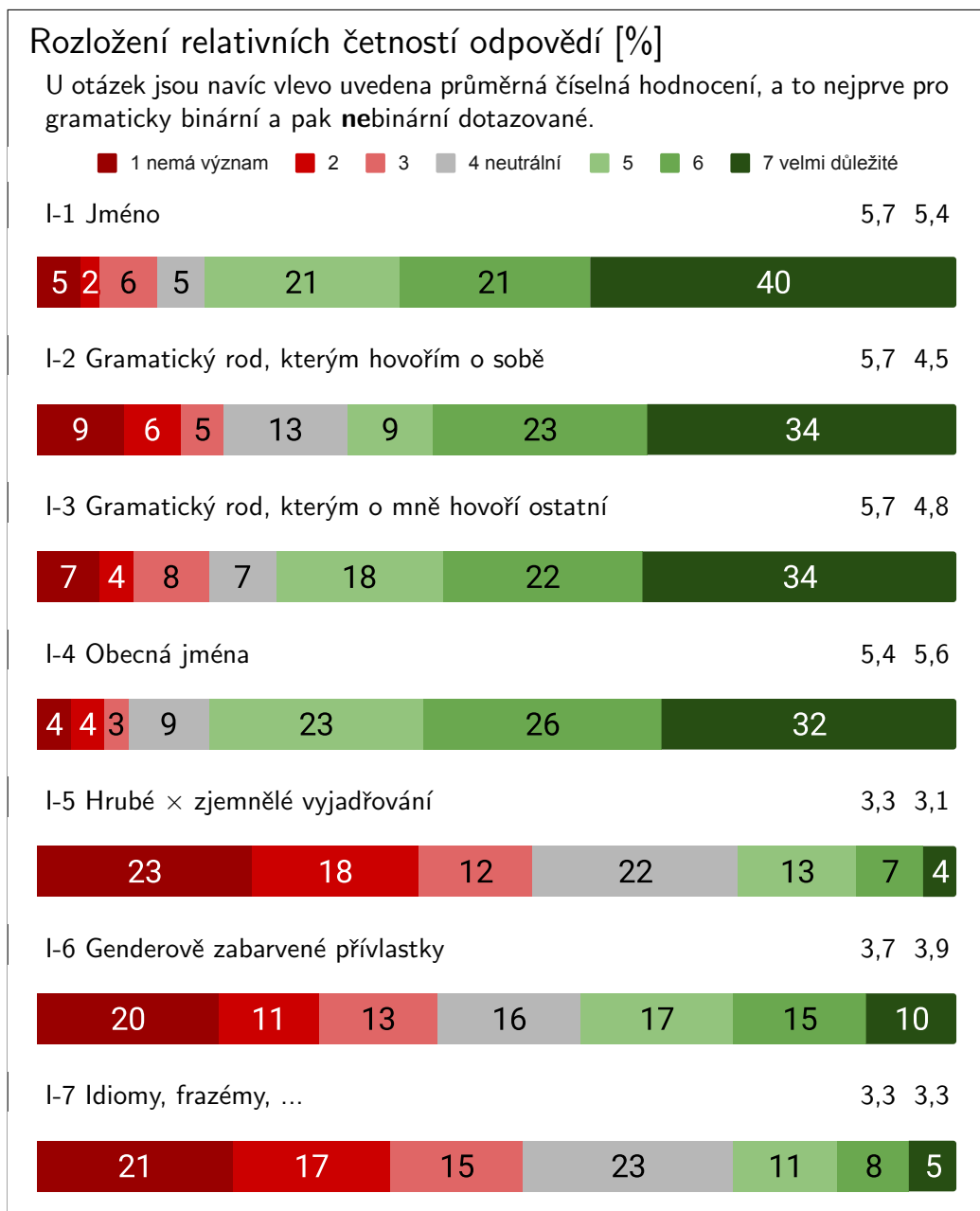
Zamyslete se třeba nad tím, jak často jej používáte pro sdělení Vaší identity ostatním či zda Vám vadí, když jej někdo v souvislosti s Vámi použije nesprávně.

Hodnotit budete na stupnici od 1 do 7, kde 1 je nedůležité, 7 nejdůležitější a 4 neutrální.

	1	2	3	4	5	6	7	
nemá význam	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	velmi důležité

Jak je vidět v grafu 3, posledním třem možnostem, hrubému a zjemnělému vyjadřování, zabarveným přívlastkům a idiomům, byla přisouzena skokově menší důležitost než první čtveřici. Nejde o nic překvapivého, poslední tři oblasti chápu jako genderově méně jednoznačné než první čtyři; je také možné se u nich domnívat, že budou méně známé, než první čtyři.

Je zajímavé, že je gramatický rod považován za mírně důležitější v případě, že jím mluví ostatní, než při mluvení o sobě. Mohlo by to být tím, že pro vyjadřování vlastní genderové identity existuje větší množství prostředků (například způsob oblékání), naproti tomu pro vyjádření přijetí něčí genderové identity moc jiných prostředků než jazyk není. Rozdíl mezi dvěma způsoby použití gramatického rodu není příliš velký, zmíněnou úvahu o vyjádření přijetí něčí identity by ale mohlo být možné spojit i s obecně vysokým hodnocením vlastních a obecných jmen, která v běžné řeči používají častěji ostatní než označovaná osoba.

Graf 3: Porovnání důležitosti jednotlivých jazykových prostředků v otázkách I-1 až I-7

Dále jsem se věnoval porovnání výsledků mezi vzorky gramaticky binárních a gramaticky nebinárních odpovídajících. Průměrná číselná hodnocení uvádím

v grafu.

Celkové hodnocení gramaticky nebinárních je u většiny otázek nižší než hodnocení gramaticky binárních osob. Je možné si všimnout, že právě u gramatického rodu (I-2 a I-3) je rozdíl mezi gramaticky binárními a gramaticky nebinárními největší, a to o trochu více než o jeden hodnoticí stupeň. Naproti tomu mírně větší důraz kladou gramaticky nebinární na obecná jména a genderově zabarvené přívlastky. O tom se zmíním ještě v sekci o důležitosti jazyka obecně.

Odpovídající využili i prostoru v otázkách I-6a a I-7a pro doplnění dalších genderově zabarvených přívlastků a idiomů, stejně jako otázky I-8 pro doplnění oblastí, jimiž jazyk gender vyjadřuje.

Jako příklady dalších přívlastků se v otázce I-6a objevilo:

- "ta kurva dederonska" /sklízecí samohybná mlatička E512; GN/
- hoch, klučina, mladý pán, chábr /transmaskulinní; GB; mužský rod/
- Jemná /transmaskulinní, trans* člověk, nebinární, agender; GN/
- Jemná dívka , mužatka... /žena, muž, nebinární; GN/
- roztomilá, něžná, půvabná /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/
- roztomiloučká/roztomilá /agender; GN/
- roztomilý/á - občas ho vnímám příliš feminně, aby mi bylo příjemné být tak nazván (ale ne vždy) /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, muž; GB; mužský rod/
- Smrade /muž; GB; mužský rod/
- šikovná, snaživá, hysterická, upjatá /transmaskulinní, nebinární, genderfluid; GN/
- vdaná x ženatý /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/

Všimněme si opakujících se slov *jemná* a *roztomilá*, stereotypně ženská jména. Feminně zabarvené přívlastky navíc převažují, což by ale mohlo souviset s tím, že v mém vzorku převažovali transmaskulinní a podobné genderové identity (viz graf 1 s. 32).

Jako příklady dalších idiomů jsem v otázce I-7a sesbíral následující návrhy:

- " nefunkční šrot" /sklízecí samohybná mlatička E512; GN/
- děkuju ti dobrá vílo, mužský, ženská /transmaskulinní, nebinární, genderfluid; GN/
- Gentleman, silná nezávislá žena, chlap jako hora /agender; GN/
- Holka jako lusk, chlap jako hora... /trans žena (MtF); GB; ženský rod/
- Holka s prdelí jak vrata /muž; GB; mužský rod/
- Kluk jak buk, kus ženské /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/
- Koncept " sexy vědkyně" /nebinární; GN/
- ne primo idiom ale jobs jako treba sestricka a uklizecka :l /nebinární; GN/
- Zlosyn /nebinární; GN/

Otázky I-8 využilo mnoho odpovídajících. Mnohé z odpovědí se týkaly spíše jiných částí dotazníku, proto je neuvedu zde, ale v sekcích zabývajících se příslušnou problematikou.

Dvakrát se ve vstupu v otázce I-8 zopakovala zmínka o genderovém zabarvení obecných jmen pro rodinné příslušníky. To by mohlo souviset s komunikačními situacemi, do kterých se dotazovaní dostávají při práci se svou identitou nejčastěji.

- asi to není úplně jazykový prostředek, ale oslovení rodinných příslušníků je genderově dosti omezené... (bratranec x sestřenice, teta x strýc,...) /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/
- specificky obecná jména pro vyjádření rodinných vztahů jsou pro mne o dost důležitější, než ta ostatní. např. ve formulářích ve škole vždycky " můj syn/dcera" místo jednoduššího, inkluzivnějšího a elegantnějšího " mé dítě" /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, muž, nebinární; GN/

Dvakrát také padla úvaha o generickém maskulinu:

- celkově je zajímavé, že se běžně používá u " obecných" množných čísel častěji mužský tvar - např. naši sousedi /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, nebinární, agender, genderfluid; GN/

- univerzální maskulinum. Mužský rod se často používá jako neutrální, především v množném čísle. Většinou si toho nevšimnete, ale v určitých situacích je to trochu zvláštní, jako když se řeší některá ženská témata nebo jen ženy převažují. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/

Dále se objevily tyto výpovědi:

- Přechylování, I když to spadá pod "obecná jména," myslím si, že je důležité to zmínit samo o sobě, jelikož pro mne je důležité. Podlé mého názoru by buď mělo být všude nebo úplně zaniknout. Ale spíše úplně zaniknout /transfeminní, trans* člověk, nebinární, genderfluid; GN/
- Nevím jestli "pochlapit se" nebo "být baba" je vyloženě idiom ale vadí mi to. I když možná v tom má víc prsty feminismus než gender /transmaskulinní, nebinární; GN/

Kromě většího důrazu na přechylování obecných jmen nejen používaných pro oslovení, ale i ostatních, se neobjevila žádná zmínka o tom, že bych ve formuláři nějakou větší oblast opomněl.

Ze vstupů je zřejmé, že jak jsem předpokládal, někteří lidé z mého vzorku se nad mnohými oblastmi jazyka už dříve sami zamýšleli.

3.3 Význam jazyka obecně

Otázky na začátku druhé části dotazníku, **II-1** až **II-6**, se soustředily na celkové hodnocení významu jazyka pro genderovou identitu – pro její sdělování, chápání a objevování.

Otázky měly formu výroku; odpovídající měli na stupnici ohodnotit, jak dobře je výrok vystihuje, jak moc s ním souhlasí.

II-1 Jazyk považuji za důležitý prostředek vyjadřování své vlastní genderové identity.*

II-2 Jazyk hraje významnou roli při mém vnímání či chápání genderové identity ostatních.*

II-3 Jazyk hraje nebo hrál významnou roli při mém objevování vlastní genderové identity.*

II-4 Pro můj pocit přijetí nějakým prostředím je pro mne důležité mít v něm možnost požádat ostatní o preferovanou nebo obecně komfortní variantu oslovování a dalších jazykových prostředků.*

II-5 Když o sobě nemluvím způsobem, který vhodně vystihuje mou genderovou identitu, připadám si nepatřičně, je to jako mluvit o někom jiném.*

Oblast jsem považoval opět za důležitou, a tak byla hodnocení všech pěti výroků povinná a stupnice opět od jedné do sedmi s následujícím slovním významem:

rozhodně ne – ne – spíše ne – neutrální – spíše ano – ano – rozhodně ano

V otázce **II-6** byl prostor pro slovní upřesnění reakcí na výroky. Výrok o objevování vlastní genderové identity jsem doplnil podotázkou **II-3a**, kde bylo možné upřesnit, které oblasti (podle vymezení z předchozí části formuláře) hrály největší roli.

Rozložení relativních četností odpovědí [%]

U otázek jsou navíc vlevo uvedena průměrná číselná hodnocení, a to nejprve pro gramaticky binární a pak **nebinární** dotazované.

■ rozhodně ne ■ ne ■ spíše ne ■ neutrální ■ spíše ano ■ ano ■ rozhodně ano

II-1 Jazyk považuji za důležitý prostředek vyjadřování své vlastní genderové identity. 5,6 5,0

II-2 Jazyk hraje významnou roli při mém vnímání či chápání genderové identity ostatních. 5,1 4,9

II-3 Jazyk hraje nebo hrál významnou roli při mém objevování vlastní genderové identity. 5,2 4,9

II-4 Pro můj pocit přijetí nějakým prostředím je pro mne důležité mít v něm možnost požádat ostatní o preferovanou nebo obecně komfortní variantu oslovení a dalších jazykových prostředků. 5,7 5,6

II-5 Když o sobě nemluví způsobem, který vhodně vystihuje mou genderovou identitu, připadám si nepatříčně, je to jako mluvit o někom jiném. 5,3 4,9

Graf 4: Výsledky otázek II-1 až II-5 vyšetřujících význam jazyka pro vyjadřování, chápání a objevování genderové identity

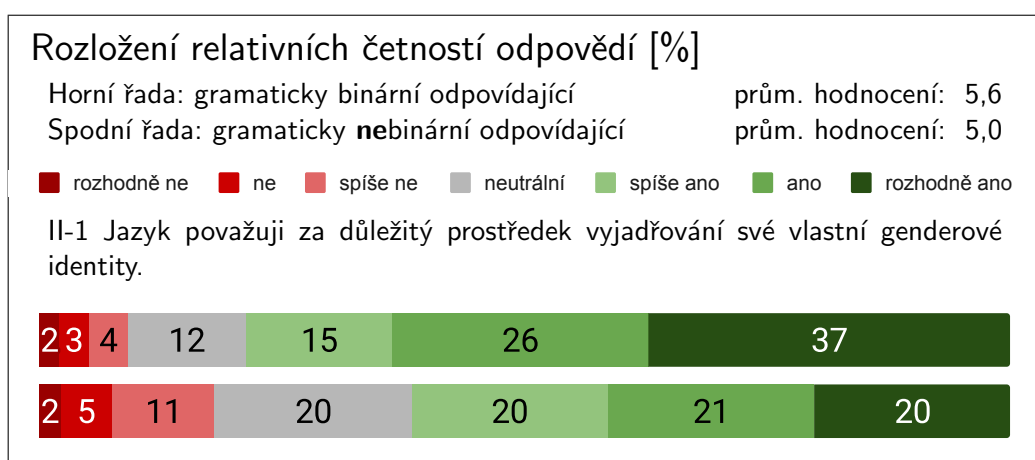
Opět je pozoruhodné, že průměrná hodnocení jsou mezi gramaticky nebinárními u všech výroků nižší (ovšem většinou jen mírně), největší rozdíl je u vyjadřování své vlastní identity (II-1).

Nejvyšší význam přikládají dotazovaní jazyku v případě vytváření po-

citu přijetí nějakým prostředím, nejmenší pak u chápání genderové identity ostatních, ačkoliv rozdíl není velký.

Získaná data budu postupně rozebírat v několika následujících podsekcích věnovaných postupně jednotlivým otázkám a upřesňujícím textovým vstupům z otázky I-6 věnujícím se daným tématům.

3.3.1 Prostředek vyjádření genderové identity (II-1)

Graf 5: Odpovědi na otázku II-1 mezi gramaticky binárními a nebinárními.

V otázce II-1 shrnující význam jazyka pro genderovou identitu se jak mezi gramaticky binárními, tak nebinárními, projevilo více souhlasných hodnocení než nesouhlasných; v rámci mého vzorku tedy obecně není jazyk považován za marginální oblast vyjadřování vlastní genderové identity.

Je možné si všimnout opravdu velkého rozdílu mezi hodnoceními gramaticky binárních a nebinárních osob. 37 % rozhodně souhlasících gramaticky binárních se snížilo na 20 % gramaticky nebinárních. V textovém poli upřesňující otázky II-6 se dokonce objevilo:

- Jako nonbinary člověk, pro mě toto není tolik důležité, protože se nevnímám jako žena ani muž, a tak nepotřebuju v těchto věcech striktnost. Co ale potřebuji je respekt ohledně mé identity, to je vše. /nebinární; GN/

Jde o pochopitelnou úvahu. Když si představíme gramaticky binárního transgender člověka, bude pro něj existovat „správný“ gramatický rod, vystihující jeho/její identitu, a „špatný“ gramatický rod, který odkazuje na pohlaví připsané při narození, a jehož použití může proto být velmi nepříjemné. Jeden z dotazovaných se k tomu vyjádřil takto:

- /uvedeno v I-8/ Víceméně mi je jedno jak mě člověk osloví, dnes už jsem sám se sebou vyrovnaný a spokojený na tolik, aby mě to nerozhodilo, každopádně několik let mě to velmi ovlivňovalo. /trans muž (FtM), transmasculinní; GB; mužský rod/

Vrátím se ještě na chvíli k předchozí sekci formuláře, kde měli dotazovaní hodnotit důležitost jednotlivých jazykových prostředků. Průměrná číselná hodnocení gramaticky binárních a nebinárních dotazovaných v jazykových oblastech z otázek I-1 až I-7 shrnuje následující tabulka:

	I-1 jméno	I-2 rod pro sebe	I-3 rod ostatní	I-4 obecná jm.	I-5 hrubě × zj.	I-6 přívlastky	I-7 idiomy
gram. binární	5,7	5,7	5,7	5,4	3,3	3,7	3,3
gram. nebinární	5,4	4,5	4,8	5,6	3,1	3,9	3,3
rozdíl <i>GN</i> – <i>GB</i>	-0,3	-1,2	-1,1	0,2	-0,2	0,2	0,0

Tabulka 2: Porovnání průměrných číselných hodnocení jazykových prostředků v otázkách I-1 až I-7 mezi gramaticky binárními a nebinárními odpovídajícími

Všimněte si, že největší rozdíl (tučně) mezi GB a GN je právě v oblasti gramatického rodu – v ní pro gramaticky nebinární zkratka neexistuje „správný“ rod. Naopak větší důraz než GB přikládají GN právě obecným

jménům (a zabarveným přívlastkům), kde, ačkoliv jsou formální oslovení *pane* a *paní* nutně genderově zabarvená, přece jen existují varianty, jak člověka oslovit neutrálně: *člověk*, *osoba* nebo (možná domácké?) *osůbka* a snad i další.

K tomu se také vyjádřil*a jedna nebinární osoba:

- celkově mi nejvíc vadí když o mně někdo mluví jako o ženě/holce nebo když místo (např.) člen na mě použije členka takže často dopředu upřesním že nemám ráda gendered terms /agender; GN/

O významu obecných jmen se dokonce přímo zmiňuje další gramaticky nebinární člověk:

- /vedeno v I-8/ Vadí mi hlavně jakékoliv oslovení jako děvče, dámo nebo cokoliv co je s tím spojené. V češtině je ale horší to nepoužívat a hlavně starší občané mají potřebu všechny oslovovat takto a upozorňovat na to že si myslí že jste dívka ikdyz to na vás třeba není na první pohled poznat. /nebinární, genderfluid; GN/

Je ovšem nutné si uvědomit, že přestože je možné doložit rozdíl mezi gramaticky binárními a nebinárními, stále i mezi gramaticky nebinárními existuje oněch 20 % lidí, kteří označili v I-1 odpověď *rozhodně ano*. Jeden nebinární člověk například zmiňuje, že pro něj sice neexistuje „špatný“ a „správný“ rod, ale *možnost je střídat* je i tak důležitá:

- Používám jak zájmena ženského tak mužského rodu, takže když jsem nucen používat jen jedno, není to pro mě takový problém, I když je stále velmi nepříjemné nemoci používat obojí jak se mi líbí, nebo nemoci používat svoje jméno /agender; GN/

Domnívám se tedy, že rozdíl v hodnocení gramaticky binárními a nebinárními souvisí tedy zejména se zmíněnými praktickými rozdíly v používání jazyka a ne s tím, že by jazyku sami od sebe přiřadili menší důležitost.

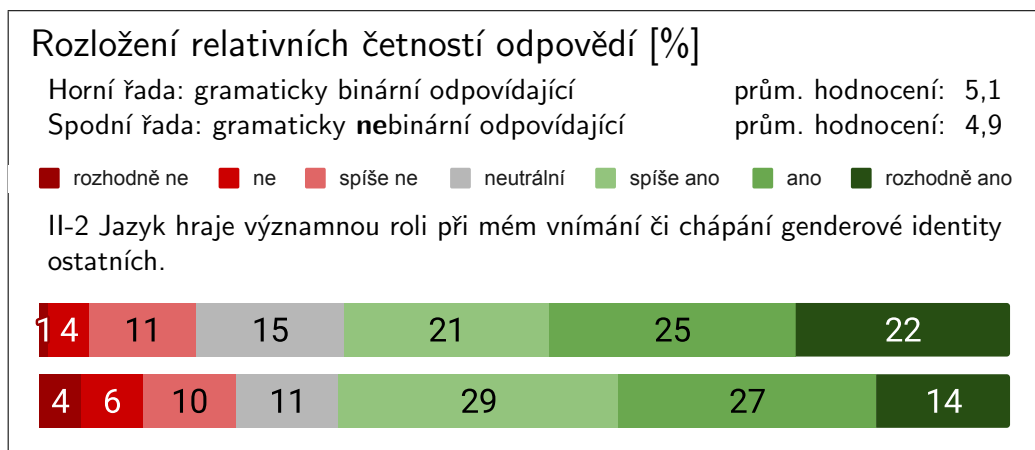
Spojitosť fungování jazyka s přístupem k němu komentuje například jedna gramaticky binární dotazovaná:

- Čeština je pro genderove chápání důležitá pouze protože je tak silně genderovana. Je mi mnohem pohodlnější mluvit v angličtině kde není třeba rodové skloňovat každé slovo. /trans žena (MtF); GB; ženský rod/

Na konec této sekce uvedu ještě pro ilustraci individuality ve vnímání jazyka vstup jedné nebinární osoby, která uvedla, že je jí jedno, jestli ostatní ví, jak se cítí, důležité je, jestli to ví sama:

- k otázce II-4 - Pro mě je hlavní abych já sama věděla jak se cítím, ne aby to věděli ostatní, takže jak mě oslovují ostatní/ cizí lidé - mi je jedno, u nejbližších přátel mi na tom trochu záleží. Také mám zkušenost, že lidi co vás chtějí opravdu respektovat tak sami použijí rod/oslovení jaké používáte a vyhnou se gramatickým rodům. /nebinární; GN/

3.3.2 Chápání genderové identity ostatních (II-2)

Graf 6: Odpovědi na otázku II-2 mezi gramaticky binárními a nebinárními.

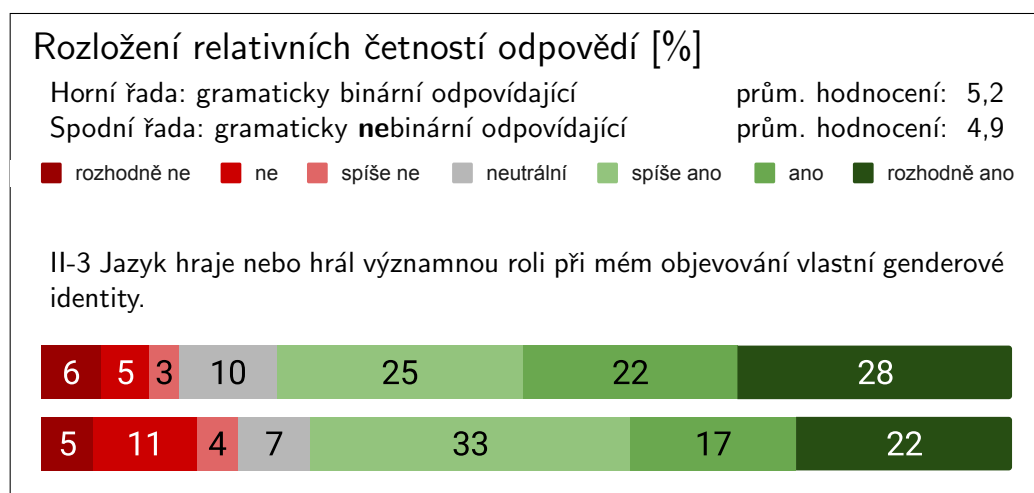
Jako prostředek chápání genderové identity ostatních získal jazyk o něco málo nižší hodnocení než pro vyjadřování vlastní genderové identity. Mohlo

by to souviset celkovou tendencí (která se projevuje ještě v pozdějších sekcích) respektovat u ostatních, cokoli si přejí, případně zde nesoudit ostatní podle jimi používaných jazykových prostředků: když o sobě někdo promluví v ženském rodě, neznamená to nutně, že jej můžeme automaticky považovat za ženu.

Ovšem pokud k jazyku používaném ostatními přistoupíme bez snahy dělat paušální závěry, je stále možné jej použít jako dobrý prostředek nahlížení na vnímání a uvažování ostatních lidí. Že jej tak někteří lidé používají dokumentuje následující vstup v otázce II-6:

- Mně osobně nezáleží na genderu, ale u ostatních si všímám, jak o sobě mluví a jak se identifikují, protože mi to pomáhá jim porozumět (jak o sobě přemýšlí, jak se cítí, s čím se ztotožňují) /žena, nebinární, agender; GN/

3.3.3 Objevování vlastní genderové identity (II-3)

Graf 7: Odpovědi na otázku II-3 mezi gramaticky binárními a nebinárními.

Výrok II-3 ohodnotil můj vzorek velmi podobně jako výrok II-2 o chápání genderové identity ostatních. Zjištění, že jazyk pro mnoho trans* lidí hraje roli nejen při vyjadřování a prezentaci vlastní genderové identity, ale i při

jejím objevování, považuji za velmi zajímavé; jistě by bylo možné jej dát do souvislosti s dalšími (nelingvistickými) výzkumy v této oblasti.

Podarilo se mi zachytit v otázce II-6 výpověď osoby, která možná svou genderovou identitu ještě stále prozkoumává:

- nevím, je to složité a mnohdy si vůbec nerozumím... kdo tedy jsem /transfeminní, nebinární, neumím to nijak pojmenovat, ale jsem to já; GN/

Objevila se i výpověď člověka, který se dle svých slov ve své genderové identitě nyní orientuje dobře, a to zejména právě díky jazykovým prostředkům:

- k II-3: Jazyk pro mě byl při objevování genderu dokonce nejdůležitějším aspektem, protože ho považuji za jediný způsob, jak svůj gender vyjádřit nezávisle na stereotypech.

k II-3a: důležité pro mě bylo i jméno a rod, kterým mě oslovují ostatní, zejména při zjištění, že nejsem žena, ale ve výsledku ne tolik jako zvolené možnosti /II-3a: gram. rod o sobě; obecná jména/ - dlouho jsem se považoval za binárního trans muže a až mé pocity ohledně obecných jmen a mluvení sám o sobě mě dovedly k tomu, že jsem nebinární. /trans muž (FtM), muž, nebinární, agender, genderfluid, pro upřesnění - jsem genderfluid ve smyslu jednoho genderu, jehož intenzita se pohybuje mezi 100% (binární muž) a 0% (agender), ale většinou blíž ke 100%; za FtM a nebinární osobu se považuji trvale; GB; mužský rod/

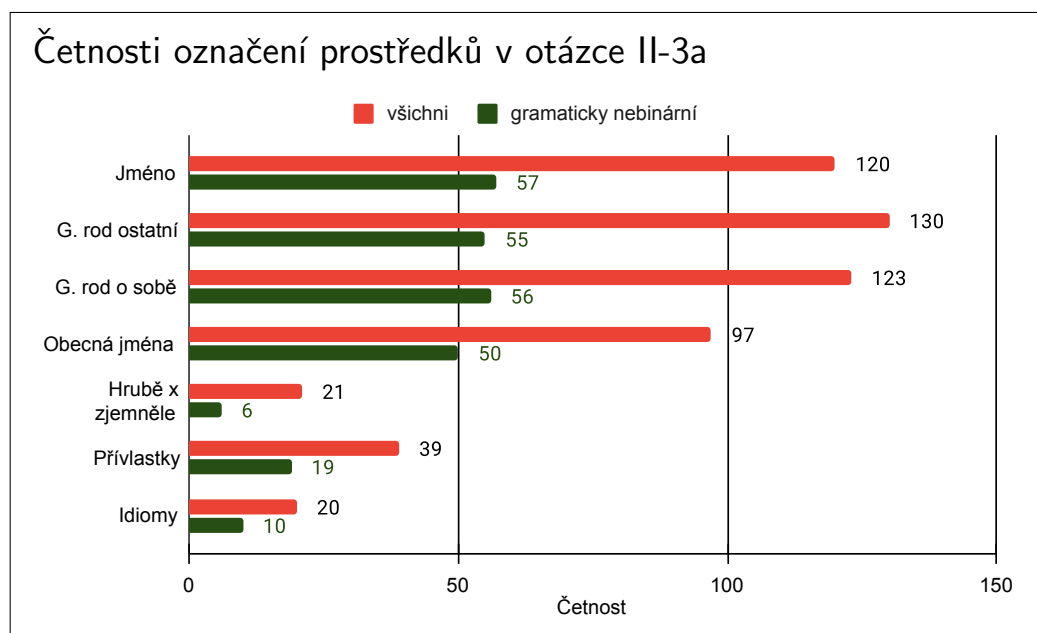
Tentýž člověk v I-8 uvedl:

- jazykové prostředky náležící "druhému" genderu mi nevadí, pokud nejsou záměrně mířeny proti mně - naopak je často záměrně používám, abych svůj projev vzdálil binárním genderovým rolím

Na jeho výpovědích považuji za zajímavý třeba právě důraz na gender jako takový, odpoutaný od stereotypů a společenských rolí. Jeho popis vlastní

genderové identity si můžete prohlédnout níže, kde pro zajímavost jako ilustrační příklad průchodu formulářem prohlédnout další odpovědi tohoto dotazovaného:

- Mezi jazykovými prostředky tento dotazovaný přikládal důraz gramatickému rodu v obou použitích i obecným jménům (hodnocení 6, 7, 6, 6), za nedůležité považoval hrubé a zjemnělé vyjadřování, přívlastky a idiomy (2, 1, 2).
- V otázkách II-1 až II-5 přisoudil jazyce ve všech jeho použitích hodnocení *rozhodně ano*.
- Jak je uvedeno v poznámce, preferuje mužský rod, vyhovovalo by mu také onikání nebo použití grafických řešení. Nepříjemný by mu naopak byl ženský a střední rod i střídání rodů.
- K experimentálním gramatickým kategoriím uvedl, že rozhodně nejsou urážlivé ani vyčleňující a že rozhodně zahrnují jeho idenitu, rozhodně by pro něj byly přínosem a rozhodně by je podpořil.

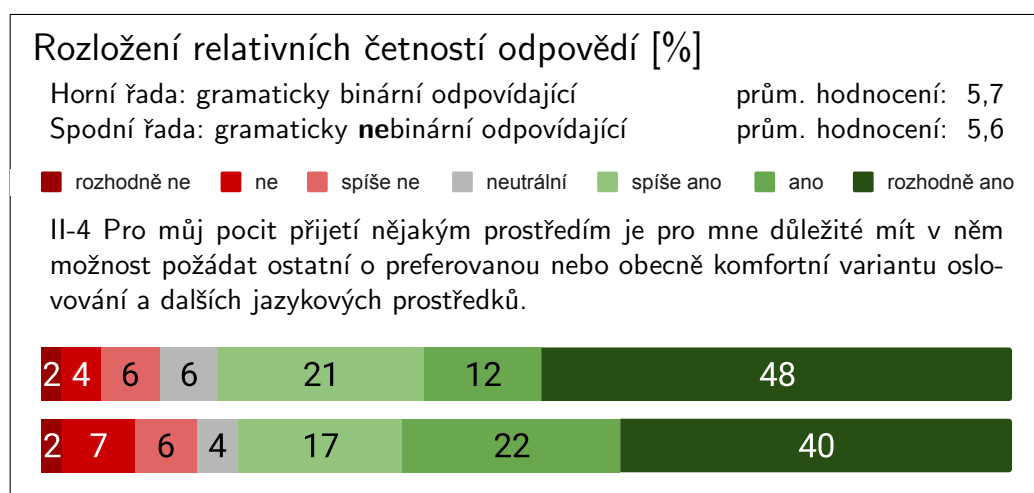

Graf 8: Porovnání četností označování jednotlivých jazykových prostředků za důležité při objevování vlastní genderové identity

Je možné si všimnout, že gramaticky nebinární rozkládají důraz na jednotlivé prostředky při objevování vlastní identity přibližně stejně jako gramaticky binární.

Navíc četnost jejich označování velmi dobře kopíruje důležitost přisuzovanou týmž oblastem jazyka v I. části formuláře, včetně rozdělení mezi gramaticky binární a nebinární.

3.3.4 Pocit přijetí nějakým prostředím (II-4)

Graf 9: Odpovědi na otázku II-4 mezi gramaticky binárními a nebinárními.

Pocit přijetí nějakým prostředím získal v této části formuláře nejvyšší hodnocení. Jak dokládají mnohé z níže uvedených výpovědí, dotazovaným záleží na jazyce zejména jako na prostředku vyjádření respektu a přijetí něčí genderové identity. Jak jsem totiž již zmínil, pro vyjádření vlastní genderové identity existuje kromě jazyka více prostředků (například oblékání), ale pro vyjádření přijetí něčí identity prostředím kromě jazyka tolik jiných prostředků není.

- Vůbec mi nevadí používat pro sebe ženský rod, je to jako používat jméno něco zvoleného. Ale jak někdo použije větnou strukturu, kterou jakkoliv vyjádří, že mě vnímá jako ženu, je mi to extrémně nepříjemné a připomíná

mi to v jakém "zajetí" žiju - v životní situaci, o které ani nevím, jaké by mohla mít řešení. /angender; GN/

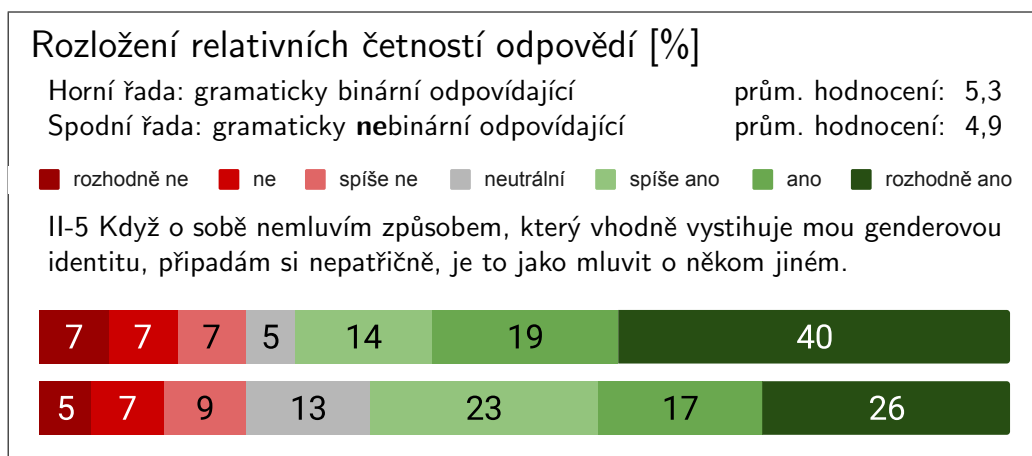
Níže uvádím dvojici výpovědí, které popisují rozdíl mezi záměrným a nezáměrným použitím jazykových prostředků:

- /uvedeno v I-8/ Ustálená slovní spojení, která lidé používají tak nějak automaticky bez rozmyslu, mi jsou celkem jedno. Když mluví přímo jen o mě, s rozmyslem, nebo používají nějaké spojení schválně, to je něco jiného. /transmaskulinní, nebinární, agender, Demiboy; GN/
- /uvedeno v I-8/U gramatického rodu – je mi úplně jedno, jaký rod kdo pro mě používá, pokud mu neřeknu, který preferuji. Ale pokud někomu specificky vysvětlím, který rod bych chtěl, aby používal, a on to naschvál disrespektuje, to mi ale opravdu, opravdu vadí. /nebinární; GN/

Mnohé výpovědi se zmiňují o rozdílu mezi jednotlivými prostředími, ve kterých se pohybují, čemuž se budu věnovat ještě v dalších sekcích. Uvedu zde ještě dvě z nich:

- 4-5) Nejhorší je ten kontrast, když přejdete z prostředí, které vás úplně akceptuje a pak přejdete do prostředí kde jste ještě v šatníku /transfeminní, trans* člověk, nebinární, genderfluid; GN/
- k otázce II-4 - Pro mě je hlavní abych já sama věděla jak se cítím, ne aby to věděli ostatní, takže jak mě oslovují ostatní/ cizí lidé - mi je jedno, u nejbližších přátel mi na tom trochu záleží. Také mám zkušenost, že lidi co vás chtějí opravdu respektovat tak sami použijí rod/oslovení jaké používáte a vyhnou se gramatickým rodům. /nebinární; GN/

3.3.5 Důraz na výstižnost vlastního vyjadřování (II-5)

Graf 10: Odpovědi na otázku II-5 mezi gramaticky binárními a nebinárními.

Volba otázky se neukázala být neopodstatněná. Objevilo se nemalé množství souhlasných ohodnocení výroku, navíc se k němu v textovém poli v upřesňující otázce II-6 objevilo mnoho vstupů popisujících mnohdy i velké emoce spojené s genderem vyjádřeným ve vlastní řeči.

- 5- docela i když o mě tak mluví ostatní /nebinární; GB; mužský rod/
- II-5 nepřipadám si, že mluvím o někom jiném, spíš mám pocit, že lžu /nebinární, genderfluid; GN/
- 5- připadám si jako bych někomu nashvál lhala /trans žena (MtF), transfe-minní, žena; GB; ženský rod/
- často v práci nebo v situacích kde by moje genderová identita /.../ mohla mít negativní reakci se snažím rodovým koncovkám vyhnout /.../ ať nemusím použít koncovku, která by sice nerozrušila okolí ale pro mě by to byla jasná lež. /transmaskulinní; GB; mužský/
- 5) mluvit o sobě v ženském rodě je jako polykat klubko prachu - je mi špatně a cítím se poskvrněně - dospěl jsem k bodu, kdy už o sobě nemluvím v ženském rodě nikdy. /transmaskulinní; GB; mužský rod/

Tyto výpovědi dotazovaných je možné považovat za další doklad toho, že pro některé trans* lidi je jazyk skutečně významnou částí genderové (sebe)prezentace.

Kromě formulace „jako by se mluvilo o někom jiném“, která byla už ve výroku a se kterou souhlasil například první z výše uvedených vstupů, se opakoval motiv „je to jako lhaní“.

Objevila se i výpověď člověka, který považuje gramatický rod naopak za prosté význam nenesoucí označení. I ten ovšem zmiňuje, že je jazyk důležitý prostředek, jímž okolí trans* člověka vyjadřuje (ne)přijetí jeho identity.

- Vůbec mi nevadí používat pro sebe ženský rod, je to jako používat jméno něco zvoleného. Ale jak někdo použije větnou strukturu, kterou jakkoliv vyjádří, že mě vnímá jako ženu, je mi to extrémně nepříjemné a připomíná mi to v jakém "zajetí" žiju - v životní situaci, o které ani nevím, jaké by mohla mít řešení. /angender; GN/

3.4 Komunikační situace

Další část dotazníku se soustředila na komunikační situace, do kterých se queer lidé dostávají.

Obtíží může nastat mnoho. Nejjednoduššími jsou situace, kdy se neznámí lidé snaží odhadnout něčí gender (což děláme běžně v obchodě, na úradě, ...) – v případě trans* osob může někdy případný omyl být, i bez špatného úmyslu zmýleného, poměrně nepříjemný. Mezi anglickojazyčnými dotazovanými ve výzkumu z [14 s. 150] se dokonce vyskytl názor, že by se měli cizí lidé nejprve automaticky oslovovat neutrálním zájmenem *they* a teprve při vyjasnění preferencí přecházet k *he* nebo *she*.

S čím se potýká mnoho queer (nejen z hlediska genderové identity) osob je přijetí okolím, které může být k netradičním či menšinovým sexuálním orientacím nebo genderovým identitám velmi netolerantní, z čehož mohou mít queer lidé strach. Navíc mohou obecně témata genderové identity nebo sexuální orientace být vnímána jako velmi osobní a soukromá. A v případě

queergender osob je snadné si domyslet, že případný požadavek například na změnu gramatického rodu nebo jména vlastně v mnoha situacích automaticky znamená, že ostatním svou genderovou identitu sdělíme. Mnoho respondentů ve většině citovaných výzkumů zmiňovalo, že používá jiné jazykové prostředky v jiných skupinách (případně přímo vystupuje jako různý gender v různých prostředích), často používají u bližších přátel preferované varianty a u méně blízkých lidí ty jednodušší či obvyklejší.

Tím se dostáváme k dalšímu problému, jímž je náročnost vysvětlení preferovaných jazykových prostředků. Člověk nemusí být netolerantní a odmítavý, aby mu trvalo, než pochopí něčí specifické nejen jazykové nároky, pokud se s něčím podobným ještě nesetkal. A stejně jako by nejspíš nemělo smysl dávat prodavače u pokladny několikaminutové vysvětlení vlastní genderové identity nemá často smysl ani vysvětlovat, jak přesně si přejeme být oslovení, zejména v případě gramaticky nebinárních osob preferujících nějaké složité jazykové řešení.

3.4.1 Preferovaná varianta

Při tvorbě dotazníku jsem předpokládal, že většina dotazovaných již dříve o jazyce přemýšlela a má v ohledu volby jazykových prostředků, zejména gramatického rodu, nějaké preference.

V anglickém prostředí, kde gramatický rod vyjadřují zejména zájmena ve třetí osobě (*she/he*), se mnohdy používá otázka „What are your pronouns?“ v situaci, kdy se druhého ptáme, jak si přeje být osloven. (Tuto frázi zmiňuje třeba [14].)

V dotazníku jsem *preferovanou variantu* definoval takto:

Někteří lidé mají v otázce jazykových prostředků, zejména gramatického rodu nebo zájmen, určenou *preferovanou* variantu, tedy volbu jazykových prostředků, která je pro ně komfortní a mají ji po ruce jako univerzální odpověď na otázku, jak si přejí být osloveni.

II-9 Mám určenu nebo si hodlám určit preferovanou variantu alespoň* v některých oblastech jazyka.

1 2 3
ne ○ ○ ○ ano (prostřední varianta je neutrální odpověď)

Otázka zahrnovala i možnost pouhého úmyslu vytvořit si preferovanou variantu, protože jejím cílem nebylo ověřovat, v jaké fázi poznávání vlastního cítění odpovídající jsou, ale jak se staví k možnosti, že by si každý z nich takovou *preferovanou variantu* stanovoval.

Rozložení relativních četností [%]

Horní řada: gramaticky binární odpovídající

Spodní řada: gramaticky **ne**binární odpovídající

■ ne ■ neutrální ■ ano

II-9 Mám určenu nebo si hodlám určit preferovanou variantu alespoň v některých oblastech jazyka.

Graf 11: Jak velká část vzorku si podle otázky II-9 vybrala nebo si chystá vybrat preferovanou variantu

Výsledky dokládají, že většina mého vzorku by chtěla využít možnosti stanovit si v interakci s ostatními preferované jazykové prostředky. Jak je navíc patrné z dříve uvedených odpovědí a textových vstupů, nad jazykem část trans* lidí i přemýšlí a má své preference stanovené nejen v otázce jména nebo gramatického rodu.

Opět se projevuje rozdíl mezi gramaticky binárními a nebinárními. Zde je patrný také dvakrát vyšší výskyt neutrální odpovědi v případě GN oproti

GB; to by mohlo souviset s vyšší složitostí hledání vhodného jazykového řešení u gramaticky nebinárních.

Z několika textových vstupů uvedených napříč sekcemi je patrná vazba na anglické prostředí. V otázce X-2 někdo přímo použil formulaci *používám jakékoliv pronouns*, v otázce II-6 se objevil obrat *nemám ráda gendered terms*, někdo také v I-8 uvádí *Používám jak zájmena ženského tak mužského rodu – hovoří jen o zájmenech, ačkoliv čeština (na rozdíl od angličtiny) vyjadřuje rod velmi často i jinak, třeba minulým přičestím nebo přídavnými jmény*.

3.4.2 Komunikace preferované varianty ostatním

K používání preferované varianty či obecně komfortních jazykových prostředků a především ke komunikování svých preferencí s okolím se vztahovalo několik dalších otázek, vždy položených formou hodnotitelného výroku, tentokrát ovšem pouze s možnostmi *ano – ne – neutrální*:

II-10 Preferovanou či obecně komfortní podobu oslovení a dalších jazykových prostředků pro mne používají lidé ve všech prostředích, kde by to podle mne bylo na místě. (rodina, přátelé, škola, zaměstnání, ...)

Tato otázka by mohla poskytnout alespoň velmi hrubou statistiku o tom, jak úspěšnější jsou odpovídající ve své snaze „vybojovat“ si u svého okolí komfortní jazykové prostředky.

II-11 Vhodně položená otázka, jak mne mají oslovovat, je mi příjemná v případě bližších přátel a v případě osobního seznamování.

II-12 Vhodně položená otázka, jak mne mají oslovovat, je mi příjemná v případě neznámých lidí a v neosobních (např. pracovních, úředních, ...) komunikačních situacích.

Cílem otázek II-11 a II-12 bylo prozkoumat problém do jisté míry související s etiketou – zda je trans* lidem příjemné, když se jich ostatní ptají, jak

si přejí být oslovováni. Vzhledem k tomu, že něčí genderová identita, která s jazykovými prostředky souvisí, může být pro mnoho lidí velmi osobním tématem hovoru, bylo možné očekávat, že v neosobních komunikačních situacích bude dotaz ohledně preferovaných jazykových prostředků vnímán jako méně příjemný než v osobnějších situacích.

II-7 Často nežádám ostatní o komfortní variantu oslovování (a dalších jaz. prostředků) zkrátka proto, že by bylo složité ji vysvětlit nebo si na ni zvyknout.

II-17 To, jestli budu trvat na komfortním způsobu oslovování či označování mé osoby, a to, zda o něj ostatní požádám, hodně záleží na situaci, a tak mne zpravidla různí lidé oslovují různě.

1 2 3 4 5
ne ○ ○ ○ ○ ○ ano

U otázky II-17 měli odpovídající dokonce pětímístnou stupnici⁸ (*rozhodně ne – spíše ne – neutrální – spíše ano – rozhodně ano*) pro vyjádření souhlasu s výrokem.

Otázka cílila zejména na problematiku přijatelnosti jazykových požadavků dotazovaných okolím, což souvisí jednak s náročností zvyknout si a jednak se skutečností, že žádost o změnu jazykových prostředků, například gramatického rodu, se v mnohých situacích rovná sdílení své transgender identity s daným okruhem lidí, což by mohlo vést v mnoha případech k tomu, že odpovídající používají komfortní jazykové prostředky pouze v okruhu svých nejbližších, kteří jejich identitu přijímají.

V mém vzorku se vyskytlo několik transgender osob, které jsou již po

⁸Jak je patrné z označení otázky, ve formuláři byla otázka umístěna v jiné části, přičemž jsem se snažil snížit počet míst ve formuláři, kde se mění podrobnost stupnice.

společenském přechodu a mohou z jazykového hlediska fungovat stejně jako cisgender lidé.

- /II-6/ Jsem FtM a zním a vypadám jako kluk, takže mimo trans akce nemusím nikomu vysvětlovat jak mi mají říkat, /trans muž (FtM), transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/
- /IV Zpětná vazba/ Spousta otázek již pro mě nebyla moc relevantní, jsem 7 let po přeměně a všichni mě oslovují správně, většina ani o mé tranzici neví. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/

O problematice odhadování genderu v nárazových komunikačních situacích se zmiňují například tyto textové vstupy:

- /II-6/ II-4: Spíše je pro mne nejlepší, když někdo začne pro mne rovnou používat slova maskulinního zabarvení a já nemusím upozorňovat na nic. V případě, že někdo používá špatná slova, je pro mne ale nutné ho upozornit na to. Moc lidí v mém životě se mě na rod neptá, protože buďto ví, že jsem trans muž, nebo s nimi neinteraguji příliš dlouho na to, abych je na to upozornil. /trans muž (FtM), muž, genderfluid; GB; mužský rod/

Souvislost preferovaných jazykových prostředků s pocitem „emocionálního bezpečí“ změnily například tyto výpovědi:

- /II-6/ Otakeha ohledne prijeti prostredim je komplikovana, od ruznych skupin ocekavam ci pozaduji ruzny stupen porozumeni a jiny zpusob vyjadrovani. Zalezi na tom, zda se jedna o prostredi pracovni nebo soukrome, pratele, rodinu, socialni bubliny. Velmi zalezi take na tom, zda pred danymi lidmi jsem "out" nebo zda je to v dane chvíli dulezite. Roli hraje take pocit (emocionalniho) bezpeci. Ta moznost pozadat ostatni o podnouci osloveni/jmeno, je samozrejme dulezita vzdycky, jen mira se lisi. /nebinární; GN/
- /II-6/ často v práci nebo v situacích kde by moje gendrová identita a sní spojené používání jazyka co jí nejlépe vystihuje mohlo mít negativní reakci

se snažím rodovým koncovkám vyhnout - a minulý čas či podmínovací věty přeformulovat do vět s jiným podmětem, nežli já, ať nemusím použít koncovku, která by sice nerozrušila okolí ale pro mně by to byla jasná lež.
/transmaskulinní; GB; mužský/

Předchozím vstupem se také dostáváme k dokladům trans* osob, které v různých prostředích používají různé jazykové prostředky nebo přímo vystupují jako různé gendery kvůli problematice přijímání jejich prožívané identity:

- /II-6/ Jsem nebinarni, avšak si někdy přijdu spíše jako genderfluid. Ale jsem již naučený, že na určitých místech a v určitých situacích se o mně hovoří v jiném rodě (před kamarády, spolužáky, určitými učiteli i na veřejnosti). Osobně o sobě hovořím v mužském rodě, avšak např. Před rodinou nebo učiteli (kteří si mne pamatují jako "onu") jsem zvyklý o sobě hovořit v ženském a nepřijde mi to nepřírozené nebo nepříjemné. /nebinární; GN/
- /II-6/ k otázce II-4 - Pro mě je hlavní abych já sama věděla jak se cítím, ne aby to věděli ostatní, takže jak mě oslovují ostatní/ cizí lidé - mi je jedno, u nejbližších přátel mi na tom trochu záleží. Také mám zkušenost, že lidi co vás chtějí opravdu respektovat tak sami použijí rod/oslovení jaké používáte a vyhnou se gramatickým rodům. /nebinární; GN/

Jeden z dotazovaných uvedl do upřesňující otázky II-6 dokonce delší příběh popisující komunikační situaci v lekcích francouzštiny. V ní pojmenoval mnoho předpokládaných komunikačních situací, do nichž se trans* lidé dostávají.

- /II-6/ Na tom, jak mě okolí vnímá mi velmi záleží. Hraje pro mě klíčovou roli, zda můžu být svoje reálné já, či ne. Existuje ale jedna výjimka. Chodím na individuální lekce francouzštiny za paní, která je velmi stará. Vzhledem k tomu, že jsem se jí představil jsem se jí jako dívka (jsem ftm ale neměl jsem kuráž na to jí říct že jsem kluk, protože se zprostředkovaně zná s a byl při tom člen rodiny, taky jsem v té době asi ani neměl sílu na to, něco takového udělat, potom co mi pár měsíců předtím udělala lektorka kroužku

kteřý navštěvuji a znám ji už spoustu let to, že se mi po mém vyoutování chvíli snažila říkat správně, ale pak se na to jen tak prostě vykašlala), neměl jsem jinou možnost než s tím pokračovat. Už tam chodím přes rok a přestože jsem se ve všech ostatních prostředích (včetně rodiny, jediná mě nepřijala) vyoutoval a jsem schopný žít alespoň sociálně jako svoje reálná verze, zůstávají tyhle lekce (kromě rodiny) jediné místo, kde jsem pořád vnímán jako dívka. Chápu, že by to paní nepochopila a tak s tím prostě existuji. Paní mi často říká slečno a chválí mě velmi gendrovaně, ale upřímně, téměř mi to nevadí. Jsem prostě rád, že tam můžu chodit a že je na ní vidět, že to myslí upřímně. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/

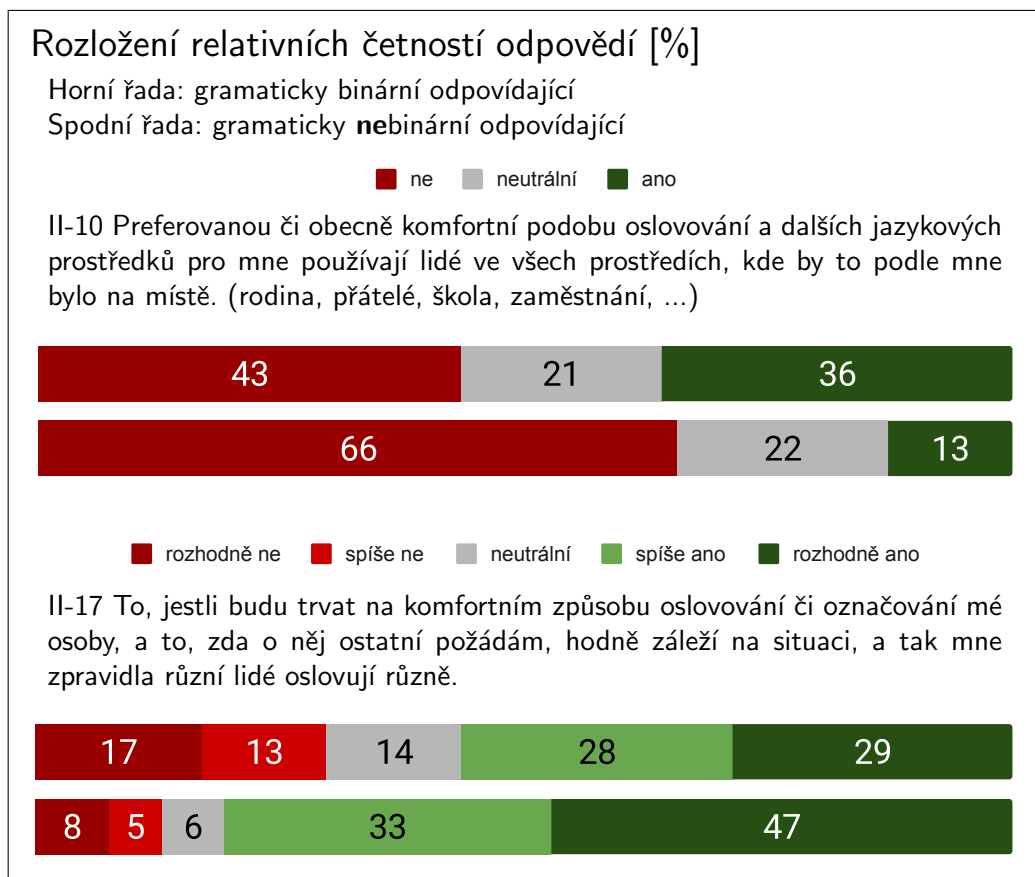
Příběh příkládá velkou důležitost přístupu okolí – ten určuje, jestli může dotazovaný „být (sociálně) své reálné já“.

Dotazovaný dále uvádí, že je ochoten respektovat obtíže spojené s přijetím jeho identity nebo preferovaných jazykových prostředků – je rád, že může na lekce chodit, a na staré paní vidí, že pochvaly „myslí upřímně“, a tedy nejspíš že se opakovaného nesprávného oslovení se nedopouští s úmyslem ublížit.

Zároveň se ale v rozvinuté odbočce v první vsuvce dovídáme, že velmi nepříjemná byla *rezignace* na používání již jednou vyžádaných jazykových prostředků, které se dopustila vedoucí jiného kroužku. Dokonce tak nepříjemná, že ovlivnila, jestli se později bude vůbec pokoušet vysvětlovat svou identitu učitelce francouzštiny.

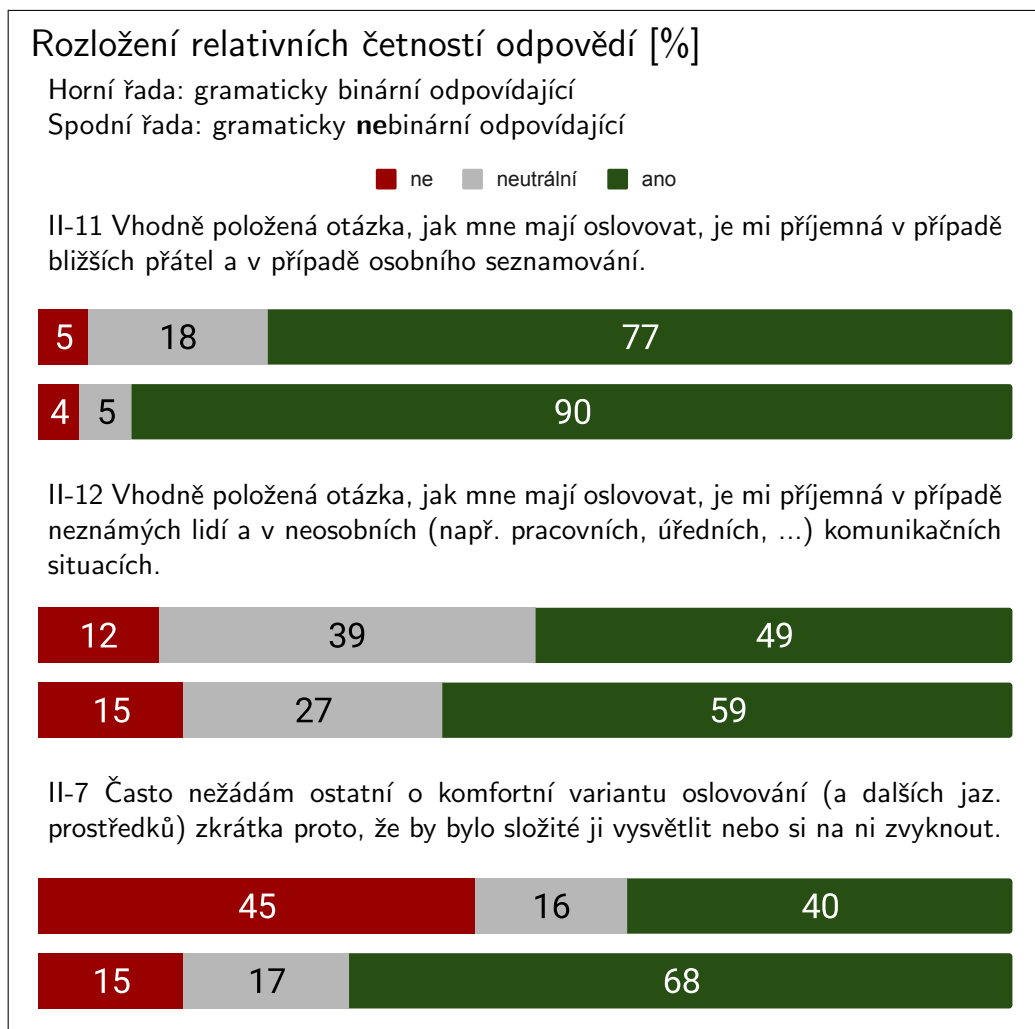
Příběh nám dále dává nahlédnout do sociální situace dotazovaného: jeho genderovou identitu přijali ve všech prostředích, *kromě rodiny* (a učitelky francouzštiny), se kterou docela pravděpodobně i bydlí (navštěvuje kroužky, což dává odhadnout věk; jeden ze členů rodiny byl u jeho představování se učitelce francouzštiny) – je tedy možné, že doma musí i *vystupovat jako jiný gender* než v ostatních kruzích, v nichž se pohybuje.

Citlivost spojení s rodinou by mohl naznačovat i začátek odbočky v první vsuvce: „neměl kuráž“ učitelce francouzštiny sdělit svou genderovou identitu i proto, že „u toho byl někdo z rodiny“ a že se učitelka s někým *jen zprostředkovaně* zná (nevíme, jestli s někým z rodiny).

Graf 12: Používanost preferované varianty okolím podle otázek II-10 a II-17

Je zřejmé (a pochopitelné), že v komunikování preferované varianty ostatním jsou gramaticky binární lidé podstatně úspěšnější než gramaticky nebinární. Rozdíl je i v tom, jak moc se liší jazykové prostředky napříč různými prostředími.

Graf 13: Komunikace preferované varianty ostatním

Obrovskou převahu má názor, že je otázka týkající se volby preferovaných jazykových prostředků vhodná v případě osobního seznamování. V případě neosobního prostředí nejsou výsledky tak jednoznačné – kladná hodnocení jsou častější než negativní, existuje už ovšem přes 10 % dotazovaných, kterým by otázka mohla vadit.

Největší rozdíl mezi GB a GN je v tendenci raději ustoupit od svých požadavků, než se pouštět do složitého vysvětlování, zachycené otázkou II-7.

Je zajímavé, že v obou případech (osobní i neosobní seznamování) hodnotí

otevření tématu preferovaných jazykových prostředků gramaticky nebinární lidé pozitivněji než binární. Jejich (velmi mírně) větší otevřenost diskusi by bylo lze vysvětlit tím, že jak jejich preferované jazykové prostředky, tak pravděpodobně i genderová identita jsou ještě méně svázané společenskými konvencemi a vyžadují často složitější vysvětlení.

3.5 Jednotlivá řešení jazykového problému

V této sekci přistoupíme k jedné z klíčových oblastí výzkumu, kterou byla otázka, jaká řešení jazykového problému nebinární osoby skutečně používají a jak k nim přistupují.

Možností, jak se vyrovnat se situací, kdy nechcete vyjádřit v češtině gramatický rod, je mnoho. Je možné používat jeden z rodů, přestože není výstižný, je možné rody střídat, pokoušet se věty přece jen sestavit tak, aby rod nevyjadřovaly a další. Pro účely dotazníku, který se jednotlivým variantám postupně věnoval, jsem možnosti rozdělil do následujících okruhů:

- A) Použití mužského, nebo ženského rodu (i přes jejich nevýstižnost) či střídání těchto dvou
- B) Použití českého středního gramatického rodu
- C) Množné číslo, onikání
- D) Grafická řešení (byl/a, rád*a) či nezřetelné vyslovování koncovek
- E) Experimentální gramatické kategorie

Dalšími možnostmi, kterým formulář nevěnoval zvláštní sekci, ale které i tak zmiňoval, byly:

- i) Sestavovat věty tak, aby gramatický rod neobsahovaly
- ii) Přejechod z češtiny do jiného jazyka

Při jejich rozdělování do kategorií jsem využil mimo vlastní úvahy i práci [17] zabývající se strategiemi překladů textů o nebinárních lidech z angličtiny

do češtiny. Možnost přejít při komunikaci z češtiny do angličtiny preferuje například několik respondentů výzkumu z bakalářské práce [15].

Do části dotazníku, která se zabývala jednotlivými jazykovými řešeními, se dostali pouze gramaticky nebinární dotazování. Rozřazení bylo provedeno reakcí na následující výrok:

II-13 Z dvojice mužský, nebo ženský gramatický rod je možné vybrat * jednu možnost, která dobře vystihuje moji genderovou identitu.

- ne
- ano

Formulář dotazníkového šetření vybízel gramaticky nebinární odpovídající v první řadě k označení preferované varianty ve smyslu dříve uvedené definice. Vyplňující mohli svou volbu označit u jednotlivých možností, a pokud ji nenašli, měli možnost popsat ji vlastními slovy v poslední sekci.

Každé z možností označených písmeny se věnovala jedna sekce formuláře (s otázkami označenými pak tímž písmenem), která obsahovala přesnější charakteristiku příslušného okruhu jazykových řešení a sadu otázek vztahujících se k němu. Část otázek se opakovala u všech variant, část byla u každé z variant jiná.

Společných otázek bylo pět a (kromě první) měly vždy formu výroku, použitá byla nejpodrobnější stupnice.

(1) rozhodně ne – ne – spíše ne – neutrální – spíše ano – ano – rozhodně ano (7)

Případnou preferenci značili vyplňující v první, nepovinné otázce.

(A)1 Tuto variantu (nebo některou její podvariantu uvedenou níže) mám zvolenu jako preferovanou.

(A)2 Kdyby o mně někdo mluvil nebo mne oslovil za použití tohoto jazykového řešení, budu to vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

Druhá otázka se soustředila na případnou *urážlivost* a další negativní vyznění jednotlivých jazykových řešení vnímanou gramaticky nebinárními lidmi. Bylo možné například předpokládat, že by střední rod mohl být považován za urážlivý, protože je běžně používán jen pro neživé věci, děti nebo zvířata. Jeho možné nepříjemné vyznění může ilustrovat třeba výpověď: „Ono se to zlobí!“

(A)3 Je-li tato varianta použita v souvislosti se mnou, vyvolává to ve mně pocit abnormality, připadám si jako někdo podivný, vyčleněný.

Tato otázka směřovala na problém, s nímž se potýkají v různé míře vlastně všechna jazyková řešení, protože jsou nová. Pojednávání queer osob nezvyklými jazykovými prostředky může i v dobré vůli ještě zesílit jejich pocit vyčnívání, zvláštnosti, který souvisí s pocitem společenského nepřijetí.⁹

(A)4 Toto jazykové řešení dokáže dobře **vystihnout** nebo **v sobě** **obsáhnout i mou** genderovou identitu (bez ohledu na její ostatní aspekty, urážlivost a bez ohledu na to, zda je mnou *preferována* ve dříve popsaném smyslu).

Tento výrok cílí na sémantickou rovinu jednotlivých řešení – předpokládal jsem například, že používání jednoho rodu nebo jejich střídání nebude *vy-stihovat* něčí identitu tak dobře, jako experimentální gramatická kategorie, kterou si pro svou identitu navrhnul a která tedy svým významem přesně označuje něčí nebinaritu, zatímco střídání rodů se jen vyhýbá zařazení člověka

⁹Zastávám ovšem názor, že i tak má smysl hledat nová jazyková řešení – jednak proto, že někomu nemusí tento aspekt vadit a řešení pro něj bude mít i tak přínos, a jednak proto, že právě rozšířením takových řešení se tento problém umenší.

do jedné z kategorií.

Záměrně jsem se snažil nabádat dotazované, aby se pokusili odprostit od ostatních aspektů jednotlivých řešení a vnímat pouze sémantickou rovinu – je ovšem možné, že byla zvolená formulace nakonec i kvůli své délce nesrozumitelná.

V následujících podsekcích nejprve projdu několik otázek týkajících se hodnocení jazykových omezení v češtině gramaticky binárními a nebinárními dotazovanými, poté se budu věnovat postupně jednotlivým možnostem (včetně těch, jimž formulář nevěnoval zvláštní sekci) – diskusi nad jejich očekávatelnými výhodami a nevýhodami, otázkám, které k nim byly ve formuláři pokládány, a rozbořením získaných dat. Připomínám, že k jednotlivým jazykovým řešením se, neuvědu-li jinak, vyjadřovali pouze gramaticky nebinární odpovídající.

3.5.1 Vnímání omezení češtiny

Gramaticky nebinárním odpovídajícím byly před sekcemi s jednotlivými jazykovými řešeními položeny tyto otázky:

II-14 Uveďte, ve kterých oblastech Vám čeština neposkytuje dostatek* jazykových prostředků k vyjádření Vaší genderové identity:

- Česká vlastní jména (Marie, Anna, Petr, Nováková, Pavlů, ...)
- Gramatický rod
- Obecná jména (pán, paní, osoba, borec, osůbka, ...)
- Genderové přívlastky (pohledný mladík × krásná dívka)
- Genderově zabarvené idiomy
- Jiné: _____

II-15 Na volbě jazykových prostředků mi záleží méně, než by mi záleželo, kdyby jich čeština poskytovala dostatek a bylo možné si vybrat.

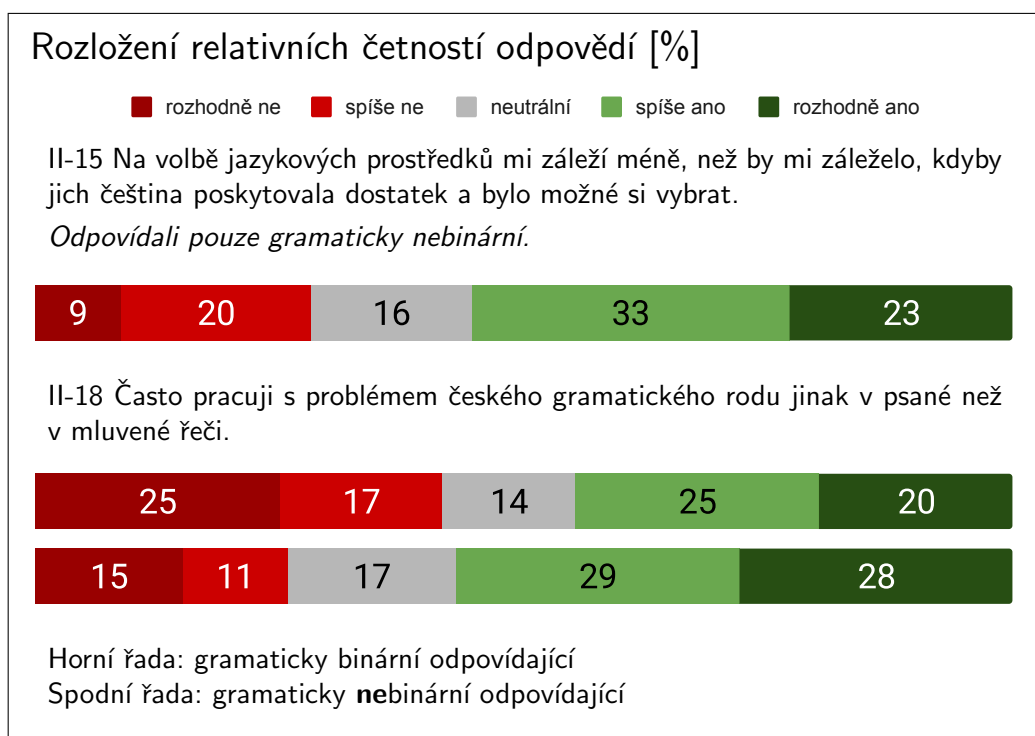
1 2 3 4 5
ne ano

Otázka II-15 operuje s možností, že by někdo rezignoval na žádosti ostatních o používání jemu komfortních jazykových prostředků, protože je čeština zkrátka v dostatečně dostupné podobě nenabízí.

II-18 Často pracuji s problémem českého gramatického rodu jinak v psané než v mluvené řeči.

1 2 3 4 5
ne ano

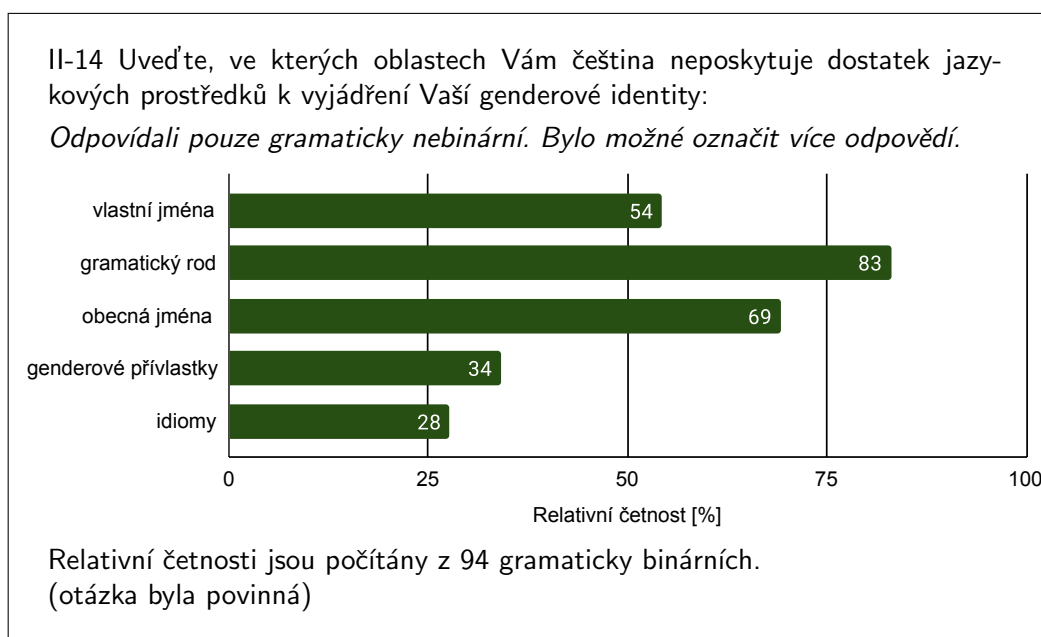
Motivací k položení této otázky bylo to, že psaný jazyk poskytuje v některých ohledech širší prostor k řešení problému jazykového rodu, zejména v grafických řešeních typu „byl/a“ nebo „krásný*á“.

Graf 14: Otázky II-15 a II-18 týkající se vnímání omezení daných češtinou

Odpovědi na otázku II-15 nejsou nijak jednoznačné, navíc není možné ji porovnat mezi gramaticky binárními a nebinárními, protože se k ní ve formuláři mohli dostat jen nebinární. Vliv možností jazyka na jeho vnímání byl nicméně více rozebrán v předešlých kapitolách.

V oblasti rozdílu mezi psanou a mluvenou řečí je zřejmý velký rozdíl mezi gramaticky binárními a nebinárními dotazovanými, což dokládá mou úvahu o využívání grafických řešení jako „byl*a“, o kterých se budu bavit v dalších kapitolách.

Graf 15: Které jazykové prostředky chybí gramaticky binárním

Graf znázorňuje, jak často označili gramaticky nebinární odpovídající jednotlivé oblasti jazykových prostředků vyjadřujících gender v otázce, ve kterých oblastech jim čeština neposkytuje dostatek možností.

Všech 94 dotazovaných označilo alespoň jednu odpověď¹⁰, protože byla otázka povinná. V kolonce *Jiné..* se objevil jen jeden vstup¹⁰, a to ve všech, což si vykládám jako vyjádření frustrace z jazykových omezení.

Zdá se mi být zajímavé, že asi třetina gramaticky nebinárních označila i každou z oblastí genderových přívlastků a idiomů. Možná, že přestože idiomy a zabarvené přívlastky nejsou pro běžné jazykové fungování tolik potřebné, nebinárním lidem stejně chybí nějaké společenské zachycení jejich identity. Možná také šlo o další případy zdůraznění jazykových obtíží.

¹⁰Ještě se objevil vstup samohybné sklízecí mlátičky E512, které v češtině chybí názvy originálních dílů od výrobního kombinátu. Vzhledem k tomu, že zmíněný model kombajnu vyráběla NDR, je možné, že pro některé díly existuje označení jen v němčině.

Gramaticky binární lidé měli v otázce **II-19** uvést, který gramatický rod vystihuje jejich genderovou identitu. Dále se měli vyjádřit v otázkách **II-20** a **II-21** po řadě k tomu, která jiná jazyková řešení by jim vyhovovala a která by naopak považovali za urážlivá nebo jinak nepříjemná.

II-20; II-21

- ženský gramatický rod
- mužský gramatický rod
- střídání rodů
- střední rod
- onikání, použití množného čísla
- grafická řešení (hezký/á, rád*a) či nezřetelné vyslovování koncovek
- experimentální gramatické kategorie (bylx, one, oň...)

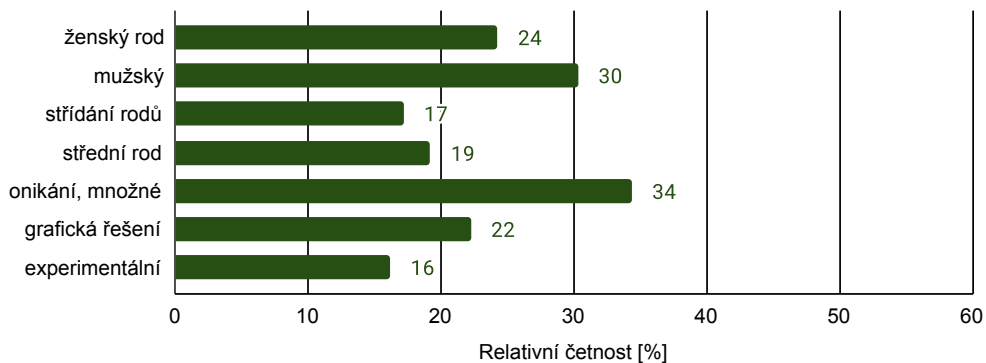
Gramaticky binární cesta dotazníkem jinak obsahovala některé otázky v jiném uspořádání a jednu otázku ve věci stavby vět bez gramatického rodu navíc (o ní mluvím v příslušné podsekcí).

II-19 Mou genderovou identitu
vystihuje tento gramatický rod:

mužský	61
ženský	38
celkem GB	99

Tabulka 3: Výskyt volby mužského a ženského rodu jako rodu charakterizujícího genderovou identitu gramaticky binárních.

II-20 Pokud by pro Vás bylo komfortní být oslovováni také jiným způsobem než /vámi preferovaným/ rodem, zvolte níže všechny tyto způsoby. *Odpovídali pouze gramaticky binární. Bylo možné označit více odpovědí.*

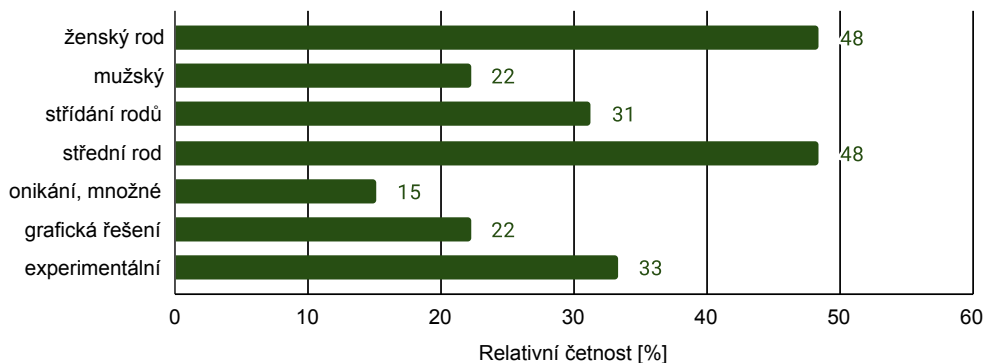

Alespoň jedno pole zaškrtno **73** dotazovaných. Relativní četnosti jsou počítány z 99 gramaticky binárních.

Graf 16: Další komfortní způsoby oslovení gramaticky binárních osob

II-21 Pokud by pro Vás byla některá nebo některé z uvedených možností naopak urážlivé či jinak nepříjemné, zaškrtněte je níže.

Odpovídali pouze gramaticky binární. Bylo možné označit více odpovědí.

Alespoň jedno pole zaškrtno **91** dotazovaných. Relativní četnosti jsou počítány z 99 gramaticky binárních.

Graf 17: Nepříjemné nebo urážlivé způsoby oslovení gramaticky binárních osob

Je možné si všimnout, že gramaticky binární obecně mají větší množství možností, které jsou jim nepříjemné, než těch, které jsou jim příjemné. Překvapivé se mi také zdálo, že grafická řešení označilo za urážlivé 22 % gramaticky nebinárních. Ještě hůře ovšem dopadly experimentální gramatické kategorie. Přinejmenším v případě experimentálních gramatických kategorií by to mohlo být způsobené obecnou stigmatizací queer identit (jíz je pro gramaticky binární možné se částečně vyhnout zařazením se do binárních gramatických rodů).

Dále je patrná velká urážlivost středního rodu.

Zkoušel jsem prozkoumat, zda je častější označování ženského rodu za urážlivý způsobeno jen častějším výskytem transmaskulinních a podobně se identifikujících osob v mém vzorku, nebo zda jde o vliv větší nepříjemnosti ženské společenské role související s patriarchálními rysy naší společnosti.

Ze 61 uživatelů mužského rodu označilo ženský v otázce II-21 48 osob, což je 79 %, ze 38 uživatelek ženského rodu jej označily 22 osoby, což je 58 %. (Nikdo neuvedl v otázce II-21 tentýž rod jako v otázce II-19.) Na mém vzorku 99 gramaticky binárních osob tedy jistý rozdíl sledovat jde. Kromě hlediska genderových předsudků mohla ovšem hrát roli i (ač s nimi nejspíš spojená) skutečnost, že maskulinum má v české vyjadřovací praxi často generický význam.

Častější účast trans mužů než trans žen se objevila i v případě výzkumu Obavy a přání trans* lidí [16].

3.5.2 Přejchod z češtiny do jiného jazyka

Přejchodu z češtiny do jiného jazyka se věnovaly v dotazníkovém šetření pouze tři dotazy, mířené všechny pouze na skupinu gramaticky nebinárních. Prvním z nich byl výrok s pětistupňovou stupnicí:

II-16 Když mám možnost si volit oslovení a další jazykové prostředky, které mi s ohledem na mou genderovou identitu vyhovují, často

volím možnost komunikovat jiným jazykem než česky.

Druhou rozšíření, v němž mohli odpovídající upřesnit, jaký jazyk je jim příjemnější.

II-16a Pokud se v nějakém jazyce cítíte o něco komfortněji než v češtině, uveďte v jakém.

- Angličtina
- Jiné: _____

Posledním parametrem pak byla možnost označit toto jazykové řešení jako preferované.

Rozložení relativních četností [%]

■ ne ■ neutrální ■ ano

II-16 Když mám možnost si volit oslovení a další jazykové prostředky, které mi s ohledem na mou genderovou identitu vyhovují, často volím možnost komunikovat jiným jazykem než česky.

Odpovídali pouze gramaticky nebinární.

Graf 18: Jak častý je přechod z češtiny do jiného jazyka

V otázce II-16a uvedlo angličtinu **76** lidí, což je 80 % gramaticky nebinárních odpovídajících. Jeden člověk uvedl, že mu vyhovuje angličtina stejně jako čeština, další pak naopak, že angličtinu nyní používá častěji než mateřskou češtinu. Dále se objevily jazyky němčina, klingonština, estonština, norština, český znakový jazyk, finština, japonština (u které se danému člověku prý líbí mužský rod) a švédština.

V doplňující otázce II-6 se objevil i jeden vstup popisující větší pohodlí gramaticky *binární* osoby v „méně genderovaném“ jazyce:

- Čeština je pro genderové chápání důležitá pouze protože je tak silně genderována. Je mi mnohem pohodlnější mluvit v angličtině kde není třeba rodové skloňovat každé slovo. /trans žena (MtF); GB; ženský rod/

Podarilo se mi tedy doložit předpokládaný častý přechod z češtiny do angličtiny. Zaznamenaných 38 osob, které *rozhodně* často přechází z češtiny do angličtiny považují společně třeba s výše uvedenou výpovědí za další doklad náročnosti jazykového problému gramaticky nebinárních lidí v češtině.

Je dobré ovšem podotknout, že výsledek může být ovlivněn i tím, že trans* lidé pravděpodobně získávají velkou část informací o genderových identitách právě z anglického prostředí na internetu. Někteří z nich mohli poprvé o své identitě s někým mluvit právě v internetovém prostředí v angličtině. Práce [13 s. 30] zmiňuje případ člověka, který požádal o vedení rozhovoru v angličtině, přestože je Čech, proto, že by v češtině nedokázal o své identitě mluvit. Totéž je patrné i z dříve zmiňovaného používání anglických termínů v textových vstupech ve formuláři.

3.5.3 Vyhýbání se gramatickému rodu

Ačkoliv jsem zde na mnoha místech zmiňoval, že čeština staví svým uživatelům do cesty gramatický rod téměř v každé větě, existují pochopitelně i formulace, které se mu vyhnou. Mnozí z čtenářstva se možná někdy dostali do situace, kdy si nebyli jistí, zda někomu mají tykat, či vykat, a tak se zoufale snažili oslovovat jej tak, aby na tuto otázku nedošlo. Podobná „akrobacie“¹¹ je pochopitelně možná i u gramatického rodu.

V takové situaci je nutné se zcela vyhnout zejména následujícím gramatickým tvarům:

¹¹Čeština umožňuje mnohé – existuje píseň Vlasty Redla složená pouze ze slov začínajících na písmeno H, pohádka pouze z jednoslabičných slov od Jana Wericha nebo fiktivní dopis Jana Husa napsaný bez nutnosti použití jediného diakritického znaménka.

- Minulý čas (byl/byla, dělal/dělala)
- Podmiňovací způsob (přišel/přišla by)
- Přídavná jména v přívlastku (mladý/mladá, s jarní/jarním)
- Zájmena (on, ona)

Vyhýbání se je pochopitelně nutné pouze v případě, že je gramaticky nebinární člověk podmětem nebo se přímo na něj vážou přívlastky. I minulý čas nebo podmiňovací způsob je tedy možné různými kreativními způsoby, při nichž je podmětem něco jiného, použít i v souvislosti s nebinárními osobami, jak nám ukázali dotazovaní v otázce, v níž se měli pokusit přepsat ukázkový text tak, aby neobsahoval gramatický rod.

Tuto problematiku jsem, jako jedinou, řešil i s gramaticky binárními osobami.

Všem dotazovaným byla položena následující otázka:

II-8 Zkusil*a jsem se už někdy dříve naučit v češtině opravdu formulovat věty tak, aby nikde nevyjadřovaly gramatický rod.

1 2 3
ne ano

Dále měli svou schopnost vyhýbat se gramatickému rodu odhadnout při hodnocení následujícího výroku:

II-22 Když se snažím a učím se to, dokážu v psané i mluvené češtině formulovat věty tak, aby nikde neobsahovaly gramatický rod.

1 2 3 4 5
ne ano

Gramaticky *binárním*, kteří měli jinak formulář kratší, protože nehodnotili všechna jednotlivá možná řešení jazykového problému, jsem pak také dal

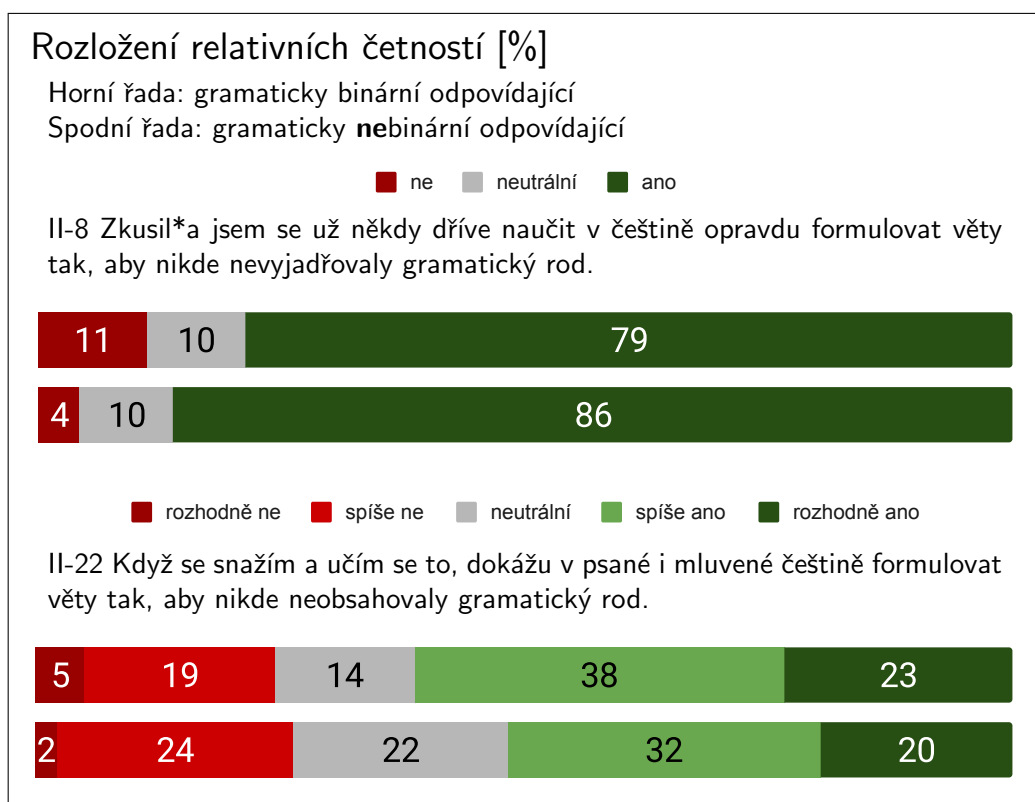
hned po této otázce prostor k vyzkoušení vlastních schopností na ukázkovém textu, který jsem navrhl tak, aby v něm byl gramatický rod vyjádřen co nejčastěji. Jedním ze zamýšlených účinků bylo, že při plnění takového úkolu dotazovaní přehodnotí odhad svých schopností (protože jsem předpokládal, že něco takového v češtině ve větší části případů ještě nezkoušeli), a druhým pak možnost nahlédnout na jejich strategie, podobně jako to bylo provedeno v [17].

II-22a Volitelná otázka:

Níže si můžete zkusit formulovat věty tak, aby nevyjadřovaly gramatický rod.

Saša je **studentka**. Je **chytrá**, **nadšená**, **motivovaná**, na studiu **jí** záleží a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend **šla** jako každý jiný do kina – **potřebovala** si trochu odpočinout a být chvíli **sama** se sebou; to **jí** vždycky dodá energii. Má své kino moc **ráda**. Občas se **jí** zdá, že kdyby tam jednou **nešla**, úplně by **jí** to připravilo o neděli.

(Zvýraznění míst vyjadřujících gramatický rod měli dotazovaní k dispozici ve stejné podobě jako zde.)

Graf 19: Výsledky otázek II-8 a II-22 týkajících se vyhýbání se gramatickému rodu

Ukázalo se, že můj odhad, že dotazovaní zatím nezkoušeli skutečně formulovat české věty tak, aby gramatický rod neobsahovaly, byl chybný. V první řadě je to zřejmé na tom, že jak gramaticky binární tak gramaticky nebinární odpovídající označují odpověděli na otázku II-8 v drtivé většině případů *ano*, přestože její formulace zdůrazňovala, že má jít o skutečné pokusy a ne jen odhad svých schopností nebo plán do budoucna.

To, že se i gramaticky binární občas potřebují vyhnout gramatickému rodu dokládá následující vstup:

- /II-6/ často v práci nebo v situacích kde by moje genderová identita a sní spojené používání jazyka co jí nejlépe vystihuje mohlo mít negativní reakci se snažím rodovým koncovkám vyhnout - a minulý čas či podmínovací věty přeformulovat do vět s jiným podmětem, nežli já, ať nemusím použít

koncovku, která by sice nerozrušila okolí ale pro mně by to byla jasná lež.
/transmaskulinní; GB; mužský/

Preferenci absence zdůrazňuje také následující vstup:

- /I-8/ Spíše mi většina genderovaných prostředků vadí, preferuju jejich absenci. /trans* člověk, nebinární, agender; GN/

Dalším dokladem častého vyhýbání se gramatickému rodu je, že tuto možnost (zahrnutou v okruhu D) označilo jako svou preferovanou 48 gramaticky nebinárních osob.

V grafu 19 je vidět, že o něco častěji si zkoušeli tuto schopnost osvojit gramaticky nebinární osoby, ale jsou v ní o něco méně úspěšní. Rozdíly jsou ovšem mizivé.

V otázce II-22a testující „přeformulační“ schopnosti se sešlo 40 odpovědí. Znění všech je možné si přečíst v příloze.

Objevily se mezi nimi nejrůznější tvůrčí způsoby obcházení použití gramatického rodu.

- Saša studuje. Nepostrádá chytrost, nadšení ani motivaci a dává si na studiu záležet a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend má za sebou jako každý jiný víkend kino - musí si občas trochu odpočinout a užívat samoty, vždy tím načerpá energii. Své kino moc miluje. Někdy má pocit, že vynechání kina by znamenalo vynechání neděle. /trans žena (MtF); GB; ženský rod/
- Saša studuje. Slyne chytrostí, nadšením i motivací, studium nepodceňuje a v týdnu se mu hodně věnuje. I tento týden, jako každý jiný, pro Sašu proběhla návštěva kina - kvůli nutnosti trochu odpočinku a chvíle jen pro sebe; nabíjí to Sašu energií. Má své kino moc v oblibě. Občas má pocit, že kdyby návštěva nebyla možná, úplně by to zabilo celou neděli. /transfemininí, muž; GB; mužský rod/

Objevilo se použití množného čísla a mnohokrát se vyskytla forma „bylx“:

- Saša je studující. Jsou chytří, nadšení, motivovaní, na studiu jim záleží a v týdnu se mu hodně věnují. Tento víkend šli jako každý jiný do kina. Potřebovali si trochu odpočinout a být chvíli sami se sebou; to jim vždycky dodá energii. Mají své kino moc rádi. Občas se jim zdá, že kdyby tam jednou nešli, úplně by je to připravilo o neděli. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša je studentem. Je chytrx, nadšenx, motivovanx, na studium jim záleží a v týdnu se mu hodně věnuje. Ten víkend šli jako každý jiný do kina - potrebovalx si trochu odpočinout a být chvíli sami se sebou, to jim -//- Má své kino moc radx. Občas se jim zda ze kdyby tam jednou nesli úplně by jim to připravilo o neděli /agender; GB; ženský rod/

Dva lidé se také přímo vyjádřili ke strategiím, které běžně používají:

- tento text na mě byl již moc komplikovaný. když se snažím mluvit tímto způsobem, většinou používám množného čísla (pokud se jedná o činnost, které se účastnilo více lidí a kde je to možné), přítomného či budoucího času. vhodné jsou také neúplné věty a především mluvení o tom, že se něco odehrálo, než že jsem to sám vykonal (např. místo "uklidil jsem nádobí" lze říci "nádobí je uklizené"). /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- (před lidmi, před kterými nejsem out se rodům vyhýbám tak, že tvrdím, že nás tam bylo víc) Saša teď studuje na xxx škole - jsou tam lidi chytří, nadšení, motivovaní, na studiu jim záleží a v týdnu se mu hodně věnují. Tento víkend ale pár z nich šlo jako každý jiný do kina - potrebovali si trochu odpočinout a být jenom mezi sebou; to jim vždy dodá energii. Mají to kino moc rádi. Občas se jim zdá (mají pocit, mezi sebou mluví atd atd), že kdyby náhodou jednou nešli, úplně by je to připravilo o neděli. /trans muž (FtM), transmaskulinní; GB; mužský rod/
- V delším textu je velmi obtížné vůbec nepoužívat gramatický rod. Nejlépe to jde v přítomném čase při záměně slovního druhu (Saša je studentka -i Saša studuje.). Minulý čas a přídavná jména se nahradit prakticky nedají. /trans žena (MtF), transfeminní, žena; GB; ženský rod/

Z toho, že mají pro tento problém připravené konkrétní strategie, je patrné, že se mnoho dotazovaných skutečně běžně pokouší vyhýbat gramatickému rodu, a to i v případě gramaticky binárních osob. Potřebu zabývat se takovou jazykovou strategií považují za další doklad nepohodlí, které musí trans* lidé při komunikaci v češtině zažívat.

Vyskytlo se ovšem i několik vstupů vyjadřujících překvapení nad tím, jak těžké to v češtině je.

3.5.4 Mužský, ženský rod a jejich střídání (A)

Okruh jazykových řešení byl na začátku příslušné sekce formuláře vymezen takto:

Mužský a ženský rod či jejich střídání

Otázky v této sekci se věnují mužskému nebo ženskému gramatickému rodu či jejich střídání. V první otázce je výčet podrobněji popsanych možností.

Příklady „Ona šla nakoupit.“ „Mám tě rád!“ „Alex je moc hezká a milá, znám ho už od základní školy.“

A1 Některou z uvedených variant práce s rody mám zvolenu jako preferovanou. (Níže zvolte, jakou.)

- Používám jeden, přestože mne nevystihuje
- Rody zaměňuji často, klidně během jedné delší věty
- Čas od času rody změním
- Pro různé situace nebo časy je mi komfortní různý rod, každý z nich mne vystihuje jinak nebo jindy.
- Rody střídám včetně středního rodu
- Jiné: _____

Šlo tedy o poměrně široké vymezení. Například [17] ve svých překladatelských strategiích rozlišuje zvláště používání gramatického rodu ve shodě s po-

hlavím připsaným při narození a zvláště strategii používání právě opačného gramatického rodu (do dotazníkového šetření je ovšem zahrnuta pouze první strategie). Já jsem se nepokoušel pro jednotlivé možné způsoby práce s gramatickým rodem vymezovat vlastní okruhy a přesnější charakteristiku jsem ponechal na podotázce A1. Důvodem byla i snaha neprodlužovat formulář, v prvé řadě ovšem má úvaha, že možných způsobů práce s českými gramatickými rody bude jistě existovat bezpočet. Vít Kolek [19 s. 273] například cituje případ nebinárního člověka, který pracuje jako učitelka českého jazyka a tehdy používá ženský rod, ale v soukromém životě se chová jako „hospodské hovado, a k tomu se mužský rod hodí lépe.“ I kvůli takovým možným přístupům jsem zařadil do podotázky A1 možnost používání různých rodů v různých situacích.

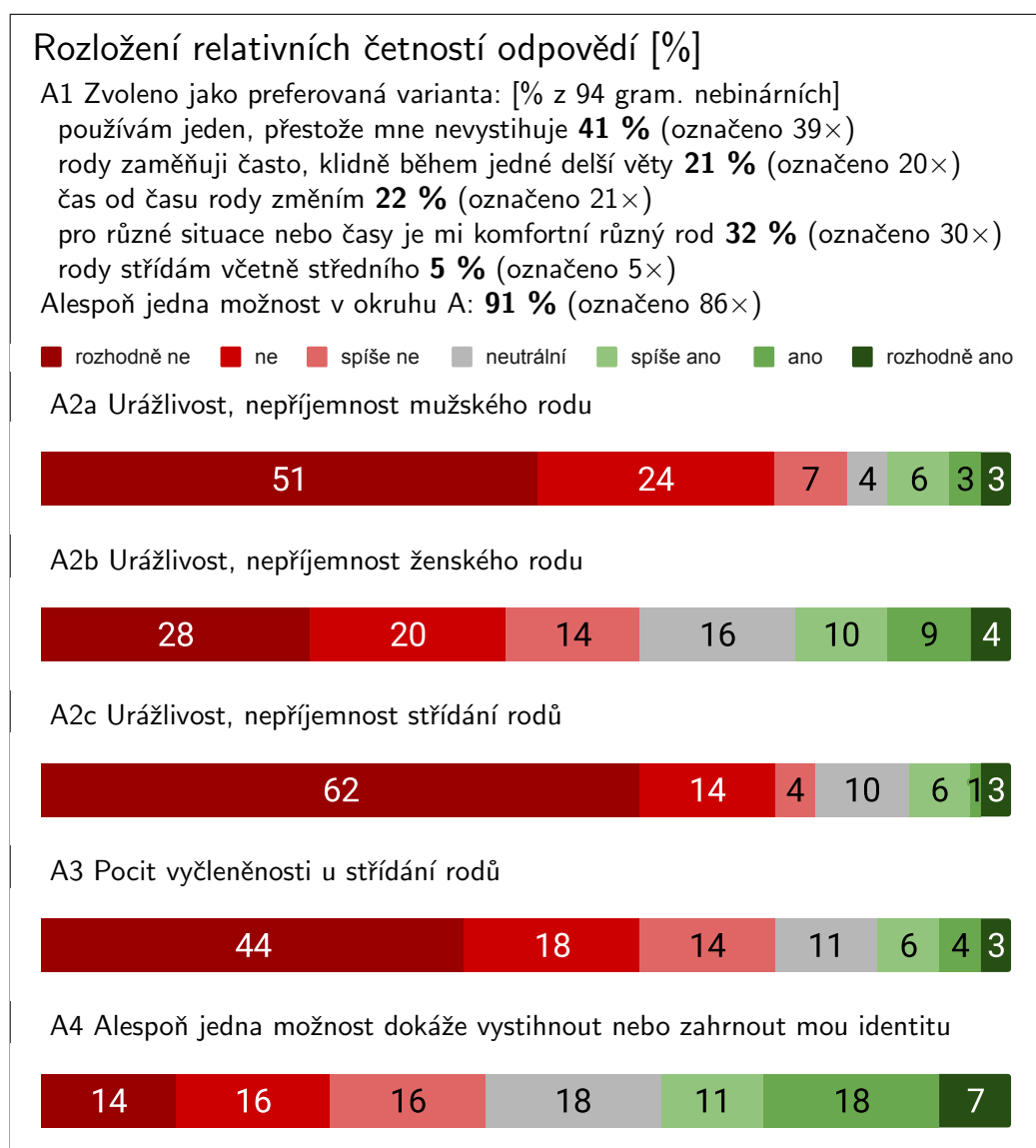
V této sekci jsem otázku A2 vztahující se na urážlivost a nepříjemnost této varianty rozdělil na tři otázky vztahující se postupně na:

- mužský rod
- ženský rod
- střídání rodů

Otázku A3 týkající se pocitu „vyčleněnosti“ jsem vztáhl pouze na střídání rodů, protože jsem předpokládal, že používání jen jednoho žádným způsobem vyčleňující nebude, neboť se běžně používá.

Okruh A celkově nezískal negativní hodnocení, jak je vidět v grafu 20. Ve většině otázek významně převažovala nesouhlasná hodnocení, používání gramatických rodů se nasetkalo s odmítnutím; zejména u střídání rodů uvedlo 80 % gramaticky nebinárních, že by jej spíše až rozhodně nevnímali jako urážlivé. I tak se ovšem v otázce A4 názory dost různé, objevují se jak jednotlivci, kteří považují možnosti z tohoto okruhu za dobře vystihující jejich identitu, tak i osoby, jimž hra s gramatickými rody nestačí.

Můžeme si opět všimnout, že podstatně méně jistí jsou si odpovídající použitelností ženského rodu (A2b) než mužského (A2a). I zde ovšem vstupuje kromě generického maskulina do hry také složení zkoumaného vzorku. Jak je vidět v grafu 2 na straně 33, mezi gramaticky nebinárními významně převažovaly charakteristiky *transmaskulinní* a *transmuž* (25 lidí) nad *transfemininní* a *transžena* (6 lidí).

Graf 20: Výsledky jednotlivých otázek u okruhu A

Okruh je také velmi používaný: 91 % gramaticky nebinárních osob alespoň jedno z okének otázky A1 označilo za jednu z preferovaných možností. Z dílčích možností v otázce A1 bylo nejčtenější stálé používání jednoho rodu i přes jeho nevýstižnost. To dobře koleruje s jednoduchostí použití možností z tohoto okruhu; nejjednodušším řešením je právě použití jednoho rodu bez ohledu na gramatickou nebinaritu.

O vlivu složitosti používání nebo zvyku se v možnosti *Jiné...* v otázce A1 vyskytly tyto textové vstupy:

- /označeno¹² 1/ Používám ženský-čistě ze zvyku /nebinární; GN/
- Mluvím-li o sobě, snažím se vyhýbat užívání rodu obecně. Pokud to nelze, volím jakožto afab¹³ člověk ženský rod, i když to pro mne není komfortní. Na tom, jaký rod pro mne používají ostatní, mi příliš nezáleží. /nebinární; GN/
- S pár kamarády zkouším mužský rod, s většinou lidí zatím ženský, sní jedno mne zatím neuspokojuje zcela. Je možné, že kdybych v mužském rodě mluvil od narození, byla by to má preferovaná varianta, ale tím, že stále používám i ženský, mi přijde těžké si na mužský zvyknout /nebinární; GN/

Jak je vidět v hlavičce grafu 20, velká četnost se také objevila u možnosti používat rod v závislosti na situaci, o které se zmiňuje poslední ze vstupů. Opovídací měli označením této možnosti nejspíš nejčastěji na mysli, že střídají rody v závislosti na přijetí jejich identity prostředím a v závislosti na tom, zda v něm „jsou out“. I tak mne ovšem překvapilo, že tuto možnost sestavenou na základě citovaného rozlišování „učitelky“ od „hospodského hovada“ označila přibližně třetina gramaticky nebinárních lidí z mého vzorku. Ke střídání se gramaticky nebinární odpovídající vyjádřili následujícími vstupy:

¹²Čísla v lomených závorkách označují ostatní možnosti zvolené v otázce A1.

¹³Zkratka označuje ženské pohlaví připsané při narození, z anglického *assigned female at birth* [20].

- Střídám rod podle skupiny lidí, se kterou jsem, jako určitý *kompromis* kvůli chybějícímu neutrálnímu rodu pro lidi v češtině (přítomný neutrální rod má špatné konotace). Pokud jsem v absolutně cizím prostředí tak se snažím mluvit tak, že rod použít nemusím. /agender; GN/
- /označeno 1, 4/ Vystupuji maskulinně, ale v soukromí rody střídám /trans-maskulinní, nebinární, Polygender; GN/
- /označeno 1, 5/ Většinou používám ona/její ale v situacích a prostředích kde jsem komfortní rody střídám včetně středního rodu /agender; GN/
- /označeno 1, 2, 3/ Rody používám u každého jinak, záleží s kým se zrovna bavím (např.: s rodinou, přáteli,...) /nebinární; GN/
- /označeno 1, 3/ tyto dvě varianty, každou v jiném prostředí /transmaskulinní, nebinární; GN/

Práci se střídáním rodů zmiňuje i už jednou citovaný textový vstup z otázky I-8.

- /I-8/ jazykové prostředky náležící "druhému" genderu mi nevadí, pokud nejsou záměrně mířeny proti mně - naopak je často záměrně používám, abych svůj projev vzdálil binárním genderovým rolím /trans muž (FtM), muž, nebinární, agender, genderfluid, pro upřesnění - jsem genderfluid ve smyslu jednoho genderu, jehož intenzita se pohybuje mezi 100% (binární muž) a 0% (agender), ale většinou blíž ke 100%; za FtM a nebinární osobu se považuji trvale; GB; mužský rod/

Také se objevily vstupy dokládající střídání rodů včetně středního rodu nebo použití množného čísla.

- stále používám jenom jeden rod /nebinární; GN/
- střídám dva rody-mužský a střední /trans* člověk; GN/
- Střídám mužský a střední rod, nevyhýbám se ani "oni" v jednotném čísle /nebinární; GN/
- střídám mužský rod s používáním zájmena oni /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, muž, nebinární; GN/

Dále se objevily tyto vstupy, z nichž jeden dokonce dokumentuje používání později popisovaného řešení „bylx“.

- /označeno 4/ Pokud komunikuji psanou formou a používám genderově zabarvená slovesa, používám občas příponu -x (př. Byl/byla=bylx)
- Čas od času sklídit jinou plodinu než je obilovina /sklízecí samohybná mlatička E512 /
- Ještě v tom nemám jasno /nebinární, agender; GN/ /genderfluid; GN/

Přestože se v otázce A4 neobjevila příliš důrazná shoda na tom, že by bylo možné střídáním rodů nebo jinou strategií dosáhnout uspokojivého vystižení genderové identity gramaticky nebinárních osob, je možné se na základě těchto úvah domnívat, že je průběžné střídání gramatických rodů často používáno, málokdy považováno za urážlivé nebo nepříjemné a především nezřídka vnímáno jako vystoupení z binarity či odpoutání se od stereotypů. Navíc můžeme z otázky A1 a citovaného zdroje odhadovat, že nejsou vzácností ani kreativní způsoby práce s gramatickým rodem v češtině.

3.5.5 Střední rod (B)

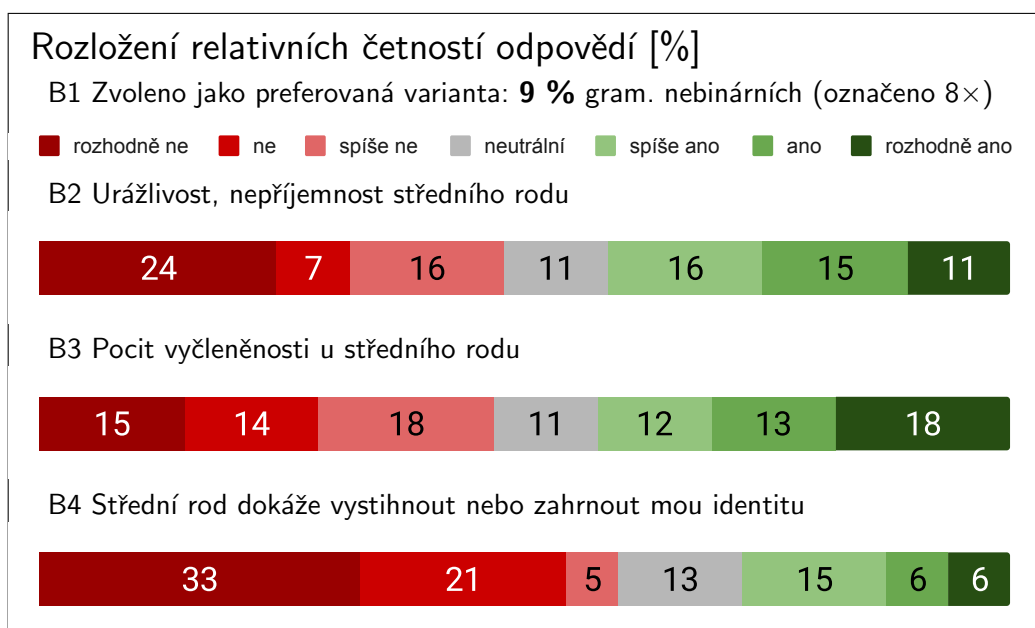
Vymezení českého středního gramatického rodu by mělo být jasné.

Střední rod

Otázky v této sekci se vztahují na použití českého středního gramatického rodu.

Příklady: „Alex šlo nakoupit.“ „Jsi moc hezké!“ „Alex je vlídné, hezké, upovídané. Rádo si píše po internetu.“ „Mám tě rádo!“

U středního rodu jsem k základním otázkám žádnou nepřidal ani jsem neumožnil používání středního rodu blíže specifikovat jako u střídání mužského a ženského rodu – otázka B1 obsahovala jen jednu možnost.

Graf 21: Výsledky jednotlivých otázek u okruhu B

Střední rod je nejméně používaným řešením, což je nejspíš možné spojit i s „negativními konotacemi“ středního rodu; totiž s tím, že je nejčastěji používán jen pro neživé předměty a nebo v urážlivých větách jako „Ono se nám to zlobí!“ Výhodou středního rodu je na druhou stranu skutečnost, že je v češtině zaveden, nemusel by vyžadovat tolik cviku a je každému mluvčímu znám.

Přestože bývá často zmiňováno, že má střední rod negativní vyznění (zmínil to i v předchozím okruhu citovaný textový vstup), neukázaly otázky B2 a B3 příliš silnou vyhraněnost nebo silně převažující shodu – u obou není příliš velký rozdíl mezi četnostmi souhlasných a nesouhlasných hodnocení. Nutno ovšem dodat, že v porovnání s ostatními variantami dopadl střední rod v obou oblastech jednoznačně nejhůře.

V otázce B4 střední rod kupodivu nezískal dobré hodnocení ani z hlediska schopnosti významově zahrnout gramaticky nebinární genderové identity – opět dopadl nejhůře ze všech možností – a to přesto, že mi není známo, že by střední rod sám o sobě nesl jakékoliv maskulinní, nebo feminní významové

zabarvení.

Použití středního rodu může být vnímáno jako nedostatečně neutrální kvůli jeho podobnosti s mužským rodem. Sice rozlišíme *ono je krásné* od *on/ona je krásný/á*, ale ve většině ostatních pádů se dostáváme ke shodě s mužským rodem: *bez něho, krásného Alex; k němu, ke krásnému Alex; o něm, krásném Alex; s ním, krásným Alex* jen v akuzativu je možné použít alespoň knižní¹⁴ tvar *vidím je*. Dalším vysvětlením by mohlo být, že dotazovaní do této otázky promítli jeho nepoužívanost ve spojení s osobami – sice je neuráží, protože jde o genderově neutrální variantu, ale významově je nezahrnuje, protože nejde o běžné označení pro lidskou osobu. S tím souvisí, že otázka B4 směřuje spíše na to, zda by gramaticky nebinárním bylo nepřijemné, kdyby někdo (jednorázově) použil střední rod na ně – což je něco jiného, než zda by jim bylo příjemné jej dlouhodobě používat a zda se jim zdá, že jde o přiléhavé označení.

3.5.6 Množné číslo, onikání (C)

Dalším jazykovým řešením, které mi bylo známo, bylo použití českého množného čísla. To je možné použít jak při mluvení o sobě, oslovování ostatních, kdy jde vlastně o české onikání, které se kdysi podobně jako v němčině běžně používalo.

S množným číslem je možné pracovat více způsoby, jak dokládají ukázky.

Množné číslo, onikání

Otázky v této sekci se vztahují na použití českých mluvnických kategorií množného čísla, v jeho různých osobách.

Příklady: „Alex šli nakoupit“ „Jsi moc hezcí!“ „Jste moc hezcí!“ (na jednoho člověka) „Nepodali bys/byste mi prosím nůžky?“ „Já bych šli raději do kina než do aquaparku.“ „My nejsme tak rychlí jako ty.“ (mluvím jen o sobě)

¹⁴Dle Akademické gramatiky spisovné češtiny [25].

Připojil jsem otázku zaměřující se na jeden z rozdílů mezi angličtinou a češtinou, případně na problematiku generického maskulina.

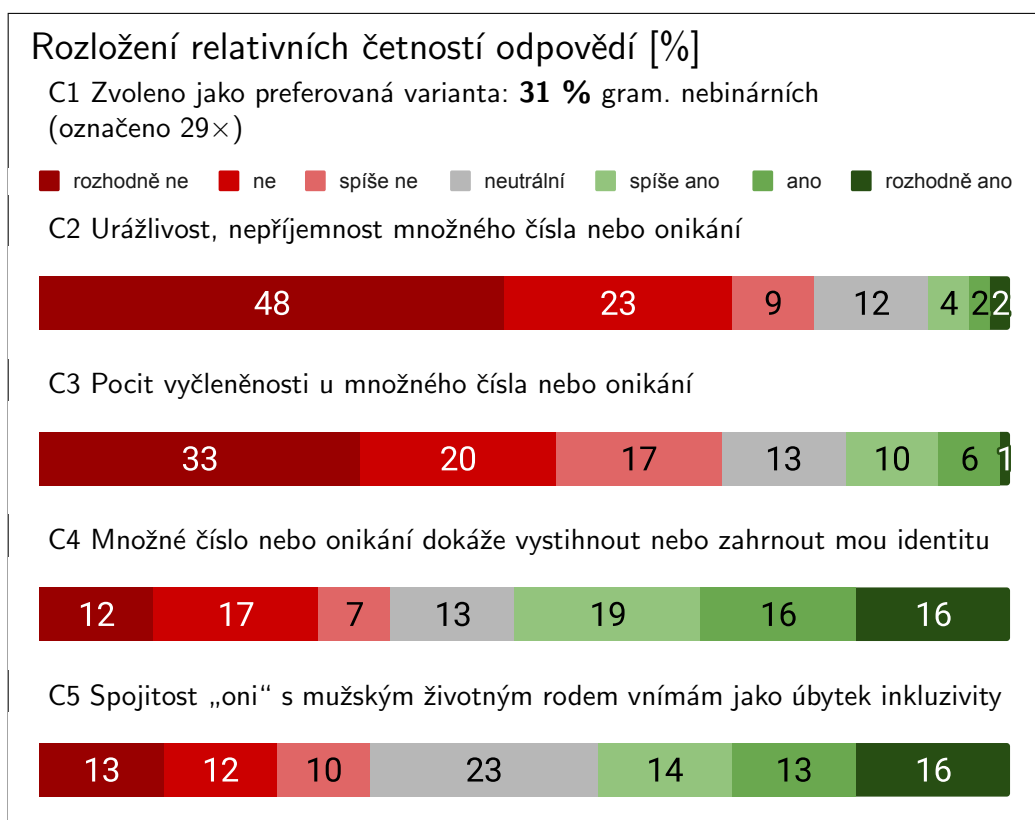
C5 Spojitost zájmena „oni“ s mužským životným rodem v množném* čísle vnímám jako úbytek genderové inkluзивity.

Na rozdíl od anglického „they“ totiž vyjadřuje čeština gramatický rod i ve třetí osobě množného čísla:

„Ony (ženy) běžely.“ × „Ony (hrady) běžely.“ × „Ona (kuřata) běžela.“ × „Oni (muži) běželi.“ × „Oni (všichni) běželi.“

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne rozhodně ano

Varianta použití českého množného čísla není ve srovnání s ostatními možnostmi používána příliš často, stále ale převyšuje střední rod. Celkově nedopadla hodnocení vůbec negativně – množné číslo označilo za spíše až rozhodně urážlivé jen 8 % dotazovaných. Množné číslo také dopadlo ve srovnání s ostatními velmi dobře z hlediska schopnosti zahrnout genderové identity gramaticky nebinárních – asi polovina dotazovaných označila v C4 některou ze souhlasných možností. Přestože je to ovšem v porovnání s ostatními okruhy dobrý výsledek, ani tak není nijak zvlášť jednoznačný; polovina dotazovaných neví nebo s výrokiem nesouhlasí.

Graf 22: Výsledky jednotlivých otázek u okruhu C

Návaznost na historické onikání může být důvodem pro neutralitu onikání (jde o běžný, jen zastaralý jazykový prostředek) nebo možná i pohodlnější osvojování; ale může také naopak být důvodem pro zesměšňující zabarvení vzhledem k jeho zastaralosti nebo ke spojitosti s židovskými anekdotami. Množné číslo je také běžnou gramatickou kategorií, kterou není složité používat; kombinování množného čísla s jednotným je už ale opět trochu novým a ne všeobecně známým jazykovým prvkem.

Použití množného čísla by mělo být ostatním známo také z anglického prostředí, kde se používá anglické *they*. Právě rozšířenost používání tohoto řešení v anglickém prostředí, které je mnohým trans* lidem dobře známé¹⁵, by mohla být vodítkem k používání jeho obdoby v češtině.

¹⁵Zachycuje to i časté používání angličtiny v textových vstupech, jež zmiňuji na str. 59.

Mezi angličtinou a češtinou však existuje několik rozdílů. Jednak je zde více prostoru pro kombinování množného čísla s jednotným (*Saša jde dnes do školy veselí a odpočatí*), dále pak spojitost zájmena oni s mužským žitvým rodem, rozlišování *oni, ony, ona* a shoda podmětu s přísudkem.

Je ovšem nutné podotknout, že se problém tvrdého a měkkého i projeví pouze v mluvené řeči – v psané je pak možné na problém použít grafická řešení jako *šli*y* nebo *šlyj*. Je navíc možné, že budou někteří gramaticky binární lidé generické maskulinum využívat schválně jako neutrální variantu, čemuž by mohla nasvědčovat i širší přijatelnost mužského rodu a složení mého vzorku (str. 75, 85).

I tak označilo o něco málo více gramaticky nebinárních v otázce C5 některou ze souhlasných reakcí, trans* lidem z mého vzorku tedy na tomto problému často záleží. Rozdíl nicméně není nijak zvlášť dramatický a 23 % odpovědí bylo neutrálních.

K použití množného čísla se objevil také jeden textový vstup, který popisoval, že záleží na tom, jak přesně se s množným číslem v češtině pracuje, a že jim v dotazníku toto rozlišení chybí:

- /IV Zpětná vazba/ je pro mne hodně důležité rozlišit mezi používáním zájmena oni v jednotném čísle (které používám) a použitím množného čísla (které mi naopak je vyloženě nepříjemné, vyvolává ve mně pocit, že jsem byl proti své vůli postaveni do nadřazené pozice). mrzí mne, že to dotazník nezohlednil. /označené preferované varianty: A1 střídám mužský rod s používáním zájmena oni; C1; D1 grafická řešení, mluvení bez gram. rodu/ /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, muž, nebinární; GN/

3.5.7 Grafická řešení, vypouštění koncovek (D)

Následující okruh jazykových řešení se věnoval metodám již běžně používaným při psaní genderově inkluzivních nebo gender nevyjadřujících textů, například v administrativním prostředí.

Do tohoto okruhu jsem také zařadil případnou snahu se gramatickému rodu v českých větách jednoduše vyhnout. Nevěnoval jsem jí vlastní sekci, protože jsem předpokládal, že se vzhledem k omezením, která přináší, v praxi příliš používat nebude.

Grafická řešení, vypouštění koncovek apod.

Otázky v této sekci se týkají grafického řešení rozdílu mezi tvarem pro ženský a mužský rod prostřednictvím hvězdičky, lomítka a podobně. V rovině mluvené řeči sem spadá snaha vyslovovat koncovky méně hlasitě, nejednoznačně a podobně.

Příklady: „Uvařil/a oběd.“ „To bys byl*a moc hodný*á.“ „Rádi*y bychom ti pomohli*y.“ „Hledáme stážist/k/u.“

Spadá sem i varianta „bylx“, pokud význam písmene x vnímáte jako grafické řešení (třeba význam křížku, či „doplň si co chceš“) a ne jako novou gramatickou kategorii.

Případná snaha sestavovat věty tak, aby nikde neobsahovaly gramatický rod, sem také spadá.

Zajímavým problémem je tvar *bylx*, u něž není zřejmé, zda jej považovat ještě za grafické řešení, nebo jej už přesunout do sekce experimentálních gramatických kategorií. O jeho rozšíření jsem věděl především z doslechu; zmiňuje ji také [18]. Více se mu budu věnovat v příštím okruhu.

D1 Popsanou variantu mám zvolenu jako preferovanou (zaškrtněte všechna odpovídající pole).

- v psané řeči grafická řešení (byl*y, krásný/á, ...)
- v mluvené řeči vypouštění či nezřetelné vyslovování koncovek apod.
- preferuji variantu sestavování vět tak, aby neobsahovaly gramatický rod

Kromě obvyklých otázek jsem v této sekci přiřadil otázku reagující na

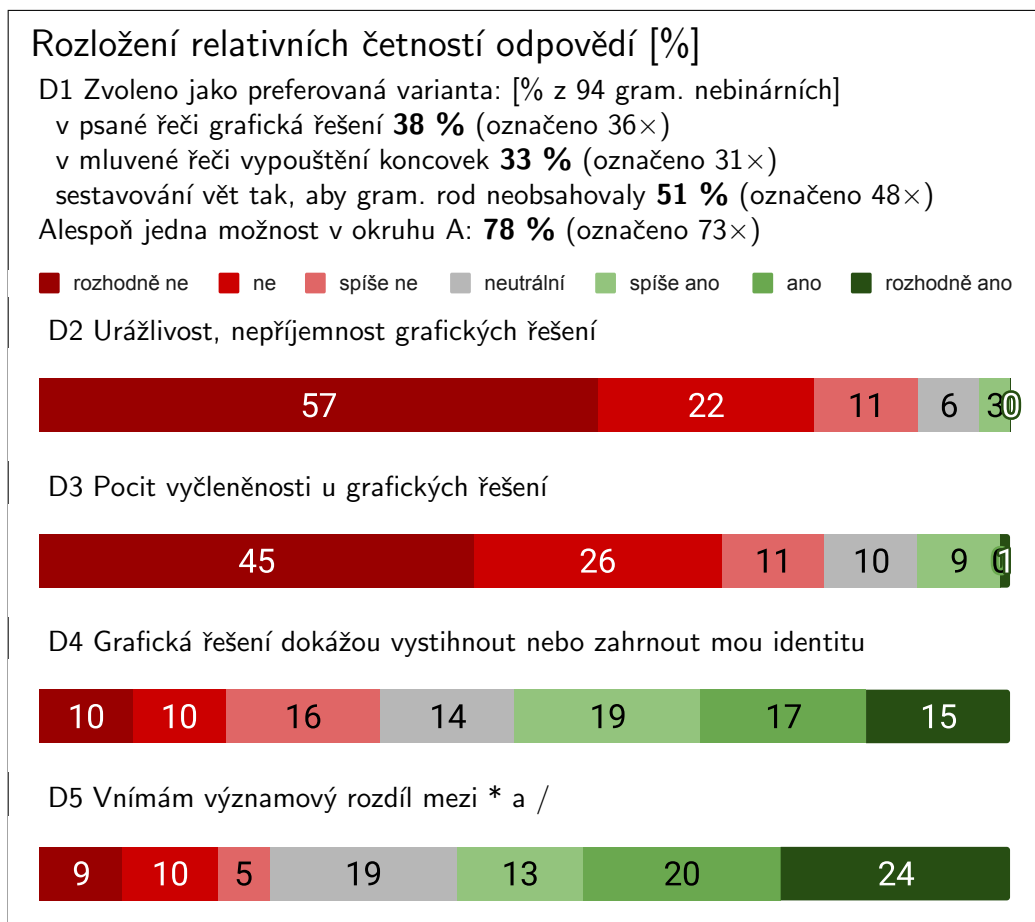
vyjádření internetové jazykové poradny ÚJČ [26], která popisuje možný významový rozdíl mezi asteriskem (hvězdičkou) a lomítkem.

D5 Mezi použitím znamének asterisk * a lomítko / vnímám významový rozdíl.

Někdy se uvádí, že lomítko vyjadřuje výběr ze dvou variant, zatímco hvězdička připouští spektrum.

Příklad: rád/a × rád*a

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne rozhodně ano

Graf 23: Výsledky jednotlivých otázek u okruhu D

Grafická řešení jsou velmi používanou a především velmi přijímanou možností – v porovnání s ostatními měl tento okruh nejméně souhlasných reakcí u výroku o urážlivosti, stejně je tomu u výroku o pocitu vyčleněnosti. Negativní výsledek se neobjevil ani u hodnocení významového zahrnutí gramaticky nebinárních osob.

Gramatické kategorie mají tu výhodu, že jsou pro dosažení genderové neutrality běžně používány i bez spojení s trans* lidmi, a to nejen v textech usilujících o jazykovou inkluzivitu z hlediska obou (binárních) pohlaví, ale i například v administrativním a podobném prostředí; zkrátka v situacích, kdy se chceme nebo potřebujeme rodu vyhnout.

Naopak nevýhodou tohoto okruhu je obtížná vyslovitelnost. Možná by ovšem bylo lépe říci, že nevýhodou tohoto okruhu je narušení plynulosti řeči či textu, protože podobně často jako používají lidé z mého vzorku grafická řešení v psané řeči, používají také jejich obdobu v řeči mluvené, a totiž vypouštění nebo nezřetelné vyslovování koncovek. Zdá se tedy, že nejde ani tolik o rozdíl mezi psaným a mluveným textem, jako spíš o prosté (alespoň mnou subjektivně vnímané) nepohodlí, které se při používání těchto a podobných řešení projevuje jak v mluveném, tak i v psaném jazyce.

Velmi hojně používají také možnost cíleného vyhýbání se gramatickému rodu v českých větách, o níž jsem se již dříve zmiňoval (sekce 3.5.3 str. 77).

Významový rozdíl mezi asteriskem a lomítkem vnímá mírná většina dotazovaných, nejde tedy o koncept (queer) veřejnosti zcela neznámý. Nutno také dodat, že nejde jen o návaznost na dřívější používání lomítka (případně na doporučení jazykovědců), ale i o jeho současné hojné používání v textech jednajících o trans* lidech – například právě spolek Trans*parent hvězdičkami vůbec nešetří, jak je patrné už z jeho názvu a z jím navrženého označení trans* člověk. Použití hvězdičky, která se dříve tímto způsobem tolik nepoužívala, pak totiž značí, že je pisatel textu patrně seznámen s queer tematikou, což nejen činí text inkluzivním pro všechny bez ohledu na jejich gender, ale také naznačuje, že pisatel právě na trans* menšinu při sestavování textu myslel.

Citované vyjádření jazykové poradny právě spojení s cílenou genderovou inkluzivitou a s LGBT+ problematikou také zmiňuje, dále uvádí, že se k nám hvězdička mohla dostat vlivem němčiny. Upozorňuje pak na problematiku psaní takových řešení a uvádí, že jak *student*ka*, tak *stutent/ka* bude patrně čteno stejně: „student nebo studentka“. Nakonec se poradna sděluje, že užití hvězdičky zatím není obvyklé a stále se pro signalizaci alternativ používá především lomítko, ale že se tento úzus může brzy změnit.

Jeden dotazovaný uvedl jiný způsob použití hvězdičky než je (z mého

pohledu) nejčastější a než o kterém mluví vyjádření jazykové poradny:

- /X-2/ (...) A mimochodem – správná varianta zápisu je byl* coby regulárně zapsaná nadmnožina. /muž; GB; mužský rod/

Citovaná práce [17] kromě používání lomítka a asterisku zmiňuje také používání podtržítka: „udělal_a“; spolkem Trans*parent navrhovaného znaku ý pro přičestí minulá: „šlý do města“ a dalších nových znaků jako třeba ä: „jsem připravenä“. Znak ä by mohl dokonce být čten jako hláska /æ/ (používaná např. v angličtině). Práce také zmiňuje používání symbolů ♂, ♀ a jejich nebinární obdoby¹⁶ ♂̂. Ty je možné používat v napojení na písmena genderově zabarvených slov, například použít ženský rod a na některá písmena (samohlásky) slov vyjadřujících rod připojit šipky jako ze symbolu ♂ nebo na ně napojit křížky z nebinárního symbolu: „dělälä“, „uvěďömil si“.

(Jako obdoba symbolů ♂ a ♀ se jinak také používá znak ♂♀ (Unicode U+26A7) coby „transgender symbol“ [28].)

Použití takových grafických úprav (překládaného) textu má podle citované práce znamenat „do not pay attention to the grammatical gender of the base, since there is way more underneath it“ (*nevěnujte pozornost gramatickému rodu základového slova, skrývá se toho pod ním mnohem víc*), nebinární symbol pak má říkat, co přesně se pod slovem skrývá.

3.5.8 Experimentální gramatické kategorie (E)

Touto sekci byli jako jedinou provedeni nejen gramaticky nebinární odpovídající, ale všichni.

Experimentální gramatické kategorie

Otázky v této sekci se vztahují na použití experimentálně či nadšenecky vytvořených mluvnických kategorií, zájmen či přechýlení některých podstatných jmen.

¹⁶Návrh tohoto symbolu je v [17] převzat z internetového zdroje [27].

Příklady: „One se zrovna dívá na film.“ „Oň běží závod.“ „Alex šle nakoupit“ „Mám tě ráde!“ „Jsi moc hezké!“ „Nepodale bys mi prosím nůžky?“

Pokud variantu „bylx“ vnímáte jako novou gramatickou kategorii, a ne jen grafické řešení po vzoru byl*a, spadá sem též.

Znamé experimentální gramatické kategorie jsem rozdělil do následujícího výčtu. O jednotlivých návrzích a jejich zmínkách v internetových zdrojích píše v kapitole Jazyková hra. Variantu *bylx* jsem znal především z doslechu; vědělo o ní několik mých známých nezávisle na sobě, takže jsem považoval za vhodné ji v otázkách také nabídnout. Zmiňuje se o ní nicméně také [18].

- One šle nakoupit.
- Oň je moc krásné!
- Onu byly včera večer doma.
- To bych bylx moc rád! (Vnímáno jako nová gram. kategorie.)
- Mám vytvořenou vlastní variantu.
- Jiné: _____

Odpovídající mohli v seznamu značit své preferované varianty, pokud preferují některou z experimentálních gramatických kategorií; vyjádřit se k tomu, o kterých z návrhů v seznamu vědí, že existují; a nakonec o kterých si myslí, že by je dokázali alespoň v omezené míře používat.

Dalšími otázkami vztahujícími se na experimentální gramatické kategorie celkově byly následující výroky:

E7 Pro mou vlastní potřebu by taková kategorie byla velkou pomocí.*

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

E8 Podpořil*a bych vznik takové gramatické kategorie. *

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne rozhodně ano

Zde se budu věnovat jen rozboru té části výsledků, kterou je možné porovnat s ostatními okruhy A až D. Grafy s výsledky otázek týkajících se povědomí o jednotlivých návrzích, stejně jako některé textové vstupy z této sekce formuláře, uvádím v kapitole Jazyková hra.

Experimentální gramatické kategorie se neukázaly být mým vzorkem přijímány příliš dobře. Jediný okruh, který získal více souhlasných hodnocení u výroků o urážlivosti a pocitu vyčlenění byl střední rod, stejně tak je střední rod jediný s ještě horší schopností významově zahrnout genderové identity gramaticky nebinárních dotazovaných.

Tato jazyková řešení mají spoustu očekávatelných nevýhod. Zcela nová a nezvyklá zájmena nebo koncovky musí působit zvláště, mohou být v textu nebo řeči rušivým aspektem nebo ještě více působit vyčleňujícím dojmem – jde o způsob označení osoby, který vyžaduje změnu dřívějších jazykových zvyklostí.

Také je možné očekávat, že u propracovanější sady zájmen nebo koncovek bude náročné osvojení jejího používání nebo vytvoření zvyku.

Na druhou stranu se ukázalo, že povědomí o těchto experimentálních gramatických kategoriích není malé a ani jejich preference není naprostou výjimkou. 76 % celého mého vzorku (tedy gramaticky binárních i nebinárních) uvedlo, že mají povědomí alespoň o jedné z experimentálních gramatických kategorií a 73 % uvedlo, že by byli alespoň jednu z experimentálních gramatických kategorií schopní alespoň v nějaké míře používat. Preferovanost tohoto řešení je pak mezi gramaticky nebinárními podobná jako u množného čísla a onikání. Navíc 45 % gramaticky nebinárních uvedlo, že by spíše až rozhodně byla ta-

ková gramatická kategorie pro jejich vlastní potřebu velkou pomocí. Nějaká část gramaticky nebinárních osob by tedy takové tvary používat chtěla.

V grafu 24 je možné pozorovat také rozdíly mezi gramaticky binárními a nebinárními. Velký rozdíl je v hodnocení urážlivosti a toho, zda by byla taková gramatická kategorie velkou pomocí, což je pochopitelné. Zajímavé ovšem je, že schopnost zahrnout něčí genderovou identitu nepřisuzují tomuto okruhu gramaticky binární osoby o moc menší, než gramaticky nebinární. To by mohlo i přes celkově nepříliš dobré hodnocení výroku E4 být jistým náznakem toho, že můj vzorek vnímá takové gramatické kategorie jako genderově inkluzivní vyjádření. Ostatně, to je zřejmě jeden z účelů, pro které tyto kategorie vůbec vznikají, a je možné, že v otázce E4 nakonec šlo (podobně jako uvažuji u středního rodu) spíše o celkovou otevřenost takovému jazykovému řešení („Tohle je/není pro mě.“); přičemž se zastánci takového jazykového experimentování vyskytují jak mezi gramaticky nebinárními, tak gramaticky binárními lidmi.

Pocit vyčleněnosti spojený s používáním nově vymyšlených slovních tvarů by mohl být převažující příčinou negativních hodnocení tohoto okruhu. Nasvědčuje tomu rozdíl v kladných hodnoceních výroků o urážlivosti a o pocitu vyčleněnosti – otázka E3 získala větší počet souhlasných odpovědí než E2. Z gramaticky binárních označilo v otázce II-21 33 dotazovaných experimentální gramatické kategorie jako jeden z nepříjemných jazykových prostředků v češtině, zatímco v otázce E2 zvolilo možnosti spíše až rozhodně ano jen 21 dotazovaných, teprve v otázce E3 jich bylo 32.

Rozložení relativních četností odpovědí [%]

E1 Zvoleno jako preferovaná varianta: [% z 94 gram. nebinárních]

One šle nakoupit. **11 %** (označeno 10×)

Oň je moc krásné! **2 %** (označeno 2×)

Onu byly včera večer doma. **1 %** (označeno 1×)

To bych bylx moc rád! **13 %** (označeno 12×)

Mám vytvořenou vlastní variantu. **1 %** (označeno 1×)

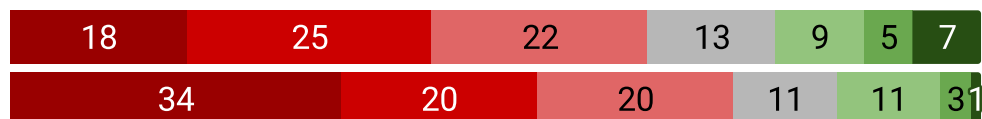
Alespoň jedna možnost v okruhu E: **27 %** (označeno 25×)

■ rozhodně ne ■ ne ■ spíše ne ■ neutrální ■ spíše ano ■ ano ■ rozhodně ano

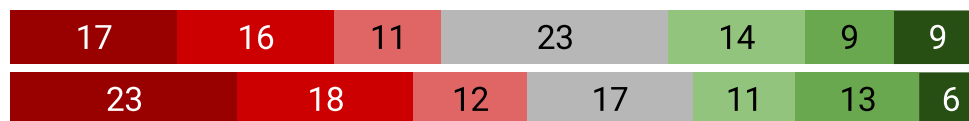
Horní pole: gramaticky binární

Spodní pole: gramaticky **nebinární**

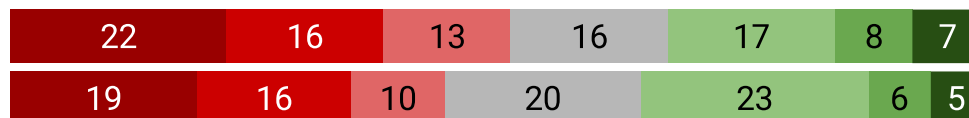
E2 Urážlivost, nepříjemnost experimentálních gramatických kategorií

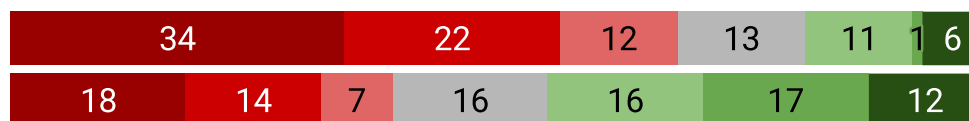
E3 Pocit vyčlenění u experimentálních gramatických kategorií

E4 Takové kategorie dokážou vystihnout nebo zahrnout mou identitu

E7 Pro mou vlastní potřebu by taková kategorie byla velkou pomocí.

E8 Podpořil*a bych vznik takové gramatické kategorie.

Graf 24: Výsledky jednotlivých otázek u okruhu E

Je také zajímavé si všimnout, že přestože většina vzorku nepovažuje takovou experimentální gramatickou kategorii za důležitou pro vlastní potřebu (byť mezi gramaticky nebinárními označilo 45 % spíše až rozhodně ano), významná shoda panuje na tom, že by vznik takové jazykové možnosti podpořili: Jen 5 gramaticky nebinárních a 9 gramaticky binárních osob v mém vzorku označilo v otázce E8 jednu z nesouhlasných odpovědí. To zapadá do celkového obrazu (popisovaného zejména v sekci 3.3) o přístupu častém mezi trans* lidmi z mého vzorku: jejich vlastní přístupy se liší, ale očekávají od ostatních respekt svých potřeb a jsou připraveni na oplátku respektovat jejich potřeby. To dokládají také následující textové vstupy v kolonkách *Jimé...* otázek E1, E5 a E6.

- /E6/ V jakémkoliv jenž mě daná osoba s níž komunikuji požádá /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- /E6/ Nedělá mi problém přijmout a naučit se používat jakoukoliv (i mně dosud neznámou) variantu. /nebinární, genderfluid; GB; ženský rod/
- /E6/ Jestli si osoba přeje, abych ji tak oslovoval*a tak se jakoukoliv z těchto variant a vic budu snažit používat /nebinární; GN/

3.6 Porovnání jednotlivých řešení

V této sekci nejprve uvedu a krátce okomentuji tytéž grafy jako v předchozích sekcích, jen seřazené do přehledů srovnávacích okruhy jazykových řešení A až E v jednotlivých charakteristikách daných otázkami (A)1 až (A)4.

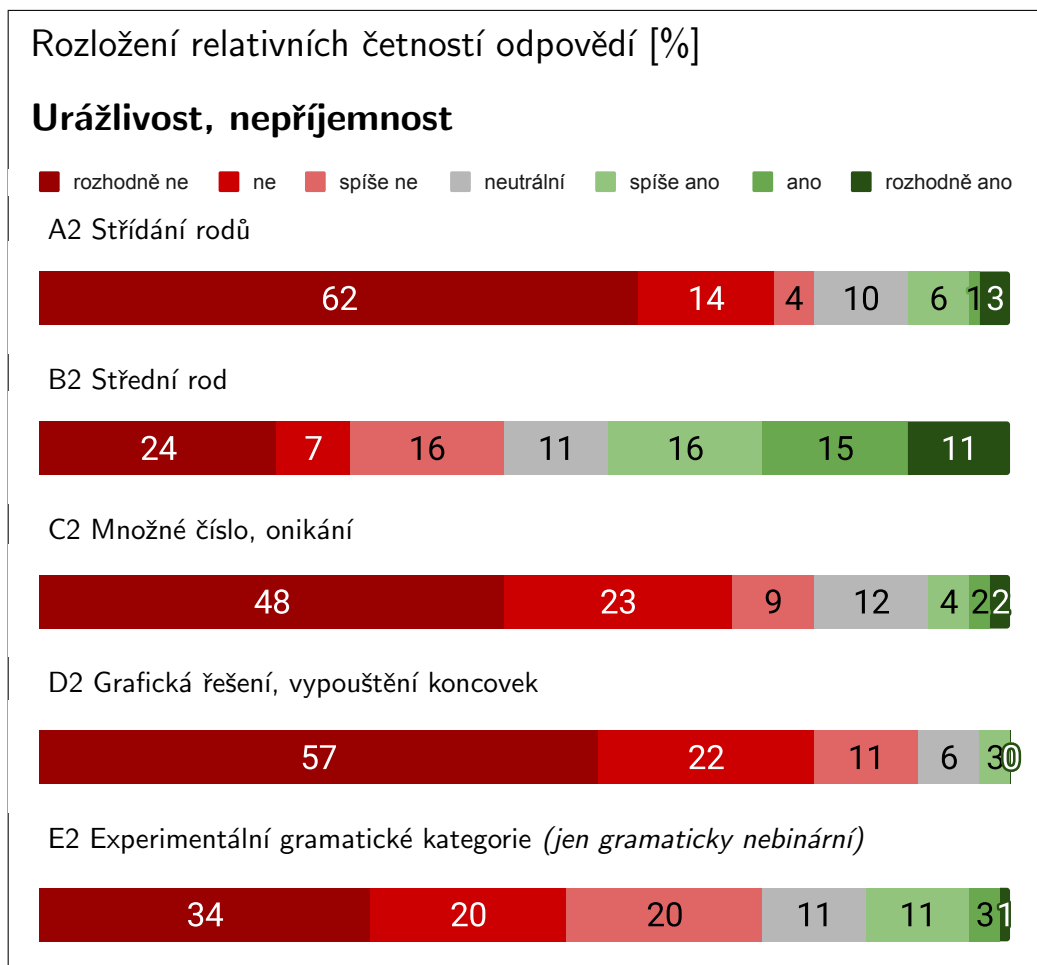
První z grafických přehledů se zabývá urážlivostí a nepříjemností jednotlivých okruhů. Nejmenší počet dotazovaných, kteří by řešení z daného okruhu vnímali jako urážlivé nebo jinak nepříjemné, se objevil u grafických řešení, kde se vyskytly pouze tři hodnocení *spíše ano* a žádná další souhlasná hodnocení; hned za tímto okruhem jsou možnosti střídání rodů nebo používání množného čísla. To vytváří dobrou koleraci s obvyklostí používání daných

jazykových možností mimo mluvení či psaní přímo o trans* nebo gramaticky nebinárních lidech.

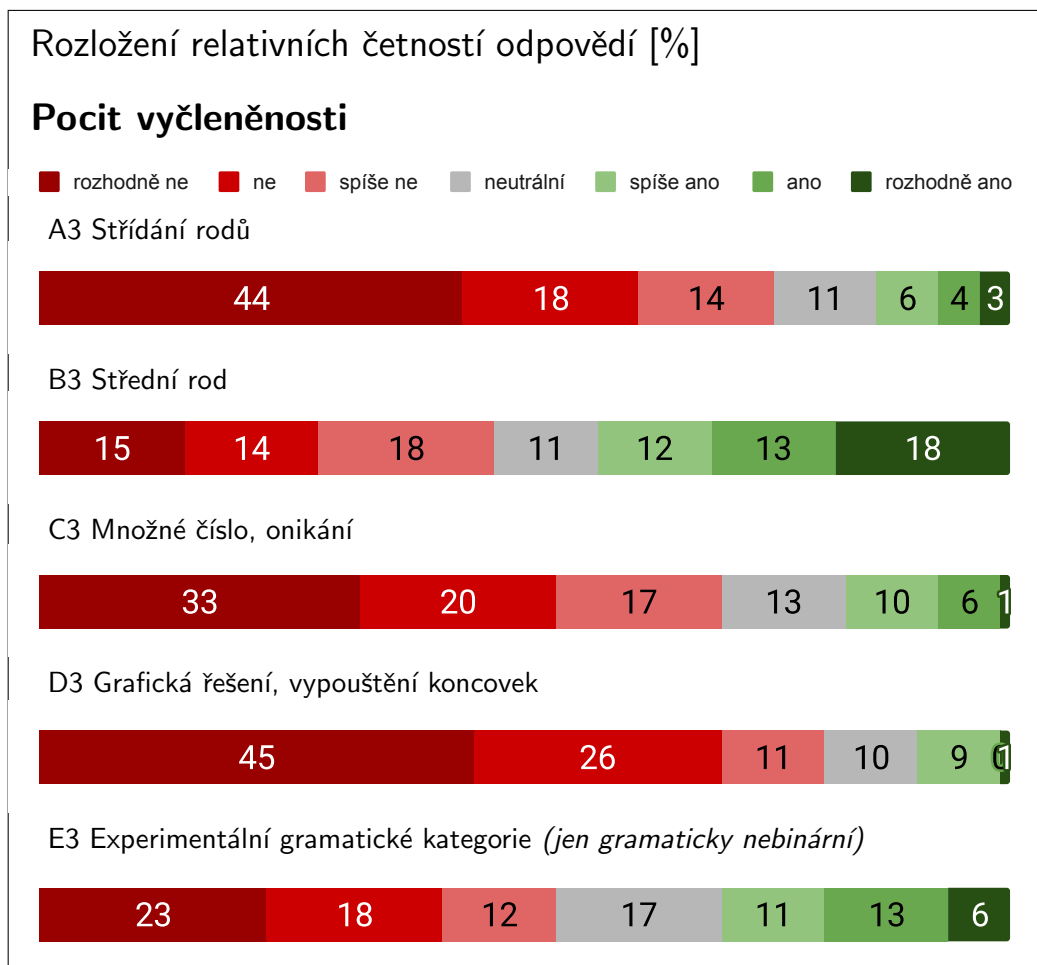
Horší hodnocení získaly experimentální gramatické kategorie, dost možná pro svou nezvyklost a s ní spojené výrazné poukazování na (gramatickou) nebinaritu, a vůbec nejhorší pak střední rod, který je zase spojený s používáním pro neživé objekty, zvířata a děti.

Přestože dopadl střední rod nejhůře, i tak na mne poměr 42 % souhlasných hodnocení ku 47 % nesouhlasných hodnocení nepůsobí zdaleka tak důrazně, jak by se u urážlivosti něčeho, co se používá v urážkách typu „Ono se to vzteká!“, dalo čekat. Možným vysvětlením je, že střední gramatický rod může být alespoň nějakým, byť třeba ne vhodným, pokusem o respektování něčí gramatické nebinarity; tedy něčím, co je přecejenom lepší, než někoho záměrně oslovovat špatně. Nemám ovšem textové vyjádření nikoho z odpovídajících, které by tento přístup dokládalo.

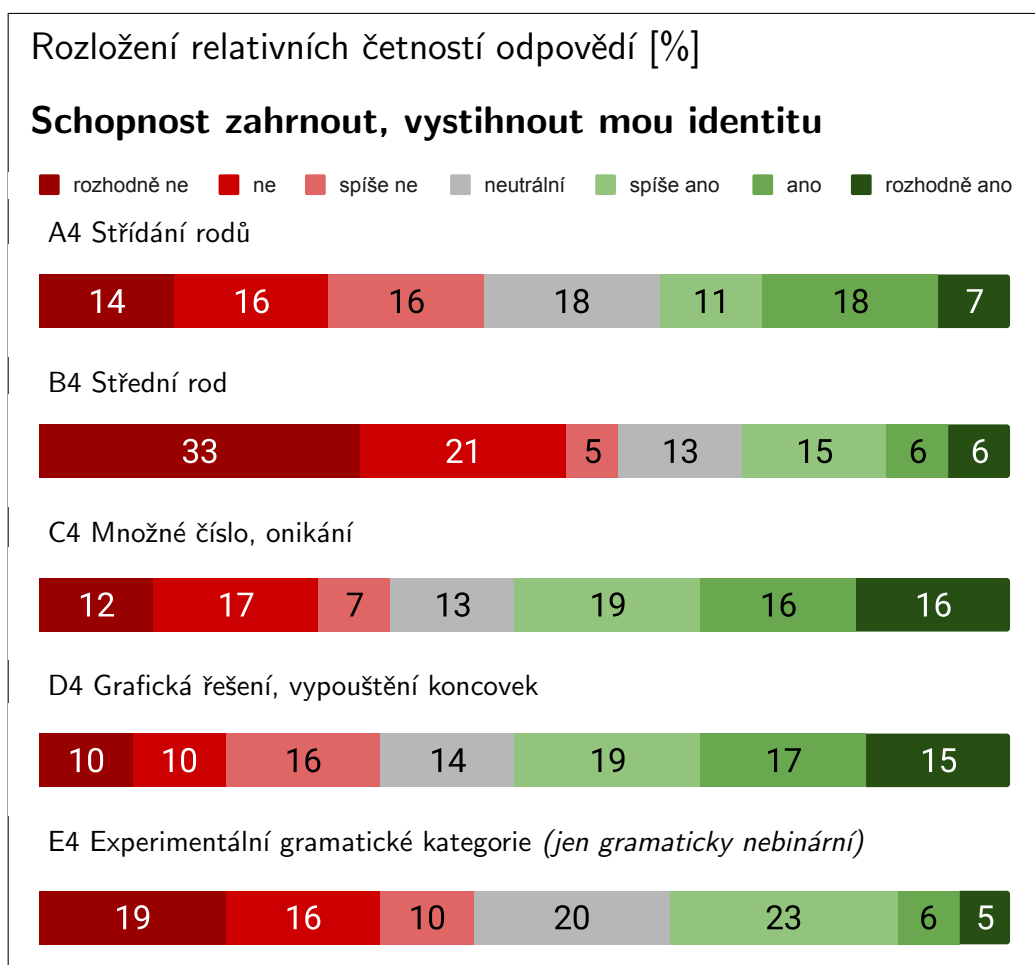
Porovnání pocitu vyčleněnosti napříč jednotlivými okruhy by dopadlo velmi podobně jako urážlivost a nepřijemnost obecně.

Graf 25: Porovnání urážlivosti a nepříjemnosti u jednotlivých okruhů

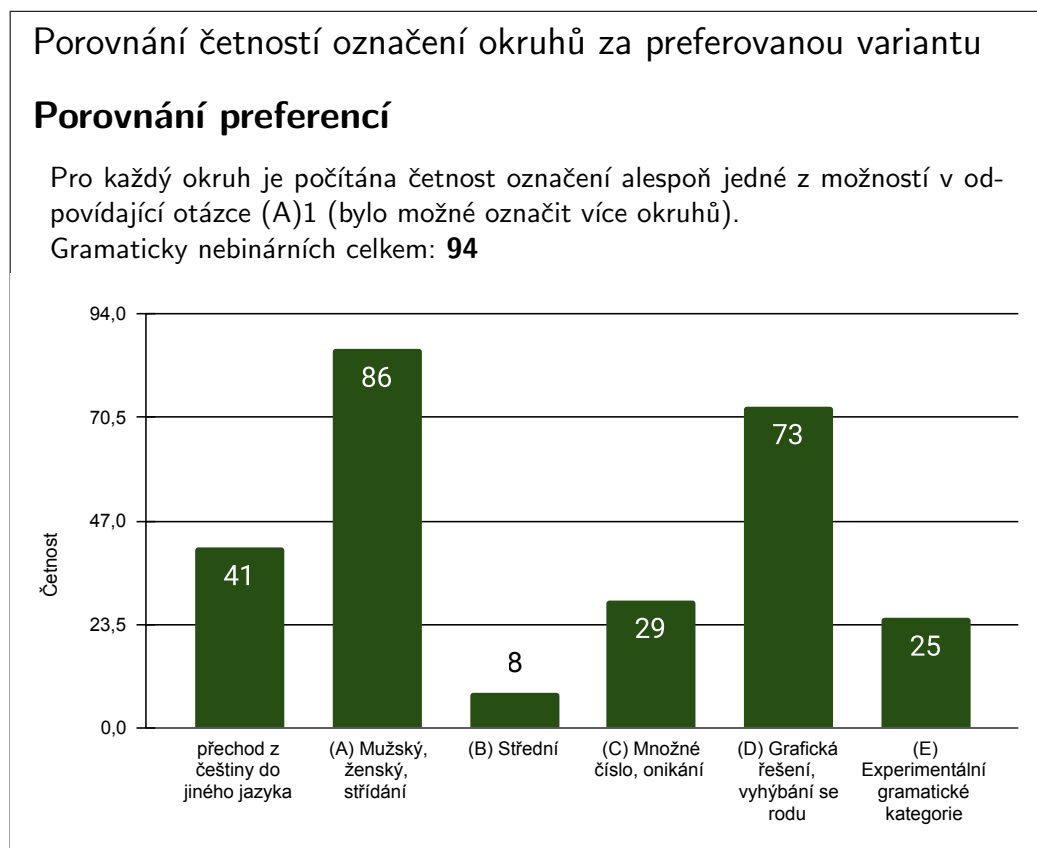
Graf 26: Porovnání pocitů vyčlenění a abnormality u jednotlivých okruhů

Graf 27: Porovnání možnosti zahrnout nebo vystihnout identitu u jednotlivých okruhů

Ve schopnosti zahrnout genderové identity gramaticky nebinárních osob z mého vzorku už dopadla hodnocení výroků v otázkách číslem 4 o něco jinak. Je možné sledovat, že jsou četnosti mezi jednotlivá hodnocení ze stupnice rozložena o něco vyrovnaněji; vnímání schopnosti zahrnout něčí genderovou identitu různými jazykovými prostředky se tedy člověk od člověka liší více – což je pochopitelné jednak pro menší jednoznačnost této jazykové charakteristiky jednotlivých možností (urážlivost slov nejspíš lidé obecně váží častěji než jejich přesné genderové zabarvení), a jednak pro individuálnost genderové identity, kterou má každý z mého vzorku trochu jinou.

Nejlépe v této charakteristice dopadly okruhy C a D. V nich některé z kladných hodnocení výroku zvolilo dokonce mírně více než 50 % gramaticky nebinárních odpovídajících. Za nimi pak stojí střídání rodů a okruh E. Nejhůře opět dopadl střední rod – o možných příčinách jeho malé inkuzitivity jsem mluvil v jemu věnované sekci.

Graf 28: Porovnání počtů odpovídajících, kteří označili jednotlivé varianty jako preferované

Pokud se podíváme do porovnání četností používání řešení z jednotlivých okruhů, zjistíme, že se opět velmi podobá porovnání urážlivosti. Do grafu jsem zahrnul také možnost označit preferování přechodu z češtiny do jiného jazyka (poskytnutou v otázce X-1), která ve formuláři více zkoumána nebyla. Ta převyšuje možnost používání množného čísla, experimentoválních gramatických kategorií i středního rodu.

Na grafu je také možné sledovat, že často označovali gramaticky nebinární dotazovaní více možností jako svou preferovanou: průměrně bylo jedním gramaticky nebinárním člověkem označeno 2,8 okruhu (včetně možnosti X-1, bez rozlišení možností v jednotlivých okruzích). Na tom se pravděpodobně podílela i podoba formuláře: místo jedné otázky umožňující výběr jazykového řešení byla dotazovaným předkládána postupně všechna možná řešení a u každého položena otázka, zda je řešení preferováno. I tak je ovšem výsledek možné vyložit jako projev toho, že nejsou gramaticky nebinární lidé z mého vzorku uzavřeni používání jiných řešení než jednoho jediného preferovaného.

V otázce X-2 umožňující charakterizovat vlastní návrh se žádný složitější popis jazykového řešení nezapadajícího do žádného z okruhů nevyskytl, objevily se však tyto textové vstupy:

- *chci akorat dodat ze v cestine je mi sice komfortni muzsky rod, ale v anglictine pouzivam they/them /nebinární; GB, mužský rod/
- Místo např. rád/a či rád*a preferuji rádx. X na konci. /nebinární; GN/
- používám jakékoliv pronouns, v češtině jsem radši když mě lidé oslovují / sám sebe oslovuji mužským nebo ženským rodem. v angličtině je mi nejpříjemnější they /nebinární; GN/
- ten německy zázrak /sklízecí samohybná mlatička E512 ; GN/
- x /transmaskulinní, nebinární; GN/
- Zatím si nejsem jistx /nebinární, agender; GN/

Několikrát se objevila možnost *bylx*, první výpověď dokumentuje další případ člověka, který je sice gramaticky binární, ale gramatická neutralita v angličtině je mu příjemná.

Kapitola 4

Celkové vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření

Tato kapitola shrne výsledky uskutečněného dotazníkového šetření, uvedené podrobněji v předchozí kapitole, a provede nad nimi diskusi.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 193 lidí se širokým spektrem genderových identit, z nichž 94 se v otázce II-13 označilo za gramaticky nebinární. Gramatická binarita se pochopitelně obvykle shoduje s genderovou, podařilo se mi ovšem v několika případech zachytit jednak případy osob, které svou genderovou identitu charakterizovaly jen binárními označeními a přitom ji podle nich není možné vystihnout mužským ani ženským rodem, a jednak případy osob, jejichž genderová identita binární není, ale je možné ji jedním ze dvou gramatických rodů popsat.

V sekci zabývající se důležitostí jednotlivých jazykových prostředků, jimiž čeština může vyjadřovat gender, přisoudily osoby z mého vzorku nejvyšší hodnocení těm prostředkům, které vyjadřují gender přímo, to jest vlastnímu jménu, gramatickému rodu a obecným jménům používaným pro člověka; s nižším hodnocením se setkaly genderově zabarvené přívlastky a nejnižším idiomy a rozdíl mezi hrubým a zjemněným vyjadřováním.

Podařilo se také doložit, že gramaticky nebinární přikládají jazyku mírně

nižší důležitost, ovšem především v oblastech, v nichž jim čeština neposkytuje dostatek jazykových prostředků – tedy v oblasti gramatického rodu. Naopak obecným jménům, v jejichž případě jde použít neutrální pojmenování jako *člověk* nebo *osoba*, přisoudili gramaticky nebinární důležitost přibližně stejnou nebo mírně vyšší.

Souvislost struktury jazyka s jeho vnímáním dokládají i některé získané textové vstupy.

Jazyk celkově je považován za důležitý prostředek vyjadřování něčí genderové identity, a to jak gramaticky binárních, tak gramaticky nebinárních osob. Jak dokládají otázky i textové vstupy ve druhé sekci, na jazyce záleží dotazovaným jako na prostředku vyjadřování vlastní identity – možnost mluvit o sobě ve vhodném rodě nebo vhodnými prostředky je pro mnohé důležitá, několik textových vstupů ji spojilo se silnými emocemi. Jazyk pro někoho může dále být prostředkem, jímž lze pojmout gender bez odkazů na stereotypy nebo kterým je možné se oddálit binárním genderovým rolím; pro někoho byl jazyk důležitým vodítkem při zkoumání a objevování vlastní genderové identity a někteří lidé pozorování něčí práce s jazykem využijí i při chápání genderové identity ostatních. Většina zkoumaných jevů je nicméně velmi individuální.

Jedna z nejsilnějších shod ovšem i přes obecnou individualitu panuje v tom, že je jazyk důležitý pro pocit přijetí něčí identity okolím a že je vhodné respektovat něčí individuální potřeby a přání. Přestože pro gramaticky binární osoby na rozdíl od nebinárních často existuje „správný“ gramatický rod a ten „špatný“, který může být nepříjemný, v otázce důležitosti jazyka, jímž gender vyjadřujeme každou chvíli, pro pocit přijetí nějakým prostředím byl rozdíl mezi oběma skupinami jen nepatrný. Několik textových vstupů také zmínilo rozdíl mezi záměrným a nezáměrným použitím nevhodných jazykových prostředků, byť by nebylo dobré z toho vyvozovat, že třeba nesprávný gramatický rod nemůže bez špatného úmyslu být nepříjemný.

Textové vstupy dokládaly předpoklad položený při navrhování formuláře,

totiž že trans* lidé už nad jazykem nějakou dobu přemýšleli, stejně jako nad svou genderovou identitou. Ve výpovědích v upřesňujících otázkách se objevují zmínky o minulém nebo probíhajícím objevování vlastní identity, o hledání komfortu v jazyce, laické úvahy nad strukturou češtiny nebo třeba nad generickým maskulinem. Skutečnost, že většina (69 %) mého vzorku podle odpovědí na otázku II-9 má nebo chce mít vybranou preferovanou variantu, naznačuje, že mezi trans* lidmi je časté zabývat se tím, které jazykové prostředky člověku jsou a které nejsou příjemné, a mít odpověď na otázku, jak si člověk přeje být oslovován.

Především většina gramaticky nebinárních (66 %), ale i část gramaticky binárních (43 %), se ovšem dle otázky II-10 setkává s tím, že jejich preferovaná varianta není používána ve všech prostředích, v nichž by to bylo důležité. Často se objevují případy, v nichž nějaký trans* člověk v různých prostředích používá různé jazykové prostředky, nebo dokonce vystupuje jako jiný gender. Komunikace komfortních jazykových prostředků je spjata s obecným přijetím menšinových genderových identit. V případě osobního seznamování považuje jen asi 5 % gramaticky binárních i nebinárních za nevhodnou otázku, jak si přejí být oslovováni; v případě neosobních komunikačních situací už je to 14 %. Zejména v případě gramaticky nebinárních lidí pak hraje roli i skutečnost, že může být mnohdy složité něčí preferovanou variantu vysvětlit nebo se naučit používat.

Palčivost jazykového problému odpovídající v žádné otázce přímo nehodnotili, nepohodlí, které mnozí trans* lidé musí v češtině zažívat, dokumentuje mnoho nepřímých výsledků. Již jsem zmínil komplikovanost mnohých komunikačních situací, dále se objevilo 64 % gramaticky nebinárních, kteří rozhodně nebo spíše často přechází do jiného jazyka, 80 % pak označilo angličtinu jako jazyk, v němž se cítí komfortněji; o větším pohodlí v angličtině se vyskytla dokonce i zmínka mezi gramaticky binárními. Jiná otázka dotazníkového šetření pak ukazuje, že se 86 % gramaticky nebinárních někdy opravdu pokoušelo naučit se formulovat věty tak, aby gramatický rod nevy-

jadřovaly, a že toto číslo není o mnoho menší ani u gramaticky binárních: 79 %. V textovém vstupu umožňujícím vyzkoušet si nebo předvést možnost nepoužívat gramatický rod se objevilo i několik popisů předpřipravených strategií umožňujících něčeho takového docílit.

Z okruhů řešení, která mohou gramaticky nebinární lidé v češtině použít, se jako nejčastější ukázala možnost setrvání u mužského a ženského gramatického rodu – používáním jednoho i přes jeho nevýstižnost, a především střídáním rodů, které může být jak nahodilé, tak svázané se skupinou lidí či snad i charakterem komunikační situace nebo jiným způsobem kreativně využité. Další často používanou variantou jsou grafická řešení, která se ukázala být i nejméně urážlivá či vyčleňující a společně s ne tak častým použitím množného čísla o nich i nejvíce lidí uvedlo, že dokáže zahrnout jejich genderovou identitu. Příčinou přijatelnosti grafických řešení bude pravděpodobně jejich běžné používání i mimo spojitost s queer tematikou, třeba v administrativních textech. Nejvyšší používanost mužského a ženského rodu nebo jejich střídání by pak bylo možné si vysvětlit třeba jejich největší jednoduchostí a nejsnazším používáním.

V zásadě ve všech metrikách od používanosti po schopnost zahrnout genderové identity nebinárních dotazovaných nejhůře dopadla možnost středního rodu. U něj by mohlo být překvapivé, že jej jako spíše až rozhodně urážlivý vnímá „jen“ 42 % gramaticky nebinárních a 47 % naopak uvedlo spíše až rozhodně ne. To by mohlo být vysvětleno tím, že střední rod je přece jen alespoň snahou o genderovou neutralitu a nemusí být brán jako urážka, není-li tak zamýšlen; ale že není pro své spojení s jinými věcmi než osobami výstižným řešením – jak dokládá nedobrá výsledek v otázce vyšetřující jeho schopnost zahrnout genderové identity gramaticky nebinárních lidí.

Experimentální gramatické kategorie se ve zmiňovaném srovnání ocitají pohledem většiny metrik blízko středního rodu, nejsou hodnoceny příliš dobře ani ve schopnosti zahrnout něčí genderovou identitu. Podařilo se prokázat jejich jistou rozšířenost – jsou podobně často používané jako množné číslo

a onikání a 76 % celého vzorku (gramaticky binárních i nebinárních) alespoň jednu z nich zná a jen o tři procenta menší je podíl těch, kteří ji jsou schopni alespoň v omezené míře používat. Nejznámějšími návrhy jsou konstrukce typu „One šle nakoupit,“ a „To bych bylx moc rád!x!“ 41 % gramaticky nebinárních osob pak uvedlo, že by pro ně taková kategorie byla spíše až rozhodně velkým přínosem, u gramaticky binárních to je 18 %. V otázce E8 prošetřující, zda by odpovídající podpořili vznik takové kategorie, došlo k poměrně široké shodě: 84 % všech vyplňujících uvedlo, že by ji spíše až rozhodně podpořili, přičemž jen možnost rozhodně označilo 56 % vyplňujících (jen u nebinárních by čísla byla 90 % a 59 %).

Vysoká podpora vzniku nové gramatické kategorie – navíc výrazně vyšší, než její potřeba – zapadá do celkového závěru, že trans* lidé očekávají především respekt ohledně individuálních potřeb jednotlivých lidí.

Nebylo by jednoduché na základě výsledků dotazníku jednoznačně stanovit jasná jazyková doporučení pro ty, kteří se s tímto problémem střetávají. Pro psaný projev, v němž často není možné se předem zeptat na preference zmiňovaných, by podle výsledků dotazníkového šetření nemělo být chybou sáhnout ke grafickým řešením jako je „uchazeč/uchazečka“ nebo „byl*a“ nebo se pokusit rodu vyhnout. Tento postup jako urážlivý označili jen tři lidé z 99 odpovídajících a jako vyčleňující „jen“ asi desetina. Mohlo by také být dobré mít při té příležitosti na paměti, že s kontextem trans* lidí je často spojován asterisk. Mnoho queer lidí se ale gramatické binaritě vyhýbá celou řadou nápaditých postupů od nahodilého nebo promyšleného střídání rodů přes kombinaci množného čísla s jednotným až po vytváření úplně nových koncovek a zájmen. I v případě grafického řešení se může mezi deseti lidmi objevit jeden, který si bude kvůli nutnosti použít pro jeho oslovení grafickou pomůcku připadat vyčleněně.

Tento text se nepokouší najít jedno „správné“ řešení, které by vyhovovalo všem trans* lidem. Výsledky dotazníkového šetření spíše než o záměru queer lidí nalézt nebo vytvořit jedno jasně stanovené univerzální řešení svědčí

o otevřenosti ke zkoušení nového a především o tendenci respektovat v každé situaci individuální potřeby jednotlivých lidí – což je myšlenka, které bych rozhodně nevyjádřil nesouhlas. Ke stejnému závěru při popisu mínění trans* lidí dochází i [17] a [19]. Nejdůležitějším doporučením tedy zůstává tázat se jednotlivých lidí na jejich preference a být otevřený jejich potřebám a komfortním řešením bez ohledu na jejich dosavadní nezvyklost.

Není divu, pokud si v této oblasti nejen sami gramaticky nebinární lidé, ale i kdokoliv, kdo na jazykový problém narazí, bude připadat bezradně, protože jde o složitou a citlivou problematiku, která souvisí i s celkovým přijetím menšinových genderových identit do společnosti a s problematikou genderu obecně, a také protože mnoho jazykových řešení vyžaduje zvykat si na nové a neznámé, zvláštní nebo nepohodlné jazykové prvky. Zejména v neosobní komunikační situaci může dejme tomu jeden ze sedmi lidí¹ i samu otázku, jak si přeje být oslovován, vnímat jako nepříjemnou, protože se týká (potenciálně menšinové) genderové identity, a ta může být vnímána jako citlivé osobní téma.

I tak bych ale nerad, abychom snahu o vhodné jazykové zachycení lidí s gramaticky nebinární genderovou identitou vzdávali. Většina mého vzorku by stále otázku na oslovování ocenila, zejména v osobním seznamování dokonce 83 % lidí, což může být vnímáno jako otevřenost diskusi, pokud je vedena tolerantně – gramaticky nebinární část mého vzorku, s pravděpodobně komplikovanějšími jazykovými požadavky, nevnímala otázku na komfortní způsob oslovování v osobních situacích méně příznivě než binární, souhlasilo naopak dokonce 90 % dotazovaných. Důležitá je už upřímná snaha – jak dokládá třeba na straně 62 rozebíraný textový vstup z otázky II-6, je velký rozdíl mezi rezignací na snahu o správné oslovování a třeba častým, ale nezáměrným chybováním. Nejde tedy o puntíčkářství hledající chyby nebo nekorektnosti v něčem vyjadřování, jako spíš o hledání cest, jak se vyjadřovat

¹Otázka II-12 mezi gramaticky binárními i nebinárními dotazovanými, viz graf 13, str. 65.

tak, aby to nebylo lidem s queer genderovými identitami nepříjemné. Schopnost vážit slova a vyjadřovat se zdvořile a s ohledem na city ostatních lidí vždy byla a stále je jednou z mnoha důležitých částí kultury vyjadřování.

Kapitola 5

Jazyková hra

Tato kapitola se bude věnovat jazykové hře na poli české flexe, spočívající v hledání a navrhování způsobu nebo způsobů, jak prostřednictvím nových koncovek, zájmen a dalších jazykových prvků vytvořit v systému zavedených českých gramatických rodů prostor pro označování lidí bez nutnosti přiřadit jim mužský nebo ženský gramatický rod. Rozeberu jednak již existující návrhy, a jednak se budu věnovat vytvoření vlastního systému, jehož cílem bude tvůrčím způsobem zbořit binaritu gramatiky českého označování lidí rozšířením jedné z již existujících experimentálních gramatických kategorií.

5.1 Motivace

Jsem si vědom možných kritických pohledů na takovou hru s jazykem, proto bych rád nejprve uvedl, čím vším mnou chystaná jazyková hra není.

V první řadě není „správným“ a znalostmi potřeb trans* lidí podloženým řešením jazykového problému. Jak je vidět jak z výsledků dotazníku, tak z citovaných zdrojů, queer lidé nesdílí jeden pro všechny totožný přístup k jazyku a jejich cítění jsou velmi individuální. Stále platí, že je v první řadě třeba respektovat přání a potřeby jednotlivých lidí. Tato práce se ani nepokouší najít jedno „správné“ řešení jazykového problému, jako spíš prozkoumat z různých pohledů existující možnosti, přispět do veřejné diskuse

a pomoci hledat a používat nové možnosti.

Stejně tak se nejedná o násilnou změnu jazyka shora – nepovažuji se za žádnou jazykovou autoritu a nemám v úmyslu komukoliv předepisovat, jak má mluvit.

Nechtěl bych ani označovat svou práci za lingvisticky odborně vytvořenou a jazykovědně „správnou“ variantu. Bylo by navíc obecně těžké vytvořit „lingvisticky správnou“ obměnu jazyka, když se „správnost“ často chápe právě jako vyhodnocení úzu, který v případě úplně nové gramatické kategorie pochopitelně neexistuje.

Chystaná jazyková hra má být tvůrčím pokusem, v němž budeme prozkoumávat fungování gramatického rodu v české flexi, rozebírat různé praktické, logické i estetické aspekty možností, které objevíme, a otevírat bránu jazykové kreativitě. Stejně jako není vhodné vnucovat shora (ani odjinud) násilně nějakou změnu v jazyce, není vhodné ji ani odkudkoliv zakazovat a vnucovat starou češtinu jako tu „správnou“. Za vznikem každé části jazyka musela stát lidská kreativita a nápaditost a v mnohých částech jazyka se stále uplatňuje. Jazyk se pořád vyvíjí podle potřeb jeho mluvčích, čehož jsme všichni svědky třeba u slov spojených s nástupem výpočetních technologií nebo s pandemií covidu. Různí lidé pro svou potřebu, omylem nebo i z legrace stále vytvářejí nejrůznější žertovné, zkratkové nebo i básnické novotvary či „przní“ starý pořádek věcmi jako je obojetné ý nebo chybami jako „Připravte si vaší klubovou kartu.“¹ A jakkoliv se nám mohou nelíbit, budou to pravděpodobně právě takové „nešvary“ a narušení starých pořádků, jimiž se naše čeština postupně vyvinula z jazyků, kterými se mluvilo před ní.

Rád bych také podotknul, že mnohé části jazyka nepotřebují pro své uplatnění být všeobecně známé nebo převládající. Nářečí, odborné termíny, profesní slangy a domácí tvary srozumitelné jen jedné rodině měly vždy v jazyce své místo, přestože je většina veřejnosti neznala. Větám jako: „Na-
definuju si na to funkci, která bude vracet dva stringy,“ nebo: „Zkus za-

¹Zdroj: vlastní zážitek v supermarketu. Správně má být svoji, nebo alespoň vaši s krátkým i.

poznámkovat/zaremovat tenhlencten if,“ budou rozumět jen lidé s programátorskými zkušenostmi, a přesto nejsou k ničemu – při mluvení o psaní kódu jsou zkrátka potřeba. A stejně tak není pro používání nových koncovek nebo zájmen nutné, aby jim rozuměli všichni a aby se začlenily hluboko do systému spisovné a kodifikované češtiny. Není nezbytné provést „změnu češtiny“, abychom alespoň při některých příležitostech mohli mluvit za použití nových tvarů.

Dobrá nová sada koncovek by mohla poskytnout možnost v běžné řeči (tedy nejen v písmu jako grafická řešení) pohodlně s využitím celého zbytku češtiny mluvit o nebinárních lidech, stejně jako o lidech, jejichž pohlaví zkrátka neznáme, nebo jej jen nechceme uvést; což má praktické výhody i jindy než ve spojení s queer lidmi. Zároveň by mohla možnost naučit se gramatickou kategorii přímo zahrnující širší spektrum identit být pro někoho znakem většího přijetí, signál, že s ním čeština počítá, i když se necítí být schopen ztotožnit s mužským ani s ženským gramatickým rodem. Obohatili bychom tak češtinu o něco, kvůli čemu mnoho lidí raději přechází do angličtiny. Svým způsobem by mohlo také být možné takovou „nebinární češtinou“ vytvořit s lidmi, kteří ji ovládají, komunikační prostředí nejen otevřenější identitám nezapadajícím do heteronormativních měřítek, ale možná i o jistý kus oprostěnější od genderových stereotypů nebo jazykového sexismu.

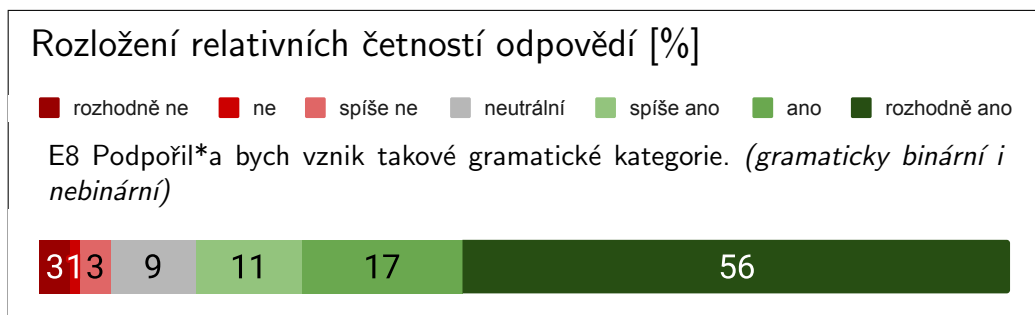
Právě nezavedenost nějakého např. zájmena může být v některých situacích i výhodou. Mnozí z nás tuší, co bychom asi našli v odděleních obchodu nazvaných „ideální dárek pro něj“ nebo „ideální dárek pro ni“. Ale co one nebo oň? Člověk se nedá použitím neznámého tvaru společensky zařadit, tak jako tomu je u těch tradičních slov, včetně slečny a paní. Pokud je někdo označován vlastním zájmenem, mohlo by to subjektivně zdůraznit skutečnost, že nechce být nikam zařazen a je zkrátka jen sám*sama sebou. Někdo by mohl chtít na svůj odpor k binaritě genderu záměrně upozorňovat i jazykem, který používá, a to koneckonců nejen při mluvení o sobě nebo o nebinárních lidech.

Experimentální gramatické kategorie mají jako řešení jazykových problémů trans lidí pochopitelně také řadu nevýhod. Jejich neobvyklost a jazyková nezavedenost může být někomu nepříjemná, někdo se může cítit ještě vyčleněněji nebo stigmatizovaněji než za použití středního rodu. Čím neobvyklejší jsou použité jazykové prostředky, tím více člověk upozorňuje na svou identitu, což může někdy naopak být nepříjemné nebo nepraktické. Někdo se může také spokojit s používáním středního rodu, který už v češtině existuje, nebo jiných řešení. Změny v komplikované české gramatice bude také mnohem těžší se naučit, než je tomu v případě tří nebo čtyř forem anglického zájmena. A někdo pochopitelně může zkrátka nechtít češtinu, kterou mluví, vědomě měnit, nechtít se ztotožňovat ani s žádnou „třetí kategorií“, nebo z jiného důvodu jakoukoliv navrženou jazykovou hříčku nechtít používat.

Jistá poptávka po takové jazykové hře a chuť nebo potřeba ji používat nicméně mezi českými trans* lidmi existuje, jak dokládají i výsledky dotazníku. Přibližně čtvrtina gramaticky nebinárních osob označila některou ve formuláři zmíněnou experimentální gramatickou kategorii jako svou preferovanou (viz graf 28 str. 108, bylo možné označit více variant).

Alespoň jistá část gramaticky nebinárních lidí (31 % odpovědí bylo *spíše ano*, *ano* a *rozhodně ano*, viz graf 24 str. 102) také souhlasila s výrokem, že by pro ně vznik nové gramatické kategorie v češtině byl velkou pomocí. Celková odpověď sice byla častěji negativní než pozitivní, potřeba takového jazykového řešení se nezdá být mezi nebinárními lidmi převažující, na druhou stranu, jak jsem podotkl: jazykový prostředek má smysl, i pokud jej nepoužívají všichni, a my nyní víme, že alespoň trochu by pomohl přibližně třetině gramaticky nebinárních lidí. Lze navíc předpokládat, že existence a alespoň nějaká známost dobře vytvořeného řešení by zájem mohla zvýšit.

Přestože je vnímání experimentálních gramatických kategorií co do urážlivosti nebo významového zahrnutí něčí genderové identity (podobně jako u ostatních řešení) velmi individuální, panovala mezi odpovídajícími poměrně široká shoda na tom, že by vznik takové varianty podpořili:

Graf 29: Podpora vzniku nové gramatické kategorie bez ohledu na gramatickou binaritu

Skupinám trans* osob záleží na tom, jak si přejí ostatní být oslovení, a budou proto respektovat jakékoliv preference ostatních, což kromě otázky E8 dokládají textové vstupy jako:

- /E6/ Nedělá mi problém přijmout a naučit se používat jakoukoliv (i mně dosud neznámou) variantu. /nebinární, genderfluid; GB; ženský rod/
- /E6/ Jestli si osoba preje, abych ji tak oslovoval*a tak se jakoukoliv z těchto variant a víc budu snazit používat /nebinární; GN/

Jednou se objevila dokonce výpověď:

- /E1a/ Já ne, ale vím, že odborníci již pracují na variantě nebinární češtiny. Těším se, jak to dopadne. /transmaskulinní; GB; mužský rod/

Věřím proto, že přestože není varianta používání experimentálních gramatických kategorií dobrá pro každého, má i tak smysl se o ní bavit, experimentovat s jazykovou hrou a dále pousovat v této oblasti společenskou diskusí.

5.2 Nalezené návrhy

Na internetu je možné dohledat mnoho zmínek o tom, že v českém prostředí různé návrhy podobné jazykové hry existují. Prohledáním korpusu internetových zdrojů týkajících se této tematiky se kromě mne zabýval také Vít

Kolek v článku zveřejněném před několika měsíci v časopise Gender and Language [19].

Zde nejprve projdu jednotlivé nalezené návrhy, dále pak připojím data o jejich rozšířenosti získaná z dotazníkového šetření.

5.2.1 One šle

Nejznámější variantou (alespoň jak napovídají dále zmíněné výsledky dotazníku) je zájmeno *one*, vytvořené jako paralela k existujícím zájmenům *on*, *ona*, *ono*. Obvykle se navrhuje používat jej s koncovkou *-e* v přičestích minulých, tedy například *One včera uvařile večeri*.

O používání tohoto návrhu se zmiňují například tyto internetové zdroje:

- Článek Katky Matušík*ové webu Host 7 dní online [29].
- Článek Michala Pitoňáka na Blogu Respektu [30].
- Článek na webu PraguePride [31].
- Stránka na české Wikipedii o nebinárních gender identitách [32].
- Jedno z hesel ve veřejnosti tvořeném slovníku českých novotvarů Čeština 2.0 [33].

Článek na webu Host 7 dní online navrhuje používání zájmena *one* jako neutralizaci prvního pádu množného čísla *oni* × *ony* a jinak jej skloňovat *jich*, *jim*, ... – má jít o rozšíření použitelnosti množného čísla po vzoru anglického *they*. Uvádí ale také možnost použití koncovky *-e*. Naproti tomu slovník Čeština 2.0 uvádí tvar *one* v akuzativu *One nemá ráde, když oneho oslovují nesprávným genderem*.

Článek Michala Pitoňáka také navrhuje v náznacích i skloňování: *Cesta je trvala asi tři hodiny* a vytváření třetí varianty přechýlení obecných jmen: *stážist*ka – stážiste*.

Článek byl v diskusi na Facebooku spolku Trans*parent pod příspěvkem o nebinární češtině [34] kritizován pro nesprávné použití termínu *nářečí*

a především pro nevhodnou formulaci „dát nebinárním lidem hlas“, která může z úst někoho mimo menšinu nebinárních lidí působit marginalizujícím dojmem, jako by nebinární lidé hlas neměli a potřebovali jej dodat někým jiným.

V téže diskusi se objevují dotazy zájemců o novou gramatickou kategorii ohledně skloňování nového zájmena, na něž odpovídá autor článku na otázku, že to „ponechá v koncepci jazykovědců“².

Zájmeno *one* použili také dotazovaní v šetření provedeném v práci [18]. Dotazovaní měli za úkol přeložit anglickou větu *I use the spivak pronouns e, em, eir, as in „Ask em what e wants in eir tea.“* V odpovědích se objevuje několik dalších návrhů, jak by mohlo *one* být skloňováno: *one, jé, jejém; jaj; ej, ejí; něch, něm*. Ve výzkumu se objevilo také zájmeno *ich*, možná utvořené po vzoru zájmen v anglické větě ze zájmene *jich: i, e, ich; *ich*; ich, ni, jich; ich, no, jich*.

Shoda na připojení koncovky *-e* na místě koncovek *-ø, -a* a *-o* je zajímavým jevem a stálo by za to lépe prozkoumat vnímání českých rodilých mluvčích v této oblasti. Přestože mně se více líbí zaokrouhlená samohláska *u* než více středové *e*, většina mých známých, kterých jsem se namátkou zeptal, se shodovala, že se jim „krásné *one šle*“ líbí více, než „*onu šlu*“. Možná jde i o pohodlnost vyslovování.

5.2.2 Novorod oň

Na mikrobloginovací stránce Tumblr³ se objevil návrh nazvaný *Novorod oň* [35]. V úvodu se autor*ka příspěvku vyjadřuje, že „čeština není pro nebinární lidi moc hostinná“ a že „jakožto nebinární Čech*Češka toho /autor*ka/ má sakra dost“. Příspěvek pak navrhuje používání vlastního zájmena *oň* ve spo-

²Do elektronické diskuse se zapojil i autor dříve zmíněného článku [19], který rovněž zdůrazňuje zapojení jazykových odborníků.

³Právě na té, v níž byl proveden výzkum v bakalářské práci [13].

jení s koncovkou -e u přičestí minulých a tvarů středního rodu u shodných přívlastků. Navrhuje také skloňování nového zájmena:

nominativ	oň	oně
genitiv	nij/oněj	jich/nich
dativ	nij	jim/nim
akuzativ	nij	je/ně
vokativ	–	–
lokál	nij	nich
instrumentál	nij/oněj	jimi/nimi

Tabulka 4: Skloňování zájmena one

Kromě koncovek minulých přičestí navrhuje i používání přechodníků ve tvarech pro mužský a ženský rod a také několik tvarů přechýlení: *přítelen*, *souseden*. Uvádí také přívlastňovací formu *oněj* jako doplnění *jeho* a *její* a pro zájmena mé, své, vaše a naše uvádí tvar v nominativu shodný s tvarem pro střední rod. Několik dní po zveřejnění probíhá pod příspěvkem diskuse o tvarech zájmen, je dokonce provedena anketa o oblibě jednotlivých tvarů.

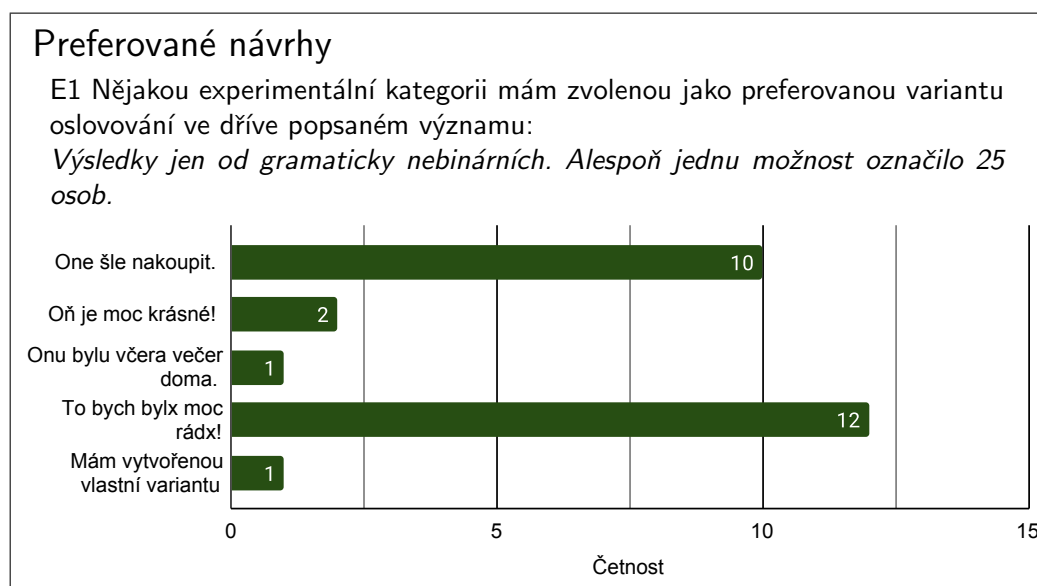
Jedno použití návrhu *oň*, *nij* se objevilo i v datech průzkumu [18].

5.2.3 Slovenské návrhy

Na internetu je dostupných i několik podobných návrhů ve slovenském prostředí. Možnosti slovenštiny v oblasti genderové neutrality shrnuje *Nebinárna príručka* [36]. Jedna z variant experimentálně vytvořeného nového rodu ve slovenštině je shodou okolností velmi podobná mnou v pozdějších sekcích představenému návrhu v češtině.

5.3 Data z dotazníku

V této sekci připojím další data o experimentálních gramatických kategoriích získaná z dotazníku v sekci okruhu E. Výsledky týkající se jeho používání a hodnocení v otázkách E2 až E4 zpracovávám v příslušné sekci kapitoly Získaná data, zde uvádím výsledky otázek o známosti jednotlivých variant a některé textové vstupy dotazovaných.

Graf 30: Návrhy označené nebinárními jako preferované

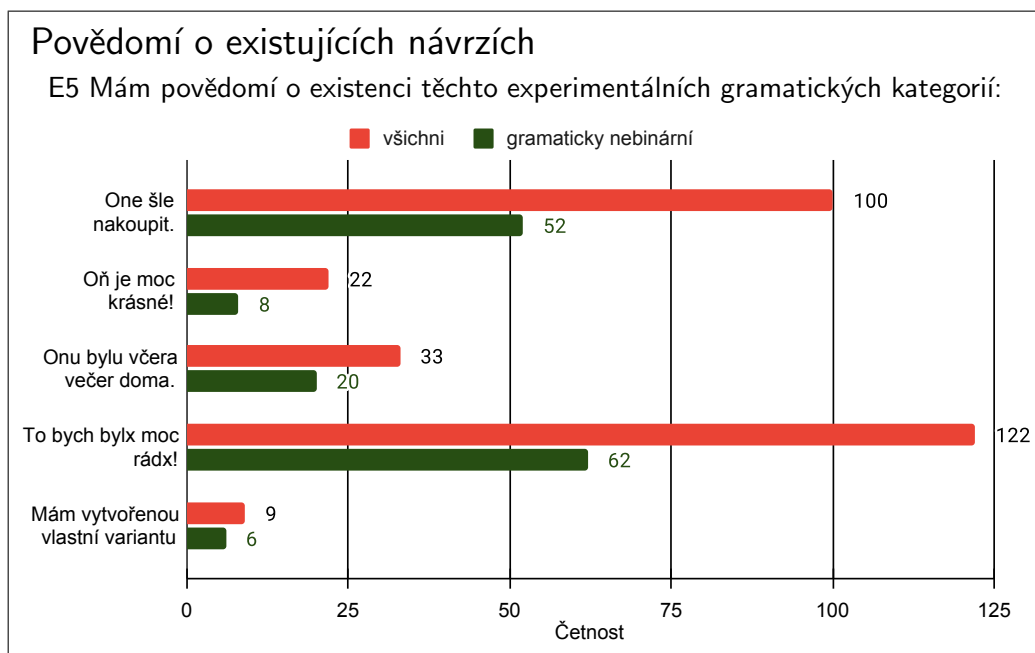
K otázce měli vzhledem k technickému provedení formuláře přístup i gramaticky binární. Pro zajímavost tak můžeme sledovat, že jich několik v E1 také označilo některé možnosti jako své preferované: 5 *one šle*, 1 *novorod oň*, 2 *onu byly* 16 *byl(x)* a 5 lidí označilo *mám vytvořenou vlastní variantu*. A to přestože jich velká část (33) v otázce II-21 označila experimentální gramatické kategorie jako nepříjemný způsob oslovení. Je tedy možné říci, že příznivci či případně i uživatelé takového kreativního jazykového řešení se najdou i mezi gramaticky binárními lidmi. Koneckonců, kategorie jsou dost možná v mnoha případech chápány právě jako neutrální vyjádření, které zahrnuje i muže a ženy, a nikoliv „třetí“ možnost výhradně pro „třetí gender“.

Skutečný popis celé další neuvedené gramatické kategorie se mi získat nepodařilo. Zejména gramaticky binární osoby se v příslušné sekci často zmiňovali o řešeních z ostatních okruhů, protože jim nebyly představeny.

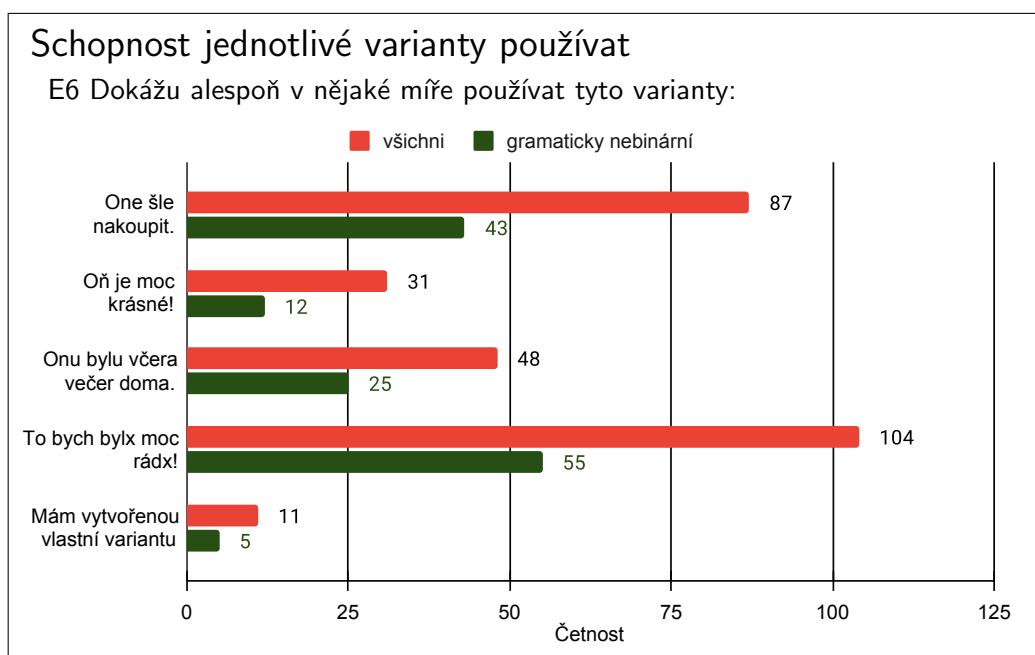
Podařilo se mi ale přece jen nasbírat několik textových vstupů popisujících přístupy jednotlivých dotazovaných, možnost „bylq“ nebo zvláštní přechylování.

- /E1a/ bylq (vymyšleno když mi bylo asi 12 nezávisle na existenci tvaru bylx když jsem potřeboval napsat nebinární postavu do příběhu, o variantě bylx jsem v té době nevěděl, či možná ještě neexistovala) /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- /E1a/ Jsem pohlavně žena, ale nikdy mi nevadilo, když si lidé spletli rod a oslovili mě jako muže, též se ale necítím být mužem. Jsem velmi ráda za to že jsem žena, ale potěší mě když to někdo splete /transfeminní, nebinární, neumím to nijak pojmenovat, ale jsem to já; GN/
- /E1a/ Já ne, ale vím, že odborníci již pracují na variantě nebinární češtiny. Těším se, jak to dopadne. /transmaskulinní; GB; mužský rod/
- /E1a/ Nemám vytvořenou vlastní experimentální variantu, protože to není sranda, co jde vytvořit nějak snadno. Lidi, kteří si s nimi bez ohledu na stávající gramatiku hrají, mě nijak neuráží, jen je беру jako další z těch, co nevládnou rodnou řečí. /muž; GB; mužský rod/
- /E1a/ Pro skupinu lidí: byli (v textu je to ale nepřehledné). Například když mluvím za queer skupinu, radši použiju tohle nebo variantu s x, než variantu byli. /trans muž (FtM), transmaskulinní; GB; mužský rod/
- /E1a/ u obecných jmen kreativně komolím ženskou a mužskou variantu: pedagog+pedagožka = pedagogž, student+studentka = studentk /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, muž, nebinární; GN/
- /E1a/ varianta bylx mi přijde jako příjemna při oslovení skupin, obecnem oslovení, když neznáme gender těch lidí. zároveň by mi asi nevadilo používat

ji v souvislosti se mnou v psané formě ostatní varianty mi přijdou "zvláštní", nejsou moc zaintegrované /nebinární; GB; mužský rod/

Graf 31: Povědomí o existujících návrzích

Graf 32: Schopnost jednotlivé varianty používat

Nejrozšířenější i nejnámější se ukázaly být možnosti *byl×* a *one*. *Byl×* chápu primárně jako grafické řešení, které při čtení poskytuje podobné možnosti jako *byl*a* nebo třeba „byl×“, byť nemám doklady vyvracející možnost použití vyslovení takového slova jako /bylks/ nebo jinak. Domnívám se, že velkou výhodou x nicméně v psaném textu i tak je, že jde o běžné písmeno, které může působit méně rušivě a může být pohodlnější pro zápis než speciální znaky (zejména v elektronické podobě). Navíc se – dle mého subjektivního vnímání – srovnatelně dobře nebo i více než asterisk vyhýbá problému spojenému s lomítkem, tedy (binárnímu) „výběru ze dvou alternativ“ daných gramatikou, srovnejme *byl/a*, *byl*a* a *byl×*.

Výsledky dotazníku vypovídají o vyšší rozšířenosti možnosti „one byle“ nad „onu byly“. Objevili se i znalci novorození oň.

V otázce E1 v možnosti *Jiné...* se objevily následující písemná doplnění:

- /E1/ Zase proklej řemen /sklízecí samohybná mlatička E512; GN/

- /E1/ Čekám na novou variantu, která bude sedet lepe. Osobně me zatím žádná nenapadla. /nebinární; GN/
- /E1/ Pořád zkoumám /transmaskulinní; GB; mužský rod/
- /E1/ Bez rodu /nebinární; GN/
- /E1/ Preferuji ženský rod, jelikož mi je z binárních možností více komfortní, i když žena nejsem. Hodně sympatická mi je však i varianta "One byle." a občas ji používám jak já, tak moji přátelé. /nebinární, genderfluid; GB; ženský rod/

Textové vstupy dokumentují další případ „čekání“ na vznik nové varianty a také případ gramaticky binárního zájemce o takovou jazykovou hru.

V otázkách E5 a E6 byly do kolonky *Jiné...* zadány následující textové vstupy:

- /E5/ Taky bylx, a xe /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- /E5/ O všech /nebinární, agender; GN/
- /E5/ pouze vím, že něco takového existuje, ale málokdy se s tím setkám /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- /E6/ Myslím, že zvládnou zvyknout si a zvládat používat většinu nových forem (popřípadě s trochou času) /trans muž (FtM), trans* člověk, muž, nebinární, genderfluid, na nebinární-mužské části gendrového spektra; GB; mužský rod/
- /E6/ Dokážu, ale bez důvodu odmítám, protože prostě přirozeně nezvládají v konverzaci fungovat. /muž; GB; mužský rod/
- /E6/ on (člověk) nebo ona (osoba) /žena, nebinární, genderfluid; GB; ženský/
- /E6/ Asi ano /nebinární, agender; GN/
- /E6/ nikoho, kdo by tato oslovení používal, ve mém okolí nemám, tudíž s tím nejsem seznámen, ale rád bych se o tom dozvěděl více /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- /E6/ Dokážu ale nepoužívám je /nebinární; GN/

V jiných sekcích formuláře se ještě objevily tyto dvě výpovědi, které jistým způsobem s jazykovou kreativitou souvisejí:

- /I-8/ Přechylování, I když to spadá pod "obecná jména," myslím si, že je důležité to zmínit samo o sobě, jelikož pro mne je důležité. Podlé mého názoru by buď mělo být všude nebo úplně zaniknout. Ale spíše úplně zaniknout /transfeminní, trans* člověk, nebinární, genderfluid; GN/
- II-1: Tak, jak to stojí, mi záleží na projevu v jazyce z hlediska genderové identity, ale ideálně by jazyk neměl gramatické pojetí genderu vůbec. Nemyslím si ale, že měnit češtinu pro tento účel má pointu/je ta správná cesta, vzhledem k tomu, že je na tomto konceptu založena velká část češtiny. /agender; GN/

5.4 Vlastní návrh

Mým cílem bude vytvořit jakousi obdobu mužského, ženského a středního gramatického rodu, která by umožnila s využitím stávajícího zbytku češtiny mluvit o lidech bez nutnosti volby mezi mužským a ženským gramatickým rodem a bez nutnosti používat střední rod, který se jinak pro lidi nepoužívá. Má tedy jít o jakýsi „střední životný rod“, „rod nebinární“ nebo chcete-li „bezrod“. Nemělo by se ovšem zároveň jednat o označení pro „třetí“ gender, o vyčleňující gramatickou formu pro nebinární osoby, jako spíše o neutrální vyjádření, které pro svou nezavedenost nenese vazby ani na zavedený mužský, ani na zavedený ženský rod a které může a má být používáno i pro genderově (a gramaticky) binární osoby, pokud jejich gender neznáme nebo na něj nechceme upozornit.

Při vytváření vlastní jazykové hry hledající nové koncovky a gramatické kategorie jsem se rozhodl nevytvářet vlastní kategorii zcela od základů podle vlastního pohledu, ale navázat na již existující tvorbu, a to konkrétně zejména na v zásadě nejznámější⁴ návrh *one* s koncovkami -e v přičestích minulých.

⁴Jak dokládají internetové zmínky a výsledky dotazníku. Varianta „bylx“ je sice podle dotazníku ještě o něco rozšířenější, považuji ji ovšem spíše za grafické řešení než variantu vhodnou i do mluvené řeči, a ve svých návrzích ji proto použít nechci.

Výhodou bude návaznost na již probíhající diskusi a experimentování a s tím spojená širší přijatelnost takové varianty a vyvarování se konfliktu dvou paralelních návrhů.

V rámci svého návrhu se nebudu vymezovat vůči jeho pozdějším změnám, vývoji a jeho upravitelnosti podle potřeb jednotlivých mluvčích. Zároveň bych mu ale rád vtisknul ráz ucelenosti, schopnost pokrýt co největší část případů, v nichž čeština gramatický rod vyjadřuje, a také funkci jistého propojovacího prvku různých možných experimentů, respektive funkci „hotového a písemně popsaného“ návrhu poskytujícího stručné jazykové návody těm, kteří novou gramatickou kategorii v češtině chtějí použít ale nechť se zabývají technickými detaily jejího sestavování.

S tím bude spojená také tendence vytvořit jazykovou hru tak, aby byla v rámci možností daných složitostí češtiny snadno zapamatovatelná. Nechtěl bych ovšem v tomto ohledu zároveň až příliš ustupovat od dalšího důležitého záměru, kterým je vytvořit novou sadu koncovek a zájmených tvarů tak, aby byla v souladu se zbytkem češtiny, dobře se používala a dávala v kontextu zbylé české flexe smysl.

Posledním prvkem, který by bylo možné brát při hře s jazykem v úvahu, je estetické působení navržených tvarů („jak to zní/vypadá“, jak moc je to přirozené), případně také zaměnitelnost s již existujícími slovy (zejména právě s existujícími tvary mužského a ženského rodu) a nutnost vyhnout se tvarům vyvolávajícím nevhodné asociace. Je ovšem třeba se předem smířit se skutečností, že jakýkoliv jazykový novotvar, zejména v oblasti něčeho tak niterného, jako je česká rodová flexe, bude zákonitě zprvu působit velmi podivně a nepřirozeně.

5.4.1 Skloňování zájmena one

První a nejdůležitější částí, v níž se pustím do vytváření nových možností češtiny, je skloňování zájmena one. Čeština má sedm pádů, což znamená, že se dostáváme do spleťtější oblasti, než je prostá koncovka u minulých přičestí sloves.

Vzhledem k záměru vytvořit novou variantu tak, aby dávala smysl v kontextu již existujícího českého skloňování zájmen, je nutné začít rozbořením současných pravidel české gramatiky.

nominativ (1. p.)	já	ty	on (ono)	ona	oni, ony, ona	my
genitiv (2. p.)	mě, mne	tě, tebe	ho, jeho, něho, jej, něj	jí, ní	jich, nich	nás
dativ (3. p.)	mi, mně	ti, tobě	mu, jemu, němu	jí, ní	jim	nám
akuzativ (4. p.)	mě, mne	tě, tebe	ho, jeho, něho jej, něj (je, ně)	ji, ni	je, ně	nás
vokativ (5.p.)	–	ty	–	–	–	–
lokál (6. p.)	mně	tobě	něm	ní	nich	nás
instrumentál (7. p.)	mnou	tebou	jím, ním	jí, ní	jimi, nimi	námi

Tabulka 5: Skloňování osobních zájmen v češtině. *Ono* se od *on* liší pouze v akuzativu: ho, jej, něj, je, ně. Zdroj: [1].

Zájmena používaná pro třetí osoby (*on, ona, ono; oni, ony, ona*) se vyznačují rozlišováním variant používaných po předložce, začínajících n-, a variant používaných bez ní, začínajících na j-:

Jej se to netýká. Bez něj nepůjdu.

Jeho ještě nevidím. Hrhula se na něho.

Pro lokál existují pouze varianty s n-, protože se tento pád v češtině používá jedině s předložkami.

Dále zájmena *já, ty, on, ono* rozlišují v genitivu, dativu a akuzativu delší a kratší varianty, z nichž kratší se používají v tzv. příklonné pozici, tedy bez přízvuku, a delší se používají v přízvučných pozicích. Například:

Dej mi to. Mně to nedávej!

Vidím tě. Tebe jsem vynechal.

Viděl ho. Jeho neviděl.

Uvažoval jsem, jakým způsobem skloubit poměrně rozdílné skloňování mužského a ženského zájmena. Zájmeno pro střední rod nepřináší příliš mnoho dalších možností, protože se skloňuje stejně jako zájmeno *on*.

Zvažoval jsem střídat v článku pana Pitoňáka [30] zmíněnou formu *jé*, která příjemným způsobem navazuje na ženský rod, s něčím podobně navazujícím na mužský rod nebo množné číslo (třeba v dativu *jemu*, *jim* – *jem*). Obtíží tvaru *jé* by byly popředložkové formy, které by dobře zněly, ale zvláště se psaly: *ňé*. Kombinace *ň* s dlouhým *e* se nehodí do českého spřežkového pravopisu. Možné by také bylo nahradit písmeno *i* písmenem *e* v množném čísle: *jech*, *jem*, ..., což by ovšem neumožnilo odvození příklonných a nepříklonných forem a ve tvaru akuzativu *je* vedlo ke shodě jak s nezměněným množným číslem, tak se středním rodem.

Nakonec jsem se místo přímé návaznosti na nějaká již existující zájmena rozhodl využít deklinaci podstatných jmen středního rodu, zejména proto, že by to mohlo umožnit snazší osvojování skloňování nového zájmena. Nejprve jsem uvažoval nad využitím kmenotvorných přípon vzoru *kuře* v množném (a možná i jednotném) čísle, které by umožnily vytvořit dostatečně dlouhá zájmena, aby z nich šly utvořit příklonné i nepříklonné varianty (*jat*, *jatům*, *jata*); nakonec jsem ale využil vzor *město* v jednotném čísle.

Skloňuje se fiktivní slovo „*jeno*“ podle vzoru *město* (ačkoli v nominativu zůstává tvar *one*).

nominativ	one („ jeno “)	město
genitiv	jena , něna, na	města
dativ	jenu , něnu, nu	městu
akuzativ	jeno , něno, no	město
vokativ	—	
lokál	něně	městě
instrumentál	jenem , něnem, nem, jem, něm	městem

Tabulka 6: Skloňování zájmena one

Uvedený nápad díky odvození od existujícího vzoru město umožní snadné zapamatování a používání takového skloňování (stačí si na daném místě říci město), možná i rychlejší zvyknutí a porozumnění vzhledem k použití již existujících koncovek. A to se zachováním tvarové bohatosti českých zájmen: první slabika *je* umožňuje především pohodlné tvoření předložkových a nepředložkových variant, jí docílená dvojslabičnost všech tvarů pak umožňuje tvorbu příklonných a nepříklonných variant⁵.

*Bez **něna** ani ránu. Je mi **na** líto. Ji nelituji, ale **jena** je mi velmi líto.*

***Jenu** se vyhni! Přišli jsme k **něnu** na návštěvu a dali **nu** dárek.*

***Jeno** jsem tu ještě neviděl. Na **něno!** Už **no** vidím.*

*O **něně** jsem ještě neslyšel. Na **něně** ta čepice vypadá skvěle.*

***Jenem** se hodně inspiroval. Šel tam právě s **něnem**.*

⁵Hlásku n, k níž se připojují koncovky vzoru město, jsem zvolil, protože v daném místě zní nejpřirozeněji a nezpůsobuje konflikt s jinými slovy nebo morfémy: hlásky m a h by vedly k homonymii s mužským rodem, p nebo b by mohlo v dativu budít nevhodné asociace, t, ť, k, ž, ň, j už mají v oblasti zájmen význam a nehodily by se při dalším odvozování (ta, tenť a vždyť, který, jenž, (ne)předložkové varianty), hlásky r, ř, l, g, f, v, s, z, š, a ch by pak na daném místě zkratka působily podstatně zvláštněji a vyslovovaly se hůře, než n, a to obzvlášť v příklonných podobách, kde by i docházelo k dalším konfliktům. Navíc se hodí použít hlásku zapisovanou bez diakrického znaménka.

Dle mého subjektivního vnímání funguje skloňování ve výše uvedených příkladech (s ohledem na to, že jde o naprosto nové tvary) velmi dobře a používá se pohodlně, zní dobře a dobře se vyslovuje: *Dám nu dárek.* × *Dám já dárek.* × *Dám onemu dárek.*

Všechny pády jsou mezi sebou rozlišené⁶ a nikde se neshodují se zájmeny *on* ani *ona*.⁷ Vazba na podstatné jméno středního rodu se hodí pro navození neutrality, navíc umožní použít koncovky jednotného čísla. Je možné argumentovat, že navržené skloňování více připomíná mužský rod: frekventované nepřiklonné formy *nu* a *no* zní podobně jako *mu* a *ho*. I samotné rozlišování příklonných a nepřiklonných variant je vlastně znakem zájmena *on* (společně s *já* a *ty*), ale ne *ona*. Myslím si ovšem, že podobnost by nemusela být tak nepříjemná; v žádném pádě nedochází skutečně ke shodě a podoba těchto frekventovaných příklonných forem s už existujícími může výrazně usnadnit zvykání si i porozumnění novému zájmenu (možná včetně porozumění nezalců tohoto tématu). Navíc existuje i několik spojitostí s ženským rodem: lokál má stejnou koncovku jako vzor žena: (*o ženě, o něně*), genitiv má koncovku -a typickou pro nominativ feminin: (*ona krásná žena*) a zájmena *ona* i *one* jsou jediná dvě z osobních zájmen, jejichž tvary se liší v genitivu a akuzativu.

Rozmanitost forem co do rozlišování příklonnosti je sice znakem mužského zájmena a může činit nové skloňování komplikovanějším, věřím ale, že má smysl ji přenášet i do nové deklinace, abychom zachovali bohatost naší řeči. Je navíc možné, že se bude na takové tvary zvykat lépe, než se zdá, díky podobnosti s tvary zájmen *já, ty, a on*.

V instrumentálu by mohlo být vhodné připustit i tvar *jem* místo dlouhého *jenem*. Mohl by být pohodlnější; žádné jiné z českých zájmen nerozlišuje

⁶Což je praktické, ale mezi českými zájmeny vlastně spíše atypické.

⁷Homonymie nastává, co zatím vím, pouze s předložkou *na* a citoslovcem *no*, kterou nepovažuji za fatální, vizme homonymii slov *je*, nebo *ti*. Dále existuje shoda s ženským vlastním jménem *Jena* (také jménem několika měst). Nemyslím si ovšem, že je toto jméno frekventované, v psané řeči jej navíc jde rozlišit velkým písmenem.

příklonné a nepříklonné tvary i v tomto pádě. Beru jej ovšem jako variantní, aby bylo zachováno odvozování od vzoru město. Na druhou stranu, zájmeno rozlišující tyto tvary i v instrumentálu by mohlo být na poli české flexe velmi zajímavým experimentem.

V akuzativu používaném po předložkách, například *na něno si netroufám*, může být tvar *něno* příliš dlouhý, v mužském i ženském rodě má vazba pouze dvě slabiky: *na ni*, *na něj* (přestože *jej* je jinak knižní). Je možné zde vytvořit zkrácený tvar *naňno* po vzoru knižních tvarů *naň* a *naňho*.

5.4.2 Odvozené tvary

Použití přípon *-na*, *-nu*, *-no*, *-ně*, *-(n)em* umožňuje odvodit celou řadu dalších tvarů: uzkazovací i vztažná zájmena a také skloňování přídavných jmen.

Níže uvádím srovnání skloňování zájmen *ten* a *ta* sřnovým zájmenem *te*. Skloňování zájmena *ten* je velmi podobné skloňování *on*, zájmeno *ta* se podobá snad jen rozložením homonymie (stejná kromě instrumentálu), nebo nespisovným tvarem *vidím ju – tu*.

nominativ	ta	ten, to	te („teno“)
genitiv	té	toho	tena
dativ	té	tomu	tenu
akuzativ	tu	toho	teno
vokativ	–	–	–
lokál	té	tom	teně
instrumentál	tou	tím	tenem , tem

Tabulka 7: Srovnání skloňování odkazovacích zájmen *ten*, *ta* dle [1] a nového zájmena *te*. (Zájmeno *to* se skloňuje stejně jako *ten*.)

Samohláska v prvních slabikách je *-e* namísto *o* v mužském rodě jednak kvůli odlišení od mužského rodu (a možná i subjektivnímu přiblížení ženskému rodu) a jednak kvůli snazší odvoditelnosti od skloňování *one*; takto

stačí j- nahradit t-. V nominativu navrhuji považovat za přípustný kromě tvaru *te* (od *ten, ta, to*) také tvar *teno* – jde vlastně o obdobu fiktivního slova *jeno*, kterou je možné skloňovat podle vzoru město.

V množném čísle se zájmena *ten* a *ta* skloňují většinou stejně: *o těch ženách* i *o těch mužích*, proto není třeba vytvářet nové tvary. Výjimkou jsou nominativ: *ti muži* × *ty ženy* a akuzativ mezi *ten* a *to*: (*vidím*) *ty muže* × *ta kuřata*.

V nominativu navrhuji použít generický tvar *ti* a v akuzativu tvar *ty* shodný mezi ženským a mužským rodem.

Gramatický rod je vyjádřen i v celé řadě dalších tvarů, kde ovšem často používá podobné koncovky, jako zájmeno *on*.

Bylo mi líto mladého muže. Ten, jehož (kterého) mi bylo líto.

Ublížil jsem elegantnímu pánovi. Ten, jemuž (kterému) bylo ublíženo.

Spatřil jsem krásného muže. Ten, jehož (kterého) jsem spatřil.

Slyšel jsem rychlém muži. Ten, o němž (kterém) jsem slyšel.

Opovrhují pomalým mužem. Ten, jímž (kterým) opovrhují.

Na těchto místech můžeme zkusit používat přípony zájmena *one*:

Bylo mi líto mladéna Alex. Tena Alex, jenaž (kteréna) mi bylo líto.

Ublížil jsem elegantnínu Alex. Tenu Alex, jenuž (kterénu) bylo ublíženo.

Spatřil jsem krásnéno Alex. Teno Alex, jenož (kteréno) jsem spatřil.

Slyšel jsem o rychleně Alex. Teně Alex, o něněž (kteréně) jsem slyšel.

Opovrhují pomalém Alex. Ten Alex, jenemž, jemž (kterém, kterénem) opovrhují.

První tři pády fungují bez úprav koncovek, lokál a instrumentál zní lépe po úpravě přípony. Ve tvarech instrumentálu je elegantnějším řešením použít tvar *jem* a vyhnout se kostrbatým tvarům *kterénem* a *jenem*.

5.4.3 Přivlastňování, zvratná zájmena

Nejjednodušším tvarem, který je třeba pro nový gramatický rod v této oblasti vytvořit, je přivlastňovací podoba: obdoba *její* a *jeho*. Zájmeno *její* se skloňuje podle vzoru *jarní*, zájmeno *jeho* je nesklonné. Nejjednodušším řešením je v této oblasti vytvořit opět nesklonné zájmeno, pro které se nabízí genitivní tvar ***jena***. Funkce genitivu je blízká přivlastňování, navíc jsou zájmena *jeho* a *její* rovněž podobná genitivním tvarům zájmen *ona* a *on*.

Ve tvarech přivlastňovacích adjektiv zohledňuje čeština nejen rod přivlastňované věci nebo osoby, ale i podstatného nebo vlastního jména, kterému je věc nebo osoba přivlastňována: *Sašova kniha* × *Sašina kniha* – vzory *matčin* a *otcův*.

V tomto případě navrhuji vytvořit smíšenou koncovku *-ůn*, respektive *-on* v některých pádech, stejně jako se *-ův* mění na *-ov*.

nominativ	Alexůn pes	Alexůna kočka	Alexůne one
genitiv	Alexona psa	Alexony kočky	Alexona one
dativ	Alexomu, Alexoně psovi	Alexoně kočce	Alexonu one
akuzativ	Alexona psa, Alexonův stůl	Alexonu kočku	Alexono one
vokativ	–	–	–
lokál	Alexoně psu	Alexoně kočce	Alexoně one
instrumentál	Alexovým psem	Alexonou kočkou	Alexonem one

Tabulka 8: Přivlastňovací vzor

Rod přivlastňované věci je ovšem zvláštními koncovkami vyjádřen také přivlastňovacími zájmeny *můj*, *tvůj*, *naš* a *váš*. Zde si vystačíme s použitím koncovek zájmena *one*.

nominativ	moje, mé	tvoje, tvé	naše	vaše
genitiv	ména	tvéna	našena	vašena
dativ	ménu	tvénu	našenu	vašenu
akuzativ	méno	tvéno	našeno	vašeno
vokativ	–	–	–	–
lokál	méně	tvéně	našeně	vašeně
instrumentál	ménem, mém	tvénem, tvem, tvém	našenem, našem, našém	vašenem, vašem, vašém

Tabulka 9: Skloňování zájmen *mé, tvé, naše* a *vaše* ve shodě s novou gramatickou kategorií

Zvratná zájmena *se, sebe, svůj, sám* nevyjadřují rod toho, na koho se vztahují, jen zájmena *svůj* a *sám* rod přivlastňované věci. I zde můžeme použít koncovky ze skloňování *one* – od genitivu po akuzativ jsou tvary odvoditelné, lokál a instrumentál navrhuji *svéně, svénem; saměně/saméně/samě, samém, saménem*.

Objevuje se zde nepraktická shoda lokálů maskulin s instrumentály nově vytvořené kategorie. Může to sice být nepraktické nebo matoucí, ale je také možné to vnímat jako doklad toho, že jsou vytvořené koncovky podobné již existujícím a zapadají do celkového rázu češtiny. Podobná homonymie kromě toho není v češtině ničím neobvyklým.

5.4.4 Slovesa, jmenné skloňování adjektiv (rád, pln, schopen)

Slovesa vyjadřují gramatický rod sice často, ale zato jednoduchým způsobem: koncovkou minulých příčestí. Stačí tedy vybrat koncovku a většina slovesného vyjadřování rodu je vyřešena. Právě malé množství tvarů a vysoká frekvence jejich užívání bude pravděpodobně příčinou toho, proč právě tuto oblast řeší většina z na internetu nalezených návrhů.

Koncovku *-e* je možné používat i u slova *rád* a adjektiv skloňovaných

podle jmenného vzoru, jako je *schopen, hotov, šťasten* nebo *pln*.

One nu udělale radost. Vyprávěle o něně pohádku. Byle tam včas.

Měle no ráde. Nebyle schopne slova.

Budiž šťastne! Jsi hotove?

Kromě přičestí minulých vyjadřují rod ještě v omezené míře přechodníkové tvary. Zde navrhuji použít v jednotném čísle tvary jinak používané pro ženský a střední rod.

Kráčele zpívajíc si. Přišedši domů, uvařile večeri.

Seděle na schodech, čtouc si cos z knihy. Zhasnuvši pomalu usnule.

5.4.5 Přechylování a závěr kapitoly

Přechylování je složitá a sporná oblast jazyka sama o sobě, i bez snahy vytvořit neutrální přechýlení jakéhokoliv substantiva. Do procesu přechylování zasahují společenské zvyklosti vedoucí k nevyrovnanosti poměru zastoupení genderů v nějaké profesi; přechylování je také jednou z důležitých výzkumných oblastí genderové či feministické lingvistiky a jedním z prostorů pro genderovou (ne)korektnost [5]. Čeština často přechyluje nepravidelně a je nutné řešit každé z jejích slov zvlášť, například obě formy *chirurgka* i *chirurgyně* nám mohou znít zvláště, a přesto jsou obě správně utvořené a spisovné [1]. Příručka [1] zmiňuje pouze tvar *vězenkyně*, korpus [21] ale dokládá i použití tvaru *vězenkyně* s přibližně třetinovou četností. Existují i podstatná jména, u nichž je základní ženský tvar, například *vdova*, obtíže mohou působit i případy jako *letuška* a u zvířat *žirafa*.

Nebudu se proto v tomto textu pokoušet o celkový návrh nového komplexního systému třetí varianty přechylování. Cílem této pasáže je pouze poukázat na to, že i v této oblasti je možná jazyková hra a své jednotlivé

jazykové obtíže můžeme řešit kromě pohledu do odborných publikací zachycujících již dlouho používanou češtinu také nasazením jazykové kreativity a vytvářením nových zákoutí neustále obohacovaného jazyka.

Akademická gramatika spisovné češtiny [25] uvádí, že přechylování se v češtině nejčastěji provádí sufixy -ka, -ce, -(k)yně, vzácnější jsou pak sufixy -ovna a -řka. Pro vytváření experimentálních neutrálních přechýlení můžeme doplňovat koncovky -e (hodné učitelke) nebo využívat již přítomné (vidím tono hodného pracovníce) a experimentovat se skloňováním podle vzorů pro střední rod. Například maskulinum *kníže* se i ve spisovné češtině skloňuje podle vzoru *kuře*. Pokud se nám nelíbí opakování -e, můžeme použít rovněž neobsazenou samohlásku -u (*on, ona, ono, one – onu*) (*te královnu, tena královna, tenu královnu, teno královno*).

Ostatně, pokud se někomu nelíbí koncovka -e, není důvod ji stavět jako konkureta mnou navrženého skloňování *one –* stejný nápad je možné použít i pro zájmeno *onu* spojené s -u v přičestích minulých.

Většina toho, co nám vznikne, bude působit velmi komicky nebo prapodivně. Může být ovšem zajímavé si uvědomit, že jediné, co nás při vyjadřování, zejména tom neformálním, kontroluje, jsme ve skutečnosti my sami, se všemi vžitými jazykovými pravidly, která jsme zvyklí vždy přísně dodržovat. A přestože by bez jejich dodržování jazyk nefungoval, bez jejich změny by moderní jazyky nevznikly.

Níže uvádím pro zajímavost, pobavení nebo inspiraci ukázkou skloňování slova *te přítel* podle vzoru *kuře* (až na akuzativ s -u), experimentálního přechýlení slov *ten přítel* a *ta přítelkyně*.

Mé krásné šťastné přítelů šle na dlouhou procházku městem.

Tvéna citlivéna přítelate by se tohle mohlo dotknout!

To by svénu věrnénu přítelati nikdy neudělale.

Má svéno přítelů moc ráde a stále na něno myslí.

Slyšele jsi o jena novéně přítelati?

Se svém novém přítelatem si vyrazile na výlet.

V případě přechylování vlastních jmen nebo přezdívek by bylo možná ještě obtížnější snažit se vytvořit návod fungující ve všech případech, obzvláště, pokud gramaticky nebinární osoby používají jména nezvyklá, cizojazyčná nebo nově vytvořená. Zdá se mi proto nejlepší konstatovat, že deklinaci vlastního jména si každý může navrhnout za použití popsanych nebo jiných nápadů sám a brát ji jako součást osobní vizitky, kterou může jméno představovat – vzpomeňme si třeba na Dia, jehož jméno se během skloňování celé mění.

Mužský rod má v současné češtině zároveň generický nebo neutrální význam, a to nejen u přechylování, kde často řekneme *vážený studente*, když myslíme i studentky. Platí také, že ve větě *muži i ženy šli* má podle platných pravidel českého pravopisu přednost měkké i a tedy vlastně maskulinum před femininem; stejně tak řekneme *někdo přišel* i v situaci, kdy nemáme žádné tušení o jeho genderu. Když už jsme přistoupili ke hře s novou gramatickou kategorií, není důvod nezkoušet pro zajímavost používat generické femininum *vážené studentky* nebo *někdo přišla*, případně používat neutrální tvar *někdo přišle*. Možná můžeme dokonce skloňovat *někdo*, *někoho* a *kdo*, *koho*, *komu* jako *někdo*, *někda*, *někdu*, *někdo*, *někdě*, *někdem*. A jistě by se našly i další jazykové situace poskytující prostor pro podobnou hru. Do velké míry je to už zbytečné, protože tyto tvary z praktického hlediska často žádný problém nepředstavují. Není ale důvod nepoužít je v uměleckých a jiných hravých textech nebo mluvených projevech, podobně jako si v [5] citovaná kniha Dcery Egálie hraje se slovy, když vytváří slova *hospodyněk* (muž v domácnosti), *dámovat* (od *panovat*), *dámy!* (od citoslovce *páni!*).

Nechtěl bych, aby byl tento text interpretován jako výzva k opuštění konvencí spisovné a formální mluvy a zavrnutí všech jazykovědných příruček. Pravidla, stálost, úpravnost a konvenčnost nejsou v jazyce už nepotřebným a zastaralým fenoménem. Důraz na spisovný jazyk a kulturu vyjadřování má a velmi pravděpodobně i dále bude mít smysl. Málokdo kupříkladu rád poslouchá z úst politiků a jiných vysoce postavených lidí nebo i třeba z úst

pedagogů neuspořádané, neslušné projevy v obecné češtině, které narušují jakýkoliv dojem noblesy a prestiže a ve kterých je těžké se vyznat.

Tento text má jen být promluvou k (nejen) všem trans* lidem a zejména gramaticky nebinárním osobám; i ke komukoliv, kdo může stran svého rodného jazyka cítit neuznání nebo opomíjení vlastní identity nebo kdo není schopen se v češtině pohodlným způsobem vyjadřovat. Ať už to bude vytvářením nových gramatických kategorií, nebo jakýmkoliv jiným způsobem, stále budou vznikat nové cesty, jak o světě mluvit, a stejně jako před sto lety (domnívám se) neexistovalo spojení *nebinární genderová identita* a nyní už existuje, bude pravděpodobně za sto let existovat něco, co popíše dnes nepopsatelné pocity a koncepty nejen z oblasti genderových identit, a může to vzniknout i cestou obskurní hry se slovy. A přestože nová pojmenování z principu nemůže spisovná čeština hned uznat a kodifikovat, málokdo z jazykovědců pravděpodobně chce, aby český jazyk zastaral a o nových myšlenkách šlo mluvit jen anglicky, a tak není důvod se bát mluvit neotřele, nově a zkrátka jinak, než nám káže zvyk.

Závěr

Cílem mé středoškolské odborné činnosti bylo prozkoumat problematiku vyjadřování se v českém jazyce lidí s nebinární genderovou identitou, tedy těch, kteří se necítí být ani ženou, ani mužem. Znamenalo to věnovat se jazykovým řešením, která takové osoby při mluvení o sobě používají nebo která je možné použít pro mluvení o nich, a vytvořit si obrázek o komunikačních situacích, do nichž se ve spojitosti se svou genderovou identitou dostávají, stejně jako o přístupu lidí s queer genderem k jazyku obecně. Práce měla být odborným příspěvkem do probíhající diskuse.

Hlavní výzkumnou metodou, kterou jsem použil, bylo dotazníkové šetření provedené na vzorku lidí s queer genderovými identitami, neboť v českém prostředí existuje jen malé množství prací zabývajících se jazykem nebinárních lidí a mým cílem bylo získat data přímo o mínění, vnímání jazyka a vlastním přístupu osob, jichž se výzkum týkal.

V Google Forms jsem sestavil formulář obsahující bezmála sto otázek doplněných návodnými texty a podle potřeby i příklady a rozdělených do dvanácti sekcí. Ty zevrubně zkoumaly postupně vnímání jednotlivých genderově zabarvených jazykových prostředků v češtině, přístup dotazovaných k jazyku z hlediska vyjadřování, chápání i objevování genderové identity, komunikační situace, jako je výběr preferovaných jazykových prostředků a jejich přijetí prostředím, a také možná řešení jazykového problému lidí, pro něž se nehodí mužský ani ženský gramatický rod. Jednotlivá jazyková řešení, která už jsou známa z literatury a obecného povědomí mezi nebinárními lidmi,

jsem rozdělil do pěti okruhů představujících hlavní možnosti poskytované češtinou a v dotazníku se ptal na jejich používanost, schopnost zahrnout nebinární genderové identity, případnou urážlivost nebo nepříjemnost a další aspekty. V textu středoškolské odborné činnosti popisuji i metodiku volby otázek, zásady, jichž jsem se držel, a jejich motivaci a zdůvodnění; při sestavování návodných textů jsem vycházel z citované literatury i z nedávného vyjádření Jazykové poradny Ústavu pro jazyk český nebo jsem některé své domněnky ověřoval na korpusových datech.

Formulář měli vyplňovat nejen nebinární lidé, ale obecně kdokoliv, kdo svou genderovou identitu považuje za menšinovou či chcete-li queer. Jednak proto, že ve velké části sekcí formuláře byly jejich odpovědi stejně hodnotné, a jednak proto, že tím měli pomoci k řetězovému šíření formuláře mezi ostatní.

Během několika týdnů se mi podařilo šířením formuláře po internetu skrze jednotlivé známé a širší zájmové skupiny na sociálních sítích, jako je facebooková skupina Transgender bez hranic, získat 193 platných odpovědí. Objevilo se mezi nimi široké spektrum genderových identit od nejčastějších nebinárních osob přes trans ženy či třeba transmaskulinní osoby až po genderfluid nebo agender osoby; 94 lidí v mém vzorku uvedlo, že jejich genderovou identitu není možné dobře popsat ani mužským, ani ženským gramatickým rodem. V počtu 110 lidí s nebinárními a podobnými genderovými identitami jsem dokonce překonal šetření provedené v roce 2018 spolkem Transparent z.s.

Získaná data poskytují široký pohled na používání češtiny queergender osobami. Na hodnocených výročí a datech o jazykových prostředcích je možné sledovat souvislosti struktury jazyka a jeho historie s jeho současným používáním a vůbec s genderem obecně; protože jak se vyjádřil jeden z dotazovaných, jazyk je pro někoho jediným prostředkem, jímž je možné gender vyjádřit bez odkazu na společenské stereotypy. Sekce o důležitosti jazyka

pak dává nahlédnout do role, kterou jazyk hraje nejen ve vyjadřování genderové identity, ale i v jejím zkoumání a objevování, jaké emoce mohou s jeho používáním být u někoho spojené a především jak důležitým je prostředkem společenského přijetí něčí genderové identity. Svou interpretaci dat získaných v uzavřených odpovědích jsem mohl demonstrovat na jednotlivých textových vstupech získaných otevřenými otázkami, líčících zkušenosti a osobní názory jednotlivců z mého vzorku.

Sekce týkající se jednotlivých okruhů řešení jazykového problému pak představují jednu z prvních statistik týkajících se jazykového úzu v dané oblasti. Provedl jsem také hodnocení a porovnání jednotlivých možností češtiny především z pohledu jejich vnímání zkoumanou skupinou. Zjistil jsem tak něco o možném vyznění středního rodu při označování osob, o použitelnosti množného čísla po vzoru anglického neutrálního zájmena *they* nebo o omezeních daných snahou vyhnout se při sestavování vět gramatickému rodu. Zabýval jsem se také vznikajícími experimentálními gramatickými kategoriemi, které čeští mluvčí nejen nebinárního genderu pro svou potřebu vymýšlí a někdy i zveřejňují na internetu; příkladem budiž „*One šle nakoupit*“, „*Oň dal nij dárek*“, nebo „*To bych bylx rád:x!*“ Příslušná sekce formuláře zkoumala nejen jejich používanost, ale i obecnou známost a schopnost dotazovaných je použít, stejně jako otázku podpory vzniku takové jazykové možnosti, která se ve vzorku queer lidí ukázala být mnohem širší než samotná potřeba takové nové gramatické kategorie: podporu vyjádřilo 84 % mého vzorku.

V této oblasti jsem svou středoškolskou činnost rozšířil nad rámec dotazníkového šetření. Provedl jsem rešerši existujících návrhů nových gramatických tvarů zveřejněných nebo zmíněných na internetu, jejíž výše uvedené nálezy jsem v dotazníkovém šetření uvedl v otázce mířící na jejich obecnou známost a věnoval jim několik sekcí v poslední kapitole práce. V tomto okruhu jsem se pak dále věnoval jazykové hře, jejímž cílem bylo prozkoumat možnosti české flexe, podpořit jazykovou kreativitu a přispět do společenského hledání a diskuse a v jejímž rámci jsem sám rozvinul a dále propracoval nejrozšířenější

existující návrh, a totiž zájmeno *one* používané s koncovkami -e v přičestích minulých.

Věřím, že mnou provedený výzkum má potenciál přispět v odborné rovině do aktuálně probíhající společenské diskuse a mnou předkládaná zjištění by mohla nejen někomu pomoci se v dané oblasti zorientovat, ale i pochopit vlastní cítění či lépe pracovat s jazykovými obtížemi nebinárních lidí. Má práce dává do souvislosti studium genderu a jazyka, dvou fenoménů důležitých pro naši společnost a pro myšlení každého z nás. Na práci jistě bude možné dobře navázat s vývojem společenské debaty i jazykového úzu a možná i interpretovat výsledky dotazníku z jiných než lingvistických vědeckých disciplín.

Jazykový problém považuji za důležitý, i když se týká jen malého množství lidí, stejně jako je bezesporu důležitá přesnost u vědecké terminologie používané jen úzkým okruhem odborníků nebo zábavnost či něha u zvláštních slov a výrazů, jimž rozumí jen ta rodina, jejíž členové si je vymysleli. To se týká především jazykové hry, které se věnuje poslední kapitola. Stejně jako snahou zbytku této práce není najít jedno „správné“ řešení a komukoli jej předepisovat, není ani snahou mé jazykové hry „změnit (spisovnou) češtinu“ – to přece není nutné pro možnost bavit se s několika málo lidmi novými jazykovými tvary poskytujícími větší pohodlí, zábavu, únik z binarity nebo oprostění od genderových stereotypů či předsudků. A tak přestože spisovná čeština z principu nemůže okamžitě uznat jakýkoliv nový návrh od používání asterisku * po zájmeno *one*, málokdo chceme, aby český jazyk zastaral a o nových věcech bylo možné se bavit jen anglicky.

Mnozí z nás už dlouho považují za součást kultury vyjadřování schopnost vážít slova a mluvit zdvořile a s ohledem na city ostatních lidí, stejně jako hovořit nápaditě a neotřele. A chceme-li kulturu našeho vyjadřování mezi všemi českými mluvčími udržovat a důraz na ni zachovat, je třeba se zamýšlet nad novými nápady a potřebami a stále o ní společně vést otevřenou diskusi.

Literatura

Citace byly generovány systémem citace.com z webu <https://www.citace.com>.

[1] *Internetová jazyková příručka* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR [cit. 2023-01-25]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz>

[2] KRUPIČKA, Miroslav a Dita KRÍŽOVÁ. Historie rozhlasu v kostce. *Portál Českého rozhlasu* [online]. 2017-11-25 [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/historie-rozhlasu-v-kostce-7983541>

[3] JAROSLAVA, Hlavsová. Historie rozhlasu v kostce. *Radio Prague International* [online]. 2012-11-10 [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/slovo-rozhlas-zname-uz-od-obrozeni-8549736>

[4] Zastaralé názvy chemických prvků: Historické chemické názvy [online]. 2017 [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <http://www.prvky.com/historicke-nazvy.html>

[5] VALDROVÁ, Jana. *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2018, 464 s. Gender sondy. ISBN 978-80-7419-261-6.

[6] Finština: Úvod o jazyce. *Severské jazyky* [online]. Univerzita Karlova Fakulta humanitních studií [cit. 2023-01-25]. Dostupné z: <https://www.severskejazyky.cz/finstina/uvod-o-jazyce/>

- [7] Swahili language. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Swahili_language#Noun_classes
- [8] BORODITSKY, Lera. How does our language shape the way we think?. In: *Edge* [online]. [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: https://www.edge.org/conversation/lera_boroditsky-how-does-our-language-shape-the-way-we-think
- [9] BORODITSKY, Lera a Lauren A. SCHMIDT. Sex, Syntax, and Semantics. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society*, 22(22) [online]. 2000 [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: <https://escholarship.org/uc/item/Ojt9w8zf>
- [10] RYŠKOVÁ, Kristýna. *Gender v jazyce a užívání generického maskulina v českém jazyce*. Olomouc, 2013. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/cx8s75/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Martina Kunčíková.
- [11] ČUDOVÁ, Michaela. *Translating Queer Identities: A Glossary of Terms*. Brno, 2021. Dostupné také z: <https://is.muni.cz/th/nw8pd/>. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykova univerzita. Vedoucí práce Ing. Mgr. Jiří Rambousek, Ph.D.
- [12] STACHOVÁ, Kateřina. *Nebinární gender identity*. České Budějovice, 2020. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/ivmfa0/> Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Zdeňka Bajgarová, Ph.D.
- [13] FILIPOVÁ, Kateřina. „She or They?“ *Genderové identity na mikrobloginářské stránce Tumblr*. Pardubice, 2018. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/tsr73w/>. Diplomová práce. Univerzita Pardubice Fakulta filozofická. Vedoucí práce Mgr. Tomáš Samek, M.A., Ph.D.

- [14] CORDOBA, Sebastian. *Exploring Non-binary Genders: Language and Identity*. 2020. Dostupné také z: https://sebastiancordobacom.files.wordpress.com/2020/07/phdthesis_sebastiancordoba_finaljune_2020.pdf. Thesis submitted in partial fulfilment of the award of Doctor in Philosophy. De Montfort University.
- [15] HEBKÁ, Tereza. *Problematika osob s nevyhraněnou genderovou identitou*. Praha, 2021. Dostupné také z: https://www.pvsps.cz/data/2021/06/24/13/hebka_tereza_1.pdf. Diplomová práce. Pražská vysoká škola psychosociálních studií. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jaroslav Kořa.
- [16] PAVLICA, Karel, Heumann VIKTOR a Charlie KUČERA. *Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Trans*parent v roce 2018*. Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8. Dostupné také z: <https://jsmetransparent.cz/pro-odbornou-verejnost/>
- [17] WEHLE, Toby. *Breaking the Silence: Translating Non-binary Identities in Literary Texts from English to Czech*. Olomouc, 2020. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/93cvev/>. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého Katedra anglistiky a amerikanistiky. Vedoucí práce Mgr. Josefína Zubáková, Ph.D.
- [18] KOTYZOVÁ, Lucie. *Questioning the Gender Identity: The Awareness of Non-binary Language Amongst the Young Czech Generation*. 2022. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/v6xpy0/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého Filosofická Fakulta.
- [19] KOLEK, Vít. Nonbinary Czech language: characteristics and discourse. *Gender and Language* [online]. [cit. 2023-02-02]. ISSN 1747-633X. Dostupné z: <https://journal.equinoxpub.com/GL/article/view/20657>.
- [20] *LGBTQIA+ Wiki* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://lgbtqia.fandom.com/>

- [21] *Český národní korpus* [online]. Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [cit. 2023-01-18]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz>
- [22] *Oxford Learner's dictionaries* [online]. Oxford University Press [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
- [23] VALLOVÁ, Kristýna. *Antonyma „krásný – ošklivý“ ve frazeologii ruštiny a češtiny*. Praha, 2016. Dostupné také z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/74940>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta.
- [24] ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. 2007. ISBN 978-80-246-1371-0.
- [25] ŠTÍCHA, František. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2205-9.
- [26] Zajímavé dotazy. In: *Ústav pro jazyk český: Jazyková poradna* [online]. [cit. 2023-01-23]. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/zajimave-dotazy/220203-zajimave-dotazy-hvezdicka.html>
- [27] L R, Jonathan. Genderqueer and Non-Binary Identities. In: *Genderqueerid* [online]. 2012 [cit. 2023-02-11]. Dostupné z: <https://genderqueerid.com/post/27216986889/cakemeister-because-people-seem-to-like-it>
- [28] Gender symbols. In: *Nonbinary wiki* [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné z: https://nonbinary.wiki/wiki/Gender_symbols
- [29] MATUŠÍK*OVÁ, Katka. Jak psát česky o nebinárních lidech?. H7O: host 7 dní online [online]. 17-09-2020 [cit. 2023-02-02]. Dostupné z: <http://www.h7o.cz/jak-psat-cesky-o-nebinarnich-lidech/>
- [30] PITOŇÁK, Michal. Myšlenka nebinárního nářečí: aneb jak v češtině dát hlas nebinárním lidem?. *Blog Respekt* [online]. 30-06-2020 [cit. 2023-02-02].

Dostupné z: <https://pitonak.blog.respekt.cz/myslenka-nebinarniho-nareci/>

[31] Čeština bez rodů? „My ji potřebujeme,“ říká nebinární Ade. *Prague pride festival* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://festival.praquepride.cz/cs/aktuality/clanky/cestina-bez-rodu-my-ji-potrebu-jeme-rika-nebinarni-ade>

[32] Nebinární identita. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-02-02]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Nebin%C3%A1rn%C3%AD_identita

[33] One. In: Čeština 2.0: Slovník, který tvoříte vy [online]. [cit. 2023-02-02]. Dostupné z: <https://cestina20.cz/slovník/one>

[34] Nebinární čeština: možnosti češtiny. In: *Facebook* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/TakyTrans/posts/123175862541130>

[35] Nebinarni-cestina. In: *Tumblr* [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://www.tumblr.com/nebinarni-cestina>

[36] VARGICOVIE, Victory. Nebinárna príručka. Dostupné také z: <https://nebinarna-prirucka.netlify.app>

Seznam grafů

1	Genderové identity vyplňujících	31
2	Porovnání gen. identit gram. binárních a nebinárních	32
3	Shrnutí I-1 až I-7: jaz. prostředky s genderovým zabarvením	39
4	Shrnutí II-1 až II-5: význam jazyka pro genderovou identitu	44
5	II-1 Vyjadřování vlastní genderové identity	46
6	II-2 Chápání genderové identity ostatních	49
7	II-3 Objevování vlastní genderové identity	50
8	Prostředky pro objevování identity	52
9	II-4 Pocit přijetí prostředím	53
10	II-5 Důraz na výstižnost vlastního vyjadřování	55
11	II-9 Mám vybranou preferovanou variantu	58
12	II-10, II-17 Používanost preferované varianty	64
13	II-7, II-11, II-12 Komunikace preferované varianty ostatním	64
14	II-15 a II-18 Vnímání omezení češtiny	70
15	II-14 Gramaticky nebinární – chybějící jaz. prostředky	71
16	II-20 Komfortní způsoby oslovení gram. binárních	73
17	II-21 Nepříjemné způsoby oslovení gram. binárních	74
18	II-16 Přejít do jiného jazyka	76
19	II-8 a II-22 Vyhýbání se gramatickému rodu	79
20	Okruh A: Mužský, ženský rod a jejich střídání	85
21	Okruh B: Střední rod	88
22	Okruh C: Množné číslo, onikání	91
23	Okruh D: Grafická řešení, vypouštění koncovek	95
24	Okruh E: Experimentální gramatické kategorie	101
25	Porovnání A až E – urážlivost	104

26	Porovnání A až E – pocit vyčleněnosti	105
27	Porovnání A až E – schopnost vystihnout, zahrnout mou identitu .	106
28	Porovnání preferencí jazykových řešení gram. nebinárními	108
29	Podpora vzniku nové gramatické kategorie	120
30	E1 Preference návrhů	125
31	E5 Povědomí o návrzích	127
32	E6 Schopnost návrhy používat	127

Seznam obrázků

1	Ukázka prostředí Google Forms	167
---	---	-----

Seznam tabulek

1	Základní údaje o dotazníkovém šetření	27
2	Důležitost jaz. prostředků mezi gram. binárními a nebinárními . . .	47
3	II-19 Mužský × ženský rod ve vzorku gram. binárních	73
4	Skloňování zájmena one	124
5	Skloňování osobních zájmen	132
6	Skloňování zájmena one	134
7	Ukazovací zájmena	136
8	Přivlastňovací adjektiva	138
9	Mé, tvé, naše, vaše	139

Příloha

Všechny textové odpovědi na otázku II-22a

- Saša studuje. Nepostrádá chytrost, nadšení ani motivaci a dává si na studiu záležet a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend má za sebou jako každý jiný víkend kino - musí si občas trochu odpočinout a užívat samoty, vždy tím načerpá energii. Svě kino moc miluje. Někdy má pocit, že vynechání kina by znamenalo vynechání neděle. /trans žena (MtF); GB; ženský rod/
- Saša je student. Jsou chytrx, nadšenx, motivovanx, na studiu jim záleží a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend šli jako každý jiný do kina – potřebovali si trochu odpočinout a být chvíli sami se sebou; to jim vždycky dodá energii. Mají své kino moc rádi. Občas se jim zdá, že kdyby tam jednou nešli, úplně by je to připravilo o neděli. /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/
- Saša studuje. Slyne chytrostí, nadšením i motivací, studium nepodceňuje a v týdnu se mu hodně věnuje. I tento týden, jako každý jiný, pro Sašu proběhla návštěva kina - kvůli nutnosti trochu odpočinku a chvilce jen pro sebe; nabíjí to Sašu energií. Má své kino moc v oblibě. Občas má pocit, že kdyby návštěva nebyla možná, úplně by to zabilo celou neděli. /transfeminní, muž; GB; mužský rod/
- (před lidmi, před kterými nejsem out se rodům vyhýbám tak, že tvrdím, že nás tam bylo víc) Saša teď studuje na xxx škole - jsou tam lidi chytří, nadšení, motivovaní, na studiu jim záleží a v týdnu se mu hodně věnují. Tento víkend ale pár z nich šlo jako každý jiný do kina - potřebovali si

trochu odpočinout a být jenom mezi sebou; to jim vždy dodá energii. Mají to kino moc rádi. Občas se jim zdá (mají pocit, mezi sebou mluví atd atd), že kdyby náhodou jednou nešli, úplně by je to připravilo o neděli. /trans muž (FtM), transmaskulinní; GB; mužský rod/

- Saša studuje. Je inteligentní, studiu se věnuje s nadšením a má velkou motivaci. O víkendu chodívá do kina a tak to bylo i tentokrát. Bylo třeba si trochu odpočinout a být chvíli o samotě. V kině si vždycky užije. Nedokáže si bez něj představit svou neděli. /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský rod/
- Saša studuje. Chytrost, nadšení, motivace a zaměření na studium v průběhu týdne jsou pojmy, kterými byste Sašu rozhodně popsali. Tento víkend, jako každý jiný, se konala návštěva kina, což je skvělý způsob, jak mít čas pro sebe a dobít baterky. Saša rozhodně nemůže říct, že by kino nebylo na vysokých přičkách seznamu oblíbeného trávení času. Už jen pro ten pocit, že kdyby bylo byt' jen jeden víkend vynecháno, celá pohoda neděle by šla - volně řečeno - do kopru. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša je student*ka. Je to chytrý, nadšený, motivovaný člověk, kterému na studiu záleží a v týdnu se mu velmi věnuje. / Omlouvám se, na zbytek nemám tolik času /trans muž (FtM), transmaskulinní; GB; mužský rod/
- osobnost* člověk* /žena; GB; ženský rod/
- Saša je studující. Jsou chytrí, nadšení, motivovaní, na studiu jim záleží a v týdnu se mu hodně věnují. Tento víkend šli jako každý jiný do kina. Potřebovali si trochu odpočinout a být chvíli sami se sebou; to jim vždycky dodá energii. Mají své kino moc rádi. Občas se jim zdá, že kdyby tam jednou nešli, úplně by je to připravilo o neděli. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša studuje. Je chytrou, nadšenou a motivovanou osobou. Studium bere jako důležité, v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend má za sebou jako každý jiný návštěvu kina - byla třeba si trochu odpočinout a strávit čas sebou; člověku to dodá energii. Pro Sašu je kino moc fajn, až důležité. Skoro by se zdálo, jak kdyby bez něj ani neděle nebyla. /trans žena (MtF), transfeminní, trans* člověk, žena; GB; ženský rod/
- Saša studuje. Je inteligentní, má spoustu nadšení a motivace, studium je důležité a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend, jako každý jiný,

se vyrazilo do kina - bylo za potřebí si trochu odpočinout a být chvíli o samotě se sebou; to vždycky dodá energii. Saša má své kino moc v oblibě. Občas to vypadá, že kdyby jeho návštěva byla vynechána, úplně by to Sašu připravilo o neděli. /transmaskulinní; GB; mužský rod/

- Saša studuje. Díky své chytrosti studuje nadšeně a motivovaně, klade na něj důraz a v týdnu se mu hodně věnuje. Každou neděli navštěvuje kino, neděle by bez kina nebyla nic a tak to bylo i tenhle víkend – kino je uvolňující, může si tam pořádně odpočinout a má čas na sebe, to dodává energii. /nebinární; GB; mužský/
- Saša studuje. Vyniká chytrostí, nadšeností, motivovaností, o studium se velmi zajímá a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend šelx jako každý jiný do kina - byla potřeba si trochu odpočinout a být chvíli jen v přítomnosti sebe, to vždycky dodá Alex energii. Má své kino moc v lásce. Občas má pocit, že kdyby jednou vynechalx, úplně jako by neděle nebyla. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša studuje. Má vysokou inteligenci, motivaci a zájem o studium, na kterém dbá a v týdnu se mu hodně věnuje. Víkendy tráví v kině, může zde relaxovat a nepřetvařovat se, čímž dobíjí energii. Kino je pro Sašu velice důležité, občas má pocit, že pokud nejde do kina, tak to není dobře strávená neděle. /trans žena (MtF), žena; GB; ženský rod/
- Saša studuje. Obklopuje se chytrostí, nadšením a motivací. Studiu vkládá velkou váhu a v týdnu se mu hodně věnuje. Zajít do kina je pro Sašu každou týdení záležitost, tento víkend nebyl výjimkou - chvíle o samotě byla to pravé ořechové, protože tím vždy načerpá energii. Kino kam Saša chodí má velmi v oblibě. Občas se Saše zdá, že neobjevit se v kině by úplně zničilo následující neděli.

(No tak tohle byl oříšek :-)) /trans muž (FtM); GB; mužský rod/

- Saša studuje. Je inteligentní, cítí nadšenost, nepostrádá motivaci. Necítí ke studiu lhostejnost a v týdnu se mu hodně věnuje.

Tento víkend navštěvuje kino, jako každý jiný, potřebuje si odpočinout a být chvíli osamotě, tím vždy nabírá energii. Kino miluje. Občas si připadá

že bez návštěvy kina by to nebyla neděle. /transmaskulinní, nebinární; GB; mužský/

- Saša je studující člověk. Její vlastnosti jsou chytrosti, nadšení, motivovanost, a velké záležením na studiu a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend bylo h už teď tady noc nevím. . . /žena; GB; ženský rod/
- Saša studuje. Oplývá chytrostí, nadšením, motivací, studiu přikládá velkou důležitost a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend byl pro Sašu jako vždy vyhrazený pro návštěvu kina - bylo nutné si trochu odpočinout a být chvíli o samotě se sebou; to vždy dodá energii. Má ke svému kinu velmi kladný vztah. Občas má Saša pocit, že nejtít tam v neděli by znamenalo o úplně o ten den přijít. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša studuje. Studium vnímá jako důležité, hodně se mu věnuje. Tento týden jde jako každý týden do kina - potřebuje si trochu odpočinout a být chvíli o samotě, což vždy dodá energii. Svoje kino miluje. Občas myslí, že když tam jednou nepůjde, zkaží si neděli. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša studuje. Chytrosti, nadšení a motivace má na rozdávání, a v týdnu se hodně věnuje studiu, jelikož ho považuje za důležité. Každý víkend, včetně tohoto, chodí do kina, protože si potřebuje odpočinout a být chvíli o samotě; potřebuje dobít baterky. Do svého kina chodí s oblibou. Nedokáže si bez něj svojí neděli představit. /trans žena (MtF), transfeminní, trans* člověk, žena; GB; ženský rod/
- Saša studuje. Oplývá chytrostí, nadšením i motivací a protože má studium jako svou prioritu, tak se mu v týdnu hodně věnuje. Když si potřebuje odpočinout a dát si trochu času pro sebe, chodí do kina. Tak tomu bylo i tento víkend. Své kino opravdu miluje. Někdy má pocit, že neděle bez kina by ani nebyla pořádnou nedělí. /transmaskulinní; GB; mužský rod/
- Saša studuje. Chová se chytře, nadšeně, a motivovaně. Studiu se v týdnu hodně věnuje. Tento víkend byla stejně, jako každého jiného, Sašou zvolenou metodou odpočinku návštěva kina, která vždy dodá energii. Svého kina si Saša váží natolik, že by jeho promeškání úplně zkažilo neděli. /žena, nebinární, genderfluid; GB; ženský rod/

- Saša studuje. Má dostatek inteligence, nadšení i motivace, studium považuje za důležité a v týdnu se mu hodně věnuje. Jako každý jiný víkend zahrnoval i tento návštěvu kina - s cílem odpočinout si a strávit chvíli jen ve vlastní společnosti; tím vždycky načerpá energii. Své kino má hodně v lásce. Občas si pomyslí, že jestli tam jednou nepůjde, úplně tím přijde o neděli. /trans muž (FtM), muž, nebinární, agender, genderfluid, pro upřesnění - jsem genderfluid ve smyslu jednoho genderu, jehož intenzita se pohybuje mezi 100% (binární muž) a 0% (agender), ale většinou blíž ke 100%; za FtM a nebinární osobu se považuji trvale; GB; mužský rod/
- Saša studuje. Při studiu, na kterém si dává záležet, využívá svou chytrost, nadšení a motivaci a v týdnu se mu hodně věnuje. Každý víkend chodí do kina, tentokrát hlavně s potřebou odpočinku, chvíle o samotě a načerpání energie. Má své kino ve velké oblibě a myslí si, že jednou ho nenavštívit by bylo promarněním neděle. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša je studující. Chytře, nadšeně, motivovaně studuje a hodně se studiu věnuje. Tento víkend dobila návštěva oblíbeného kina jako obvykle. Občas když Saša vynechá kino cítí se potom ochuzeně o neděli. /trans žena (MtF); GB; ženský rod/
- sasa studuje. k studiu se stavi chytre,nadsene,motivovane,protoze na nem zalezi a v tydnu se mu hodne venuje. tento vikend byla na programu navsteva kina jako kazdy jiny vikend – zahrnovalo to odpocinek a chvili pro sebe;to cloveku vzdy doda energii. sve kino miluje. obcas ma pocit,ze vynechana navsteva kina by uplne pokazila celou nedeli. /žena; GB; mužský rod/
- Saša studuje. /žena; GB; ženský rod/
- Saša ještě studuje. Je inteligentní, do všeho jde s nadšením a motivací, velmi dbá na studium a v týdnu mu hodně věnuje. I tento víkend se neobešel bez návštěvy kina. Saša ho vnímá jako místo, kde si může trochu odpočinout a být kým chce, po této návštěvě se vždy cítí energizovaně. Občas přemýšlí nad tím, že bez návštěvy kina, by to nebyla správná neděle. /trans muž (FtM); GB; ženský rod/

- Saša studuje. Vyniká chytrostí, nadšením a motivací, studium je pro Sašu důležité a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento týden šli všichni, i Saša, do kina - bylo potřeba si trochu odpočinout a být tím, kým je; to dodá energii. Své kino zbožňuje.

Tak a tady končím, dál už to nedám. Je opravdu zajímavé si uvědomit, jak těžké to v té češtině je. /žena; GB; ženský rod/

- Saša je studentem. Je chytrx, nadšenx, motivovanx, na studium jim záleží a v týdnu se mu hodně věnuje. Ten víkend šli jako každý jiný do kina - potřebovalx si trochu odpočinout a být chvíli sami se sebou, to jim -//- Má své kino moc radx. Občas se jim zda ze kdyby tam jednou nesli úplně by jim to připravilo o neděli /agender; GB; ženský rod/
- Saša studuje. Je to chytrý, nadšený, motivovaný člověk, kterému záleží na studiu a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento týden šel jako každý jiný člověk do kina – potřeboval si trochu odpočinout a být chvíli sám se sebou; to tomuto člověku vždy dodá energii. Má své kino moc rád. Občas se mu zdá, že kdyby tam jednou nešel, úplně by ho to připravilo o neděli. (Musím si někdy zajít do kina) XD /trans žena (MtF); GB; ženský rod/
- tento text na mě byl již moc komplikovaný. když se snažím mluvit tímto způsobem, většinou používám množného čísla (pokud se jedná o činnost, které se účastnilo více lidí a kde je to možné), přítomného či budoucího času. vhodné jsou také neúplné věty a především mluvení o tom, že se něco odehrálo, než že jsem to sám vykonal (např. místo "uklidil jsem nádoby" lze říci "nádoby je uklizené"). /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša studuje. Na studiu záleží a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend, jako každý jiný, do kina – trochu si odpočinout a být chvíli se sebou; to vždycky dodá energii. Má své kino moc v oblibě. Občas se zdá, že kdyby tam jednou, úplně by to připravilo o neděli. /muž; GB; mužský rod/
- Saša je studentem. Vystupuje chytře, nadšeně, motivovaně, pilně studuje a v týdnu se studiu hodně věnuje. Tento víkend bylo v plánu kino - potřeba odpočinout si a být chvíli pouze se sebou; to vždy dokáže dodat energii. Na výběru svého kina záleželo nejvíce. /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans*

člověk, nebinární; GB; mužský rod/

- V delším textu je velmi obtížné vůbec nepoužívat gramatický rod. Nejlépe to jde v přítomném čase při záměně slovního druhu (Saša je studentka -ž Saša studuje.). Minulý čas a přídavná jména se nahradit prakticky nedají. /trans žena (MtF), transfeminní, žena; GB; ženský rod/
- Saša studuje. Ve škole má dobré známky, má motivaci a studium považuje za důležité, proto se mu hodně věnuje. Tento týden, stejně jako každý jiný, jde do kina - potřebuje si trochu odpočinout a být chvíli se sebou; vždycky si tím doplní energii. Ve svém kině se cítí dobře. Občas má pocit, že kdyby někdy na kino nezbyl čas, úplně by to zkazilo celou neděli. /trans muž (FtM), muž; GB; mužský rod/
- Saša studuje, vyznačuje se ze sebe chytrost, nadšení a motivovanost. Studium je pro Sašu důležité a v týdnu se tomu také hodně věnuje. Návštěva kina je pro Sašu odpočinková záležitost, při které cítí svobodu a příliv energie. Proto se výlet do kina opakoval i tento víkend. Opravdu kino miluje. Občas se cítí, že i jedno jediné vynechání návštěvy kina by bylo schopné zničit danou neděli. /trans muž (FtM); GB; mužský rod/
- Saša studuje velice pilně, je inteligentní, srší nadšením a motivací. Každý týden navštěvuje kino a tento nebyl výjimkou. Vždy si potřebuje trochu odpočinout a podpořit sama sebe a už ví, že v kině se vždy odpočívá nejlépe. Zbožňuje ho. Připadá si, jako by neděle bez kina ani nebyla pořádnou nedělí. /trans muž (FtM), transmaskulinní, trans* člověk, nebinární; GB; mužský rod/
- Saša studuje. Je inteligentní, má nadšení a motivaci, studium nechce zanedbávat a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento týden šla jako každý jiný do kina - bylo třeba si odpočinout a mít čas pro sebe; to člověku vždycky dodá energii. Své kino má v oblibě. Občas má pocit, že kdyby ho jednou vynechala, úplně by to zkazilo neděli. /trans žena (MtF), transfeminní, nebinární; GB; ženský rod/
- (doufám, že pouze bez rodu pro danou osobu...) Saša studuje. Má následující vlastnosti-chytrost, nadšení, motivovanost, (studium považuje za důležité

a v...) Tento víkend bylo Sašino rozhodnutí jít jako... - bylo zapotřebí si trochu odpočinout a být chvíli o samotě. Saše přináší radost své/toto kino navštěvovat. Občas se Saše zdá, že vynechat (byť jen jednu) jednu návštěvu, by bylo připravení se o neděli. /trans muž (FtM), trans* člověk, muž, nebinární, genderfluid, na nebinární-mužské části gendrového spektra; GB; mužský rod/

Úplná podoba formuláře

V této části přílohy přikládám úplnou podobu formuláře použitého při provedeném dotazníkovém šetření. Formulář byl vytvořen a šířen za použití systému Google Forms, grafická úprava použitá na následujících stránkách je velmi podobná té, kterou měl v elektronické interaktivní podobě. Na protější respektive následující stránce je ukázka grafického rozhraní tohoto prostředí při odpovídání z počítače.

Uživatelská část prostředí Google Forms má celá podobu aplikace v prohlížeči – není nutné stahovat žádné programy, vytvořit, a především i vyplnit formulář je možné z prohlížeče, stejně jako přistupovat k výsledkům. Pro šíření formuláře stačilo šířit na něj vedoucí link.

Vysvětlivky:

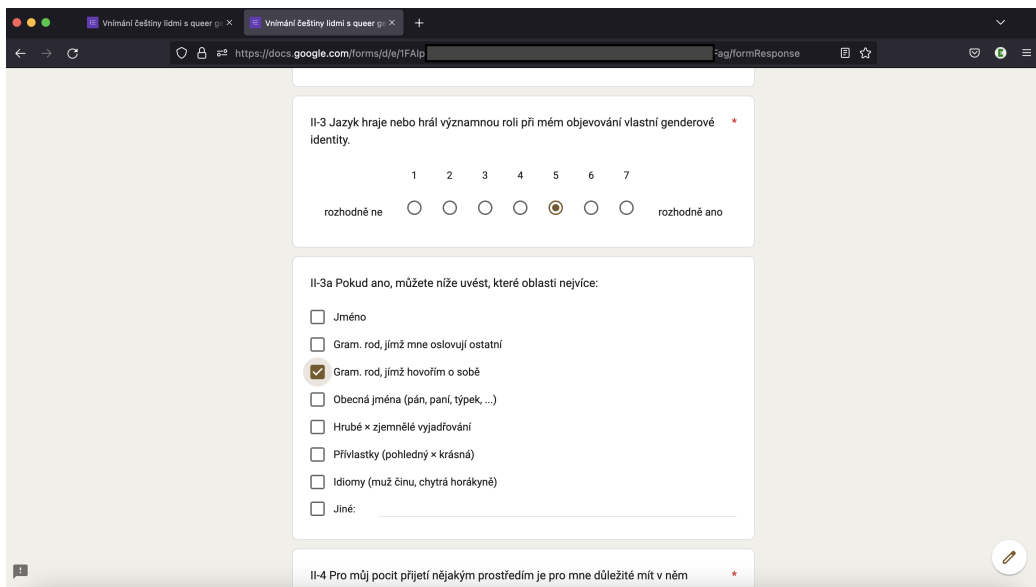
Otázky označené asteriskem * v pravém horním rohu jsou povinné – elektronický systém neumožní odeslat odpovědi, dokud nebudou vyplněny. Z odpovědí označených čtverečky je možné zvolit jednu nebo více variant, z odpovědí označených kroužky je možné vybrat právě jednu. Stejně značení používají Google Forms.

Vodorovné čáry uvedené na některých místech dělí otázky a doprovodné texty do sekcí – vyplňující v prohlížeči vždy vidí jen tu sekci, ve které se nachází. Pro přechod na další sekci je nutné mít vyplněné všechny povinné otázky aktuální sekce. Systém dovoluje se vracet k již vyplněným sekcím a odpovědi upravovat.

Obsah formuláře byl, jak je popsáno v práci, podle tématu otázek dělen do tří částí, které byly kromě první vždy tvořeny více sekcemi.

Otázkám v dotazníku jsem pro usnadnění práce přiřadil kódy sestávající z římského čísla části dotazníku, pořadí otázky v dané části a písmena v případě podotázek. V části tři byla na místo římské trojky použita písmena rozlišující jednotlivé vymezené varianty práce s gramatickým rodem v češtině, díky čemuž se mohla opakovat čísla u otázek pokládáných opakovaně ve

vztahu ke každé z variant. Některé otázky se opakují ve stejném znění v obou variantách (gramaticky nebinární i binární), mají proto na obou místech tentýž kód.

Obrázek 1: Ukázka prostředí Google Forms

Vnímání češtiny lidmi s queer genderovou identitou

Dotazník zkoumá vztah lidí s queer genderovými identitami k českému jazyku. Je určen **mluvčím češtiny s queer genderovou identitou**, tedy **trans***, agender či obecně osobám s non-cis genderem; zejména (ale nejen) právě lidem s **nebinárními** a podobnými identitami kvůli jejich problémům s českými gramatickými rody.

Formulář je **anonymní**, vyplnit jej zabere asi 12 minut.

Výsledky dotazníkového šetření poslouží mé práci zabývající se tímto tématem, kterou píši pro soutěž středoškolských odborných statí Středoškolská odborná činnost (SOČ, <https://www.soc.cz/>).

Chtěl bych Vás také poprosit o šíření formuláře mezi jakékoliv vaše queergenderové známé, klidně jen jednotlivě, či známé s queergenderovými známými; získat velký vzorek queer respondentů by bez řetězového šíření bylo jen velmi těžké!

Děkuji mnohokrát za Vaše odpovědi a především za případné šíření dotazníku.

Andrej Bružeňák
andrejbruzenak@gmail.com

(zdroj obrázku v záhlaví: <https://www.pexels.com/>)

Úvod

Dotazník má tři části:

První se věnuje prostředkům vyjádření genderu; druhá Vašemu vztahu k genderovanému jazyku obecně; třetí možnostem práce s českým gramatickým rodem.

Dotazník je lépe vyplňovat někde v klidu. Odpovídejte upřímně, soustřeďte se na svůj pohled na věc a ne na ten, který považujete za obvyklý mezi ostatními. Ne všechny otázky jsou povinné.

Je dost možné, že jste se nad některými otázkami dosud nezamýšleli – nevádí to, zamyslete se nyní, třeba si díky dotazníku začnete více všimát jevů v jazyce. :-)

Než začnete vyplňovat formulář, prosím, pokuste se níže charakterizovat svou genderovou identitu.

Poznámka: termínem *gender* se myslí pohlaví ne z hlediska biologického, ale sociálního, tedy role a osobní identita spojená (nejen) se společensky uznávanou maskulinitou a feminitou.

(Kódy u otázek slouží k technickým účelům, nenechte se jimi rušit. Povinné otázky jsou označeny červenou hvězdičkou.)

I-0 Má genderová identita *

- trans žena (MtF)
- transfeminní
- trans muž (FtM)
- transmaskulinní
- trans* člověk
- žena
- muž
- nebinární
- agender
- intersex

genderfluid

Jiné: _____

Část I.: Vyjadřování genderu českým jazykem

V první části sekce je uveden seznam prostředků, kterými čeština vyjadřuje gender.

Vyjádřete se prosím u každého z nich, jak je **důležitý** pro Vaši genderovou identitu.

Zamyslete se třeba nad tím, jak často jej **používáte** pro sdělení Vaší identity ostatním či zda Vám **vadí**, když jej někdo v souvislosti s Vámi použije nesprávně.

Hodnotit budete na stupnici od 1 do 7, kde 1 je nedůležité, 7 nejdůležitější a 4 neutrální.

I-1 Mé jméno, přezdívka či obecně to, jak mi lidé říkají. *

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ velmi důležité

I-2 Gramatický rod, kterým hovořím o sobě *

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ velmi důležité

I-3 Gramatický rod, kterým o mně hovoří ostatní *

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ velmi důležité

I-4 Pro mne použitá obecná jména *

Obecným jménem se myslí podstatné jméno, které je pro Vás použito namísto vlastního jména, například *pán, paní, slečna, člověk, osoba*; ovšem včetně hovorových či expresivních: *borec, kočka, týpek, osůbka, ...*

Příklad: „**Slečna** z publika se nám představila jako Alex.“ „Saša? To je jeden takovej **týpek** ze školy...“ „Chcete na to tašku, **mladá paní**?“ „Tak jak jste dopadli, **borci**?“

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ velmi důležité

I-5 Hrubé × zjemnělé vyjadřování *

Někdo může hrubé, nespisovné či vulgární vyjadřování chápat jako expresi maskulinity, zatímco zjemnělé či úpravné jako expresi feminity.

Některým (nejen) ženám může například hrubé vyjadřování subjektivně pomoci „vymanit“ se ze společensky předepsané role.

Vizte například situaci, kdy někdo na vulgární výraz reaguje slovy „Pane, takto se přece nemůžete vyjadřovat v přítomnosti dámy.“

Můžete se také zamyslet nad tím, zda vnímáte hrubé výrazy (třeba „Tak jak se vede, vole?“) jinak v ústech ženských než v mužských.

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ velmi důležité

I-6 Genderově zabarvené přívlastky *

Některé přívlastky mohou být používány převážně ve spojitosti s jedním genderem. Říká se například častěji „pohledný mladík“ a „krásná dívka“ než naopak.

Můžete se zamyslet třeba nad tím, zda Vám některé přívlastky z genderového hlediska vadí, jsou-li použity v souvislosti s Vámi.

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam velmi důležité

I-6a Pokud Vás napadá jakýkoliv další takový přívlastek, můžete jej uvést zde.

I-7 Idiomy, frazémy, ... *

Některé idiomy se častěji používají ve spojitosti s jedním genderem než s druhým, nebo gender přímo vyjadřují.

Příklady: *muž činu; chytrá horákyň; holka krev a mlíko; mamčin mazánek; ...*

1 2 3 4 5 6 7
nemá význam velmi důležité

I-7a Pokud Vás napadá nějaký další idiom s genderovým zabarvením, můžete jej uvést zde:

I-8 Pokud Vám v seznamu nějaký jazykový prostředek s genderovým zabarvením chybí či pokud chcete některou ze svých odpovědí upřesnit, můžete to uvést zde.

Část II.: Vnímání jazyka obecně

Následujících několik otázek bude mít formu výroku. Vyjádřete prosím na stupnici, jak dobře Vás daný výrok vystihuje, jak moc s ním souhlasíte. Níže je uveden popis stupnice:

rozhodně ne — ne — spíše ne — neutrální — spíše ano — ano — rozhodně ano

II-1 Jazyk považuji za důležitý prostředek vyjadřování své vlastní genderové identity.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

II-2 Jazyk hraje významnou roli při mém vnímání či chápání genderové identity ostatních.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

II-3 Jazyk hraje nebo hrál významnou roli při mém objevování vlastní genderové identity.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

II-3a Pokud ano, můžete níže uvést, které oblasti nejvíce:

- Jméno
- Gram. rod, jímž mne oslovují ostatní
- Gram. rod, jímž hovořím o sobě
- Obecná jména (pán, paní, týpek, ...)
- Hrubé × zjemnělé vyjadřování

- Přívlaskty (pohledný × krásná)
- Idiomy (muž činu, chytrá horákyně)
- Jiné: _____

II-4 Pro můj pocit přijetí nějakým prostředím je pro mne důležité mít* v něm možnost požádat ostatní o preferovanou nebo obecně komfortní variantu oslovení a dalších jazykových prostředků.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

II-5 Když o sobě nemluvím způsobem, který vhodně vystihuje mou* genderovou identitu, připadám si nepatřičně, je to jako mluvit o někom jiném.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

II-6 Pokud chcete některou z odpovědí upřesnit, můžete tak učinit zde.

Následujících několik otázek má opět formu výroku, jen již s méně podrobnou stupnicí:

ne — neutrální — ano

II-7 Často nežádám ostatní o komfortní variantu oslovení (a dalších jaz. prostředků) zkrátka proto, že by bylo složité ji vysvětlit nebo si na ni zvyknout.

1 2 3
ne ○ ○ ○ ano

II-8 Zkusil*a jsem se už někdy dříve naučit v češtině opravdu formu-^{*}lovat věty tak, aby nikde nevyjadřovaly gramatický rod.

1 2 3
ne ano

Preferovaná varianta

Někteří lidé mají v otázce jazykových prostředků, zejména gramatického rodu nebo zájmen, určenou *preferovanou* variantu, tedy volbu jazykových prostředků, která je pro ně komfortní a mají ji po ruce jako univerzální odpověď na otázku, jak si přejí být oslovováni.

II-9 Mám určenu nebo si hodlám určit preferovanou variantu alespoň^{*} v některých oblastech jazyka.

1 2 3
ne ano

II-10 Preferovanou či obecně komfortní podobu oslovování a dalších jazykových prostředků pro mne používají lidé ve všech prostředích, kde by to podle mne bylo na místě. (rodina, přátelé, škola, zaměstnání, ...)

1 2 3
ne ano

II-11 Vhodně položená otázka, jak mne mají oslovovat, je mi příjemná v případě bližších přátel a v případě osobního seznamování.

1 2 3
ne ano

II-12 Vhodně položená otázka, jak mne mají oslovovat, je mi příjemná v případě neznámých lidí a v neosobních (např. pracovních, úředních, ...) komunikačních situacích.

1 2 3
ne ano

II-13 Z dvojice mužský, nebo ženský gramatický rod je možné vybrat * jednu možnost, která dobře vystihuje moji genderovou identitu.

(Otázka upraví následující část dotazníku – gramaticky binární × gramaticky nebinární.)

ne
 ano

Gramaticky nebinární:

Část II.: Vztah k češtině obecně (gramaticky nebinární)

II-14 Uveďte, ve kterých oblastech Vám čeština neposkytuje dostatek * jazykových prostředků k vyjádření Vaší genderové identity:

- Česká vlastní jména (Marie, Anna, Petr, Nováková, Pavlů, ...)
- Gramatický rod
- Obecná jména (pán, paní, osoba, borec, osůbka, ...)
- Genderové přívlastky (pohledný mladík × krásná dívka)
- Genderově zabarvené idiomy
- Jiné: _____

Následující otázky budou opět mít formu výroku. Vyjádřete se prosím, jak dobře Vás výrok vystihuje, či jak moc s ním souhlasíte.

rozhodně ne – spíše ne – neutrální – spíše ano – rozhodně ano

II-15 Na volbě jazykových prostředků mi záleží méně, než by mi záleželo, kdyby jich čeština poskytovala dostatek a bylo možné si vybrat.

1 2 3 4 5
ne ○ ○ ○ ○ ○ ano

II-16 Když mám možnost si volit oslovení a další jazykové prostředky, které mi s ohledem na mou genderovou identitu vyhovují, často volím možnost komunikovat jiným jazykem než česky.

1 2 3 4 5
ne ○ ○ ○ ○ ○ ano

II-16a Pokud se v nějakém jazyce cítíte o něco komfortněji než v češtině, uveďte v jakém.

- Angličtina
- Jiné: _____

II-17 To, jestli budu trvat na komfortním způsobu oslovení či označování mé osoby, a to, zda o něj ostatní požádám, hodně záleží na situaci, a tak mne zpravidla různí lidé oslovují různě.

1 2 3 4 5
ne ○ ○ ○ ○ ○ ano

II-18 Často pracuji s problémem českého gramatického rodu jinak v psané než v mluvené řeči.

1 2 3 4 5
ne ano

Práce s gramatickým rodem v češtině

Následovat budou stránky věnující se postupně následujícím možnostem práce s gramatickým rodem v češtině:

1. mužský a ženský rod či jejich střídání – 2. střední rod – 4. množné číslo a onikání – 5. grafická řešení, vypouštění koncovek apod. – 6. experimentální gramatické kategorie.

Označte prosím svou preferovanou variantu

Pokud **máte** vybranou *preferovanou* variantu, zkuste ji na následujících stránkách **najít** a **označit**. V nutném případě můžete označit i více možností. Pokud svou preferovanou variantu nenajdete, na poslední stránce budete mít možnost ji popsat vlastními slovy. Můžete také využít možnost níže.

Pokud *preferovanou* variantu vybranou **nemáte**, neoznačujte **žádnou** z možností na následujících stránkách.

(Pro připomenutí: někteří lidé mají v otázce jazykových prostředků, zejména gramatického rodu nebo zájmen, určenou preferovanou variantu, tedy volbu jazykových prostředků, která je pro ně komfortní a mají ji po ruce jako univerzální odpověď na otázku, jak si přejí být oslovováni.)

X-1 Mou preferovanou variantou je přechod z češtiny do jiného jazyka.

ano

Mužský a ženský rod či jejich střídání

Otázky v této sekci se věnují mužskému nebo ženskému gramatickému rodu či jejich střídání. V první otázce je výčet podrobněji popsaných možností.

Příklady „Ona šla nakoupit.“ „Mám tě rád!“ „Alex je moc hezká a milá, znám ho už od základní školy.“

A1 Některou z uvedených variant práce s rody mám zvolenu jako preferovanou. (Níže zvolte, jakou.)

- Používám jeden, přestože mne nevystihuje
- Rody zaměnuji často, klidně během jedné delší věty
- Čas od času rody změním
- Pro různé situace nebo časy je mi komfortní různý rod, každý z nich mne vystihuje jinak nebo jindy.
- Rody střídám včetně středního rodu
- Jiné: _____

(1) rozhodně ne – ne – spíše ne – neutrální – spíše ano – ano
– rozhodně ano (7)

A2a Kdyby o mně někdo mluvil nebo mne oslovil v mužském rodě,* budu to vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

A2b Kdyby o mně někdo mluvil nebo mne oslovil v ženském rodě,* budu to vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

A2c Kdyby v souvislosti se mnou někdo použil střídání rodů, budu to* vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne rozhodně ano

A3 Je-li v souvislosti se mnou použito střídání rodů, vyvolává to ve mně pocit abnormality, připadám si jako někdo podivný, vyčleněný.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne rozhodně ano

A4 Alespoň jedna z výše popsaných možností práce s gramatickým* rodem dokáže dobře **vystihnout** nebo **v sobě obsáhnout i mou** genderovou identitu (bez ohledu na její ostatní aspekty, urážlivost a bez ohledu na to, zda je mnou *preferována* ve dříve popsaném smyslu).

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne rozhodně ano

Střední rod

Otázky v této sekci se vztahují na použití českého středního gramatického rodu.

Příklady: „Alex šlo nakoupit.“ „Jsi moc hezké!“ „Alex je vlídné, hezké, upovídané. Rádo si píše po internetu.“ „Mám tě rádo!“

B1 Střední rod mám zvolen jako preferovanou variantu.

ano

B2 Kdyby o mně někdo mluvil nebo mne oslovil ve středním rodě,* budu to vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

B3 Osloví-li mne někdo ve středním rodě, vyvolává to ve mně pocit* abnormality, připadám si jako někdo podivný, vyčleněný.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

B4 Střední rod dokáže dobře **vystihnout** nebo **v sobě obsáhnout*** **i mou** genderovou identitu (bez ohledu na jeho ostatní aspekty, urážlivost a bez ohledu na to, zda je mnou *preferován* ve dříve popsáném smyslu).

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

Množné číslo, onikání

Otázky v této sekci se vztahují na použití českých mluvnických kategorií množného čísla, v jeho různých osobách.

Příklady: „Alex šli nakoupit“ „Jsi moc hezcí!“ „Jste moc hezcí!“ (na jednoho člověka) „Nepodali bys/byste mi prosím nůžky?“ „Já bych šli raději do kina než do aquaparku.“ „My nejsme tak rychlí jako ty.“ (mluvím jen o sobě)

C1 Onikání či použití množného čísla mám zvoleno jako preferovanou variantu.

ano

C2 Kdyby v souvislosti se mnou někdo použil onikání či množné číslo,^{*} budu to vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

C3 Použije-li někdo v souvislosti se mnou onikání či množné číslo,^{*} vyvolává to ve mně pocit abnormality, připadám si jako někdo podivný, vyčleněný.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

C4 Onikání či použití množného čísla dokáže dobře **vystihnout** nebo **v sobě obsáhnout i mou** genderovou identitu (bez ohledu na ostatní aspekty, urážlivost a bez ohledu na to, zda je mnou tato možnost *preferována* ve dříve popsaném smyslu).

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

C5 Spojitost zájmena „oni“ s mužským životným rodem v množném^{*} čísle vnímám jako úbytek genderové inkluзивity.

Na rozdíl od anglického „they“ totiž vyjadřuje čeština gramatický rod i ve třetí osobě množného čísla:

„Ony (ženy) běžely.“ × „Ony (hrady) běžely.“ × „Ona (kuřata) běžela.“ × „Oni (muži) běželi.“ × „Oni (všichni) běželi.“

	1	2	3	4	5	6	7	
rozhodně ne	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	rozhodně ano

Grafická řešení, vypouštění koncovek apod.

Otázky v této sekci se týkají grafického řešení rozdílu mezi tvarem pro ženský a mužský rod prostřednictvím hvězdičky, lomítka a podobně. V rovině mluvené řeči sem spadá snaha vyslovovat koncovky méně hlasitě, nejednoznačně a podobně.

Příklady: „Uvařil/a oběd.“ „To bys byl*a moc hodný*á.“ „Rádi*y bychom ti pomohli*y.“ „Hledáme stážist/k/u.“

Spadá sem i varianta „bylx“, pokud význam písmene x vnímáte jako grafické řešení (třeba význam křížku, či „doplň si co chceš“) a ne jako novou gramatickou kategorii.

Případná snaha sestavovat věty tak, aby nikde neobsahovaly gramatický rod, sem také spadá.

D1 Popsanou variantu mám zvolenu jako preferovanou (zaškrtněte všechna odpovídající pole).

- v psané řeči grafická řešení (byl*y, krásný/á, ...)
- v mluvené řeči vypouštění či nezřetelné vyslovování koncovek apod.
- preferuji variantu sestavování vět tak, aby neobsahovaly gramatický rod

D2 Kdyby v souvislosti se mnou někdo použil tuto variantu, budu to* vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

D3 Je-li tato varianta použita v souvislosti se mnou, vyvolává ve mně* pocit abnormality, připadám si jako někdo podivný, vyčleněný.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

D4 Tato varianta dokáže dobře **vystihnout** nebo **v sobě obsáhnout*** **i mou** genderovou identitu (bez ohledu na její ostatní aspekty, urážlivost a bez ohledu na to, zda je mnou *preferována* ve dříve popsáném smyslu).

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

D5 Mezi použitím znamének asterisk * a lomítka / vnímám významový rozdíl.

Někdy se uvádí, že lomítko vyjadřuje výběr ze dvou variant, zatímco hvězdička připouští spektrum.

Příklad: rád/a × rád*a

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

II-22 Když se snažím a učím se to, dokážu v psané i mluvené češtině formulovat věty tak, aby nikde neobsahovaly gramatický rod.

1 2 3 4 5
ne ○ ○ ○ ○ ○ ano

Gramaticky binární:

Část II.: Vztah k češtině obecně (gramaticky binární)

II-19 Mou genderovou identitu vystihuje tento gramatický rod: *

- ženský
- mužský

II-20 Pokud by pro Vás bylo komfortní být oslovováni také jiným způsobem než výše uvedeným rodem, zvolte níže všechny tyto způsoby.

- ženský gramatický rod
- mužský gramatický rod
- střídání rodů
- střední rod
- onikání, použití množného čísla
- grafická řešení (hezký/á, rád*a) či nezřetelné vyslovování koncovek
- experimentální gramatické kategorie (bylx, one, oň...)

II-21 Pokud by pro Vás byla některá nebo některé z uvedených možností naopak **urážlivé** či jinak **nepříjemné**, zaškrtněte je níže.

- ženský gramatický rod
- mužský gramatický rod
- střídání rodů
- střední rod
- onikání, použití množného čísla
- grafická řešení (hezký/á, rád*a) či nezřetelné vyslovování koncovek

experimentální gramatické kategorie (bylx, one, oň, ...)

Následující otázky budou opět mít (pokud nebude uvedeno jinak) formu výroku. Vyjádřete se prosím, jak dobře Vás výrok vystihuje, či jak moc s ním souhlasíte.

rozhodně ne – spíše ne – neutrální – spíše ano – rozhodně ano

II-22 Když se snažím a učím se to, dokážu v psané i mluvené češtině formulovat věty tak, aby nikde neobsahovaly gramatický rod.

1 2 3 4 5
ne ano

II-22a Volitelná otázka:

Níže si můžete zkusit formulovat věty tak, aby nevyjadřovaly gramatický rod.

Saša je **studentka**. Je chytrá, nadšená, motivovaná, na studiu **jí** záleží a v týdnu se mu hodně věnuje. Tento víkend šla jako každý jiný do kina – potřebovala si trochu odpočinout a být chvíli **sama** se sebou; to **jí** vždycky dodá energii. Má své kino moc ráda. Občas se **jí** zdá, že kdyby tam jednou nešla, úplně by **ji** to připravilo o neděli.

II-17 To, jestli budu trvat na komfortním způsobu oslovování či označování mé osoby, a to, zda o něj ostatní požádám, hodně záleží na situaci, a tak mne zpravidla různí lidé oslovují různě.

1 2 3 4 5
ne ano

II-18 Často pracuji s problémem českého gramatického rodu jinak v psané než v mluvené řeči.

1 2 3 4 5
ne ano

Pokračování společné části:

Experimentální gramatické kategorie

Otázky v této sekci se vztahují na použití experimentálně či nadšenecky vytvořených mluvnických kategorií, zájmen či přechýlení některých podstatných jmen.

Příklady: „One se zrovna dívá na film.“ „Oň běží závod.“ „Alex šle nakoupit“ „Mám tě ráde!“ „Jsi moc hezké!“ „Nepodale bys mi prosím nůžky?“

Pokud variantu „bylx“ vnímáte jako novou gramatickou kategorii, a ne jen grafické řešení po vzoru byl*a, spadá sem též.

X-2 (gramaticky nebinární) Nepreferuji tuto ani žádnou z dříve nabídnutých možností a chci svou *preferovanou* variantu popsat zde:

E1 (gramaticky nebinární) Nějakou experimentální kategorii mám zvolenou jako *preferovanou* variantu oslovování ve dříve popsaném významu (níže ji vyberte).

- One šle nakoupit.
- Oň je moc krásné!
- Onu byly včera večer doma.
- To bych byl*x moc rád*x! (Vnímáno jako nová gram. kategorie.)

Mám vytvořenou vlastní variantu.

Jiné: _____

E1a Pokud máte vytvořenou vlastní experimentální variantu, budeme rádi, pokud ji popíšete zde (oceníme podrobnosti):

Zmínit můžete i experimentální genderově neutrální přechýlení obecných jmen či jinou tvorbu, neomezujte se jen na zájmena.

E2 Kdyby někdo použil některou experimentální gramatickou kategorii v souvislosti se mnou, budu to vnímat jako něco nepříjemného nebo urážlivého.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

E3 Je-li tato varianta použita v souvislosti se mnou, vyvolává ve mně* pocit abnormality, připadám si jako někdo podivný, vyčleněný.

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

E4 Experimentální gramatické kategorie dokážou dobře **vystihnout*** nebo **v sobě obsáhnout i mou** genderovou identitu (bez ohledu na jejich ostatní aspekty, urážlivost a bez ohledu na to, zda jsou mnou *preferovány* ve dříve popsáném smyslu).

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

E5 Mám povědomí o existenci těchto experimentálních gramatických kategorií:

- One šle nakoupit.
- Oň je moc krásné!
- Onu byly včera večer doma.
- To bych bylx moc rádxx! (Vnímáno jako nová gram. kategorie.)
- Mám vytvořenou vlastní variantu.
- Jiné: _____

E6 Dokážu alespoň v nějaké míře používat tyto varianty:

- One šle nakoupit.
- Oň je moc krásné!
- Onu byly včera večer doma.
- To bych bylx moc rádxx! (Vnímáno jako nová gram. kategorie.)
- Mám vytvořenou vlastní variantu.
- Jiné: _____

E7 Pro mou vlastní potřebu by taková kategorie byla velkou pomocí.*

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

E8 Podpořil*a bych vznik takové gramatické kategorie.*

1 2 3 4 5 6 7
rozhodně ne ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ rozhodně ano

Děkujeme za vyplnění dotazníku!

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku! Pokud si přejete něco dodat či vzkázat, můžete tak učinit níže.

Nezapomeňte prosím dotazník **šířit** mezi jakékoliv své transgenderové známé či známé s transgenderovými známými, klidně jednotlivě, a nebo naopak vyvěšením na sociální síť! (např. IG stories) (Nejvíce přínosné jsou kontakty na **nebinární** a podobně se identifikující osoby.)

Děkuji,

Andrej Bružeňák

andreibruzenak@gmail.com

IV Zpětná vazba
